

Конференція проводиться в рамках реалізації освітнього проєкту ЄС Еразмус+ «Імплементация європейських цінностей як базис демократії в Україні» №101085843 — EVADEM — ERASMUS-JMO-2022-HEI-TCH-RSCH за підтримки Ради молодих учених при Міністерстві освіти та науки України й ВГО «Інноваційний університет» на базі Чорноморського національного університету ім. Петра Могили

The conference is held within the framework of the Erasmus+ Jean Monnet project «Implementation of European Values as a Basis for Democracy in Ukraine» No. 101085843 - EVADEM - ERASMUS-JMO-2022-HEI-TCH-RSCH with the support of the Council of Young Scientists at the Ministry of Education and Science of Ukraine and the NGO «Innovative University» on the basis of Petro Mohyla Black Sea National University

**Ministry of Education and Science of Ukraine
Petro Mohyla Black Sea National University**

EUROPEAN VALUES IN UKRAINE: A HISTORICAL PERSPECTIVE

ABSTRACTS

International Scientific Conference

June 17, 2025

The conference is held within the framework of the Erasmus+ Jean Monnet project «Implementation of European Values as a Basis for Democracy in Ukraine» No. 101085843 - EVADEM - ERASMUS-JMO-2022-HEI-TCH-RSCH with the support of the Council of Young Scientists at the Ministry of Education and Science of Ukraine and the NGO «Innovative University» on the basis of Petro Mohyla Black Sea National University

Mykolaiv – 2025

**Міністерство освіти і науки України
Чорноморський національний університет імені Петра Могили**

ЄВРОПЕЙСЬКІ ЦІННОСТІ В УКРАЇНІ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

ТЕЗИ

Міжнародна наукова конференція

17 червня 2025 року

*Конференція проводиться в рамках реалізації освітнього проекту
ЄС Еразмус+ «Імплементація європейських цінностей як базис
демократії в Україні» №101085843 — EVADEM — ERASMUS-JMO-2022-
HEI-TCH-RSCH за підтримки Ради молодих учених при Міністерстві
освіти та науки України й ВГО «Інноваційний університет» на базі
Чорноморського національного університету ім. Петра Могили*

Миколаїв – 2025

УДК 94:316.752](4:477)(08)

Є24

Є 24 Європейські цінності в Україні: історичний аспект: Міжнар. наук. конф. 17 черв. 2025 р., м. Миколаїв : в рамках міжнар. проекту Erasmus+ за напрямком Jean Monnet «Implementation of European values as a basis of democracy in Ukraine» : тези / Миколаїв : Вид-во ЧНУ імені Петра Могили, 2025. – 152 с.

European values in Ukraine: a historical perspective:

International scientific conference on June 17, 2025: abstracts / Petro Mohyla Black Sea National University, Ukraine. – Mykolaiv : Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv, 2025. – 152 p.

У збірнику містяться матеріали доповідей учасників міжнародної конференції «Європейські цінності в Україні: історичний аспект», присвячені питанням ролі європейських цінностей в державотворчих процесах України, трансформації освітніх і культурних стратегій України у контексті європейського вибору, виклики та перспективи імплементації європейських цінностей в умовах війни та відновлення України.

За фінансової підтримки Європейського Союзу. Погляди та думки, висловлені в публікації, належать виключно автору(ам) і не обов'язково відображають позицію Європейського Союзу або Чорноморського національного університету імені Петра Могили. Ані Європейський Союз, ані орган, що надав фінансування, не несуть за них відповідальності.

Funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or Petro Mohyla Black Sea National University. Neither the European Union nor the granting authority can be held responsible for them.

© ЧНУ імені Петра Могили, 2025

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1. ЄВРОПЕЙСЬКІ ЦІННОСТІ У ДЕРЖАВОТВОРЧИХ ПРОЦЕСАХ УКРАЇНИ: ІСТОРИЧНА РЕТРОСПЕКТИВА..... 9

Вірлич Є. М. ПЕРЕЙМЕНУВАННЯ ТОПОНІМІВ У ХЕРСОНІ У 1994–1996 роках: ДАНІ АРХІВУ АВГУСТА ВІРЛИЧА 9

Кобець Є. А. ВПЛИВ США НА ПОМАРАНЧЕВУ РЕВОЛЮЦІЮ В УКРАЇНІ 14

Котляр Ю. В. 8/9 ТРАВНЯ: УКРАЇНА В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ АСПЕКТІ СИМВОЛІВ ПАМ'ЯТІ..... 16

Бріт О. ТОПОНІМІЧНА ДЕКОЛОНІЗАЦІЯ ЯК ФОРМА БОРОТЬБИ З РОСІЙСЬКОЮ АГРЕСІЄЮ 19

РОЗДІЛ 2. ТРАНСФОРМАЦІЇ ОСВІТНИХ І КУЛЬТУРНИХ СТРАТЕГІЙ УКРАЇНИ У КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ВИБОРУ 24

Гомонюк Є. Д. МІЖНАРОДНА ПІДТРИМКА РЕФОРМИ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ: ДІЯЛЬНІСТЬ ПРОГРАМИ USAID DOBRE НА МИКОЛАЇВЩИНІ У 2016–2021 роках. 24

Захарченко М. Г. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗШИРЕННЯ ТРИСТОРОННЬОГО РЕГІОНАЛЬНОГО АЛЬЯНСУ «ЛЮБЛІНСЬКИЙ ТРИКУТНИК». 31

Лізаковські Пьотр. CONTEMPORARY HEALTH SECURITY THREATS AT THE EUROPEAN LEVEL. 34

Лізаковська С. В. ШЕНГЕНСЬКА ІНФОРМАЦІЙНА СИСТЕМА: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ УКРАЇНИ. 35

Нікішина О. В., Носова Н. І. ТРАНСФОРМАЦІЯ ОСВІТНИХ СТРАТЕГІЙ АГРАРНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ..... 37

Руденко С. ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ГРОМАДЯНСЬКОЇ ОСВІТИ: ВИКЛИКИ ТА ЗАВДАННЯ ДЛЯ УКРАЇНИ. 42

Слуцький Я. С. КОНТЕНТ *SHORT-FORM VIDEO* «НОВИХ МЕДІА»: ВИКЛИК І (АБО) СВОБОДА САМОВИРАЖЕННЯ.. 47

Соловійова А. С. ЄВРОПЕЙСЬКА ПЕРСПЕКТИВА УКРАЇНИ: ЄДНІСТЬ, СТАБІЛЬНІСТЬ І СПІЛЬНІ ВИКЛИКИ..... 50

Яремчук Б. О. РОЛЬ ЛЕКСИЧНИХ СТИЛІСТИЧНИХ ЗАСОБІВ У РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ РАСОВОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У ТВОРЧОСТІ КЕНДРІКА ЛАМАРА. 55

РОЗДІЛ 3. ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ..... 59

Iovcheva Alina, Reichardt David. IMPLEMENTATION OF EUROPEAN VALUES IN UKRAINE AMID HYBRID CHALLENGES AND WAR..59

Картузов К. М. ЄВРОПЕЙСЬКІ ЦІННОСТІ У РОЗВИТКУ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ ДЛЯ ЖІНОК НА МИКОЛАЇВЩИНІ ДО 1917 року.. 63

Лимар М. Ю. УКРАЇНА ЯК ЩИТ ТА КОМПАС: ВІЙНА, ЄВРОПЕЙСЬКІ ЦІННОСТІ ТА ТРАНСФОРМАЦІЯ БЕЗПЕКОВОЇ АРХІТЕКТУРИ..... 66

Мосін О. В. УКРАЇНСЬКЕ СТУДЕНТСТВО В БОРОТБІ ЗА ЄВРОПЕЙСЬКІ ЦІННОСТІ... 70

Полтораков О., Щиголь І. ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ «ПОСТКОЛОНІАЛЬНИХ СТУДІЙ» У ІСТОРИКО-ПРАВОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ (ЦІННІСНА ПЕРСПЕКТИВА)..... 72

Цись П. С. РОЛЬ СОЦІАЛЬНО-ІНТЕГРАЦІЙНОЇ ФУНКЦІЇ ПОЗНАВАЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ У КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ.... 76

РОЗДІЛ 4. ІСТОРІЯ, ПЕДАГОГІКА, ГРОМАДЯНСЬКА ОСВІТА 81

Амбарцумян А. Г. ОСВІТА ОНЛАЙН: ПЛЮСИ ТА МІНУСИ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ..... 81

Бойко В. ГРОМАДЯНСЬКА ОСВІТА ЯК ІНСТРУМЕНТ ФОРМУВАННЯ ПАТРІОТИЗМУ У МОЛОДІ..... 83

Буйновська Є. БУДІВНИЦТВО НОВОЇ ФОРТЕЦІ В ХОТИНІ (1713–1718 рр.)..... 87

Бурдейний В. О. БИТВА НА ЖОВТИХ ВОДАХ (КВІТЕНЬ–ТРАВЕНЬ 1648 р.)..... 90

Гавриленко А. В'ЯЧЕСЛАВ ЛИПІНСЬКИЙ ПРО РОЛЬ ОСОБИСТІСНИХ МОРАЛЬНО-ЕТИЧНИХ ЯКОСТЕЙ У СВИТОГЛЯДІ ДЕРЖАВНИКА – ПРЕДСТАВНИКА ГЕТЬМАНСЬКОГО РУХУ..... 93

Гаргаун Я. І., Хворостянюк І. В. ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНЕ ЗНАЧЕННЯ АРХЕОЛОГІЧНОЇ КОЛЕКЦІЇ МИКОЛАЇВСЬКОГО ОБЛАСНОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ ДЛЯ ДОСЛІДЖЕННЯ НИЖНЬОГО ПОБУЖЖЯ..... 96

Горохов В. В. ВПЛИВ ПОВСТАНСЬКИХ РУХІВ НА ЖИТТЯ СЕЛЯН МИКОЛАЇВЩИНИ 1917–1921 рр. 98

Кочетков В. В. ВПЛИВ США НА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНУ СФЕРУ КРАЇН АСЕАН. 101

Макарішин С. В. ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ КІННОТИ В ЄВРОПЕЙСЬКИХ АРМІЯХ У XVI–XVII ст. 105

Маніак В. С. ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ (НА ПРИКЛАДІ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМАТИКИ ВІЛЬНОКОЗАЧОГО РУХУ ПОЧАТКУ ХХ ст.): МЕТОДИЧНИЙ КОМЕНТАР. 109

Міронова І. С. ГЕНДЕРНА ІСТОРІЯ ТА ЖІНОЧИЙ ДОСВІД У ДРУГІЙ СВІТОВІЙ ВІЙНІ: ПРОБЛЕМИ МЕТОДОЛОГІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ..... 113

Павліченко Т. С. ГРОМАДЯНСЬКА КОМПЕТЕНТНІСТЬ УЧНЯ ЯК ОСНОВА ДЕМОКРАТИЧНОГО СУСПІЛЬСТВА: СУТНІСТЬ, СТРУКТУРА ТА ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ..... 117

Пархоменко В. А. СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНЕ ЖИТТЯ КИЄВА 1918–1920 рр. У ДИТЯЧОМУ СПРИЙНЯТТІ (ЗА МЕМУАРАМИ Л. КОПЕЛЄВА). 119

Підберезних І. Є. АКТУАЛЬНІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДІВ КОЛЕКТИВНО-ГРУПОВОГО НАВЧАННЯ У ВИКЛАДАННІ ФАХОВИХ ДИСЦИПЛІН У ГАЛУЗІ ПРАВА. 123

Райда В. ТЕХНОЛОГІЇ КРИТИЧНОГО ЧИТАННЯ У НАВЧАННІ ІСТОРІЇ..... 128

Рудковський В. СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНЕ ЖИТТЯ НА МИКОЛАЇВЩИНІ В ЧАСИ ГЕТЬМАНАТУ 1918 р.. 131

Смєлов Д. І., Салтовський М. Б. ЧОРНОМОРСЬКІ НІМЦІ ТА ЄВРЕЙСЬКА СПІЛЬНОТА. 135

Співак А. ШВЕДСЬКА ДІАСПОРА УКРАЇНИ..... 137

Стоянова І. В. ЕВОЛЮЦІЯ ЕТНОСОЦІАЛЬНОГО ТА ДЕМОГРАФІЧНОГО ЖИТТЯ СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ ПІВДЕННОЇ УКРАЇНИ У ПОРЕФОРМЕНИЙ ПЕРІОД ТА НАПРИКІНЦІ 80–90-х рр. ХІХ ст..... 140

Сябро І. Г. ДО 60-РІЧЧЯ ЗАСНУВАННЯ УКРАЇНСЬКОГО ІСТОРИЧНОГО ТОВАРИСТВА..... 144

Тригуб О. П. ХЕРСОНСЬКЕ ЦЕРКОВНО-АРХЕОЛОГІЧНЕ ТОВАРИСТВО ТА МУЗЕЙ: НЕРЕАЛІЗОВАНИЙ ПРОЄКТ ПОЧАТКУ 20 ст..... 147

РОЗДІЛ 1. **ЄВРОПЕЙСЬКІ ЦІННОСТІ У ДЕРЖАВОТВОРЧИХ** **ПРОЦЕСАХ УКРАЇНИ: ІСТОРИЧНА РЕТРОСПЕКТИВА**

Вірлич Є. М.

аспірантка кафедри історії ЧНУ імені Петра Могили

ПЕРЕЙМЕНУВАННЯ ТОПОНІМІВ У ХЕРСОНІ У 1994– 1996 роках: ДАНІ АРХІВУ АВГУСТА ВІРЛИЧА

Краєзнавець, журналіст та громадський діяч, Почесний громадянин Херсона Август Вірлич (1931–2017) брав участь у процесі зміни топонімів у Херсоні після здобуття Україною незалежності. Зокрема в Державному архіві Херсонської області збереглися документи, які свідчать про те, що Август Вірлич був секретарем консультативної політичної ради при Виконкомі Херсонської обласної ради народних депутатів, яка делегувала до складу комісії з питань найменувань та перейменувань вулиць та інших об'єктів мікротопоніміки у Херсоні своїх представників [1]. Також у архіві є деякі дані про сам процес перейменувань у Херсоні – документи та фрагменти газетних матеріалів Август Вірлич збирав та структурував. Це становить актуальність дослідження питання перейменування топонімів у Херсоні, адже у Херсонській громаді у 2024 році завершився черговий процес перейменувань топонімів – наразі в межах імплементації чинного законодавства. Відтак, дослідження історичного контексту перейменувань сьогодні постає особливо важливим, адже відображає зміну історичних наративів та сприйняття громадськістю важливості перейменувань.

Архів Августа Вірлича охоплює період 1994–1996 років, коли тема перейменувань активно обговорювалась у Херсоні. Зокрема в архіві є перелік з 37 найменувань вулиць, майданів, скверів та парків, які вищезазначена комісія пропонувала до перейменувань або ж залишити без змін [2]. Низка пропозицій у цьому переліку містить імперський наратив – на той час він не сприймався чимось ворожим. Якщо комуністична ідеологія одразу після повалення комуністичного режиму сприймалась як ворожа, то імперська вважалась навпаки природньою – «історичною». Тому перейменування деяких вулиць у Херсоні вважали поверненням до історичних назв.

Контекст «історичної справедливості» підтримували тоді доволі активно, зокрема – в пресі та в заявах політичних сил. Так, в архіві Августа Вірлича міститься звернення Херсонської регіональної організації Ліберальної партії України до комісії з перейменувань [3], датоване 12 серпня 1996 року, де запропонували 76 назв, які назвали історичними. Ліберали застосували наратив про «повернення історичних назв» вулиць і «уніфікації» сучасних та зокрема виступили за системний підхід: не точкові перейменування, а повне відновлення дореволюційної топонімічної системи, тобто фактично виступили за декомунізацію назв і повернення до топонімів, створених Російською імперією. У листі партії це розглядається як «акт громадянського покаяння» і «подолання ідеологічної травми». Загалом наративи, викладені в листі партії, сьогодні можна було би розглядати як проросійські. На той час вони були прийнятними в контексті боротьби з комуністичним минулим, в якій імперські наративи не сприймалися ворожими, на відміну від комуністичних. Чи була ліберальна партія першою, хто запропонував комплексний системний підхід до перейменування топонімів у Херсоні, потребує подальших досліджень. Проте саме на цей лист партії, який міститься в архіві Августа Вірлича, спираються у своїх заявах, повідомленнях та матеріалах як місцеві політики, так і журналісти.

Схвалення ідей повернення до «історичних назв» можна побачити в газеті «Недвижимость города», фрагмент якої також є в архіві Августа Вірлича [4]. Тут підтримують ідеї Ліберальної партії щодо комплексного та системного підходу до перейменування, акцентуючи увагу та тому, що саме це є ознакою «високорозвиненого суспільства європейського типу».

В архіві Августа Вірлича також є зокрема матеріал Дементія Білого, херсонського журналіста, краєзнавця та громадського діяча, оприлюднений в газеті «Новий день» 7 вересня 1996 року [5], під назвою «А хто рахував?». У своєму матеріалі автор аналізує суперечки навколо перейменування вулиць у Херсоні, намагаючись критично, але конструктивно окреслити всі аргументи «за» і «проти». Незважаючи на короткий формат матеріалу, він доволі комплексний і містить декілька аспектів, важливих для вивчення історичного контексту.

Так, автор погоджується з тим, що перейменування потрібні, бо радянські назви не мають історичної прив'язки до Херсона. При цьому, Дементій Білий пропонує відмовитись від терміну «перейменування» та використовувати «відновлення історичних та приведення до

традиційних норм сучасних назв». Також автор застерігає від хаотичності та поспішності. У статті йдеться також про побоювання людей через те, що немає коштів на нові таблички, документи, перепис (середина 90-х позначилась важким економічним становищем, яке суттєво спиняло трансформаційні процеси). Окремо виділено побоювання людей через те, що влада не врахує думку жителів, а рішення прийматимуть «фахівці апарату», відірвані від місця.

В той же час, автор висловлює чіткі аргументи за перейменування, спираючись зокрема на пропозицію ліберальної партії. Основних аргументів два:

- топоніміка – це частина історичної пам'яті, і не можна дозволяти, щоб у місті залишалися назви, пов'язані з тоталітарною системою.
- вулиці мають нести географічну, історичну і культурну логіку.

Відтак, автор матеріалу пропонує розмежувати процеси повернення «історичних назв» та присвоєння нових; не чіпати топоніми, які вже мають історичне або нейтральне значення, а також замість масових перейменувань пропонує інтегрувати старі назви через пам'ятні знаки, меморіальні дошки, музейну роботу.

У тій же архівній справі міститься і стаття Гаррі Зубріса «Ще раз про топоніміку Херсона» [6]. Відомий херсонський лікар, який чимало досліджував херсонське краєзнавство та внесок лікарів в історію Херсонщини, окрім того, що погоджується з загальною концепцією перейменувань вулиць, наголошує також на тому, що вулиці Херсона зокрема мають отримати імена і лікарів, чия діяльність нерозривно пов'язана з містом. У матеріалі Зубріс згадує і видатного хірурга Юрія Вороного, і сестер Диканських, і інших лікарів, чий імена за радянської влади воліли не згадувати.

В архіві Августа Вірлича є також колонка читачів газети «Наддніпрянська правда» за 31 жовтня 1995 року [7]. В ній редакція газети викладає фрагменти неанонімних листів. Редакція наводить два листа – пенсіонера та ветерана праці. Редакція в обраних листах демонструє фактично майже протилежні думки двох читачів. Приміром пенсіонер Володимир Рябошлик наголошує на тому, що «той, у кого в сім'ї система забрала хоч одну людину, не стане відстоювати «революційної топоніміки». Також читач критикує заяви про те, що на перейменування не вистачає коштів: «Але звідки знаходяться вони на будівництво «царських сіл» (і приклад тут знову за комуністами), для тиражування чужоземної літератури, теле- і радіотрансляцій часто низькопробних, ворожих державі передач? На це йдуть не копійки, а

мільярди карбованців». Трошки відрізняється думка ветерана війни і праці Петра Бабенка, який підсумовує: «Я б, наприклад, вніс пропозицію перейменувати (якщо це вже комусь так хочеться) проспект Ушакова в проспект ім. 1-ї річниці незалежної України. Або почекати трохи менше року і перейменувати на честь Першого незалежного п'ятиріччя України. А взагалі перейменування міст, вулиць, площ, установ потребує чималих коштів, яких нині обмаль. На мою думку, не варто поспішати з важким для нашої держави час».

Отже, дослідження архіву Августа Вірліча в контексті перейменувань топонімів у Херсоні набуває особливої актуальності в контексті глобального переосмислення історії Херсона, зокрема наративів та вивчення процесів зміни топоніміки міста. У 2024 році, коли завершилось глобальне перейменування об'єктів топоніміки Херсонської територіальної громади, на противагу громадській думці 1990-х, заклики до перейменування були більш радикальними. Дементій Білий у 2022-му році так само активно займався питанням перейменування у Херсоні та увійшов до складу відповідної комісії у Херсонській міській військовій адміністрації [8]. Він зокрема наголошував: «Коли Херсон був звільнений, до військової адміністрації надійшли звернення від херсонців із проханнями перейменувати російські назви. Людей можна було зрозуміти: вони не хотіли знаходитись на вулицях, які носять імена російських імперських або радянських генералів, залишки усієї тієї російської культури, яка призвела до цього агресивного нападу Росії на Україну, і тому люди вимагали перейменування цих вулиць» [8]. Відтак, з плином часу та впливом російської окупації Херсона 2022 року ставлення містян до процесу перейменування змінилось. Дослідження хронології цих змін є важливою складовою вивчення історії Херсона та діяльності окремих постатей в місті.

Джерела та література

1. Заява Голові Херсонської міської ради народних депутатів Людмилі Коберник. 27 грудня 1994 року. Державний архів Херсонської області. Ф. Р–3378. Оп. 4. Спр. 198. Арк. 3. URL: <https://kherson.archives.gov.ua/fondy-ta-dovidkovyji-aparat/oczyszczeni-dokumenty/fond-2e28496r-3378-zhurnalisty-i-pysmennyky-hersonshhyny/opys-4/>

2. Пропозиції комісії щодо перейменувань та повернення історичних назв вулиць, парків та майданів міста Херсона. Державний архів

Херсонської області. Ф. Р–3378. Оп. 4. Спр. 197. Арк. 9. URL: <https://kherson.archives.gov.ua/fondy-ta-dovidkovyj-aparat/oczyfrovani-dokumenty/fond-%e2%84%96r-3378-zhurnalisty-i-pysmennyky-hersonshhyny/opys-4/>

3. Інформація пресслужби Херсонської регіональної організації Ліберальної партії України. Державний архів Херсонської області. 12 серпня 1996 року. Ф. Р–3378. Оп. 4. Спр. 196. Арк. 3. URL: <https://kherson.archives.gov.ua/fondy-ta-dovidkovyj-aparat/oczyfrovani-dokumenty/fond-%e2%84%96r-3378-zhurnalisty-i-pysmennyky-hersonshhyny/opys-4/>

4. Херсонская старина. Фрагмент газети «Недвижимость города» від 16–31 серпня 1996 року. Державний архів Херсонської області. Ф. №Р-3378. Оп. 4. Спр. 196. Арк. 10. URL: <https://kherson.archives.gov.ua/fondy-ta-dovidkovyj-aparat/oczyfrovani-dokumenty/fond-%e2%84%96r-3378-zhurnalisty-i-pysmennyky-hersonshhyny/opys-4/>

5. Дементій Білий «А хто рахував». Фрагмент газети «Новий день» від 7 вересня 1996 року. Державний архів Херсонської області. Ф. №Р-3378. Оп. 4. Спр. 196. Арк. 11. URL: <https://kherson.archives.gov.ua/fondy-ta-dovidkovyj-aparat/oczyfrovani-dokumenty/fond-%e2%84%96r-3378-zhurnalisty-i-pysmennyky-hersonshhyny/opys-4/>

6. Гаррі Зубріс «Ще раз про топоніміку Херсона». Фрагмент газети «Новий день» від 7 вересня 1996 року. Державний архів Херсонської області. Ф. №Р-3378. Оп. 4. Спр. 196. Арк. 11. URL: <https://kherson.archives.gov.ua/fondy-ta-dovidkovyj-aparat/oczyfrovani-dokumenty/fond-%e2%84%96r-3378-zhurnalisty-i-pysmennyky-hersonshhyny/opys-4/>

7. Редакційна пошта газети «Наддніпрянська правда». 31 жовтня 1995 року. Державний архів Херсонської області. Ф. №Р-3378. Оп. 4. Спр. 197. Арк. 50. URL: <https://kherson.archives.gov.ua/fondy-ta-dovidkovyj-aparat/oczyfrovani-dokumenty/fond-%e2%84%96r-3378-zhurnalisty-i-pysmennyky-hersonshhyny/opys-4/>

8. Вірлич С. В Херсоні завершили перейменування топонімів: які нові назви вулиць у місті / Район.Херсон. URL: <https://kherson.rayon.in.ua/topics/700137-v-khersoni-zavershili-pereymenuvannya-toponimiv-yaki-novi-nazvi-vulits-u-misti> (26.04.2024).

Кобець Є. А.
аспірант кафедри історії ЧНУ імені Петра Могили

ВПЛИВ США НА ПОМАРАНЧЕВУ РЕВОЛЮЦІЮ В УКРАЇНІ

Європейська інтеграція від початку незалежності України займає провідне місце серед зовнішньополітичних пріоритетів держави. Незважаючи на регулярні заяви про відданість євроінтеграційному курсу, реальні кроки в цьому напрямі часто залежали не лише від внутрішніх політичних процесів, але й від впливу зовнішніх гравців. Серед них особливу роль відігравали Сполучені Штати Америки, які протягом тривалого часу підтримували демократичні перетворення в Україні через дипломатичні ініціативи, законотворчу співпрацю, технічну допомогу та фінансування проєктів громадянського суспільства.

Особливо важливим у цьому контексті є період 2004 р. Події Помаранчевої революції стали імпульсом до оновлення політичної культури й активізації суспільного запиту на демократичні зміни. Реакція США на виборчу кризу, їхня участь у моніторингових місіях, підтримка просвітницьких та правозахисних ініціатив, а також сприяння реформам у виборчій та судовій сферах створили умови для просування України в бік європейських нормативних стандартів.

Разом із тим, діяльність США у цьому процесі не можна розглядати лише як прояв альтруїзму чи прагнення до безумовного захисту демократичних цінностей. З одного боку, США послідовно позиціонують себе як держава, що підтримує демократичні трансформації як у публічній риторичі, так і через інституційні механізми. З іншого – демократичні зміни на пострадянському просторі також відповідають їхнім стратегічним інтересам, зменшуючи вплив геополітичних суперників і розширюючи зону політичної та економічної стабільності. Події 2004 р. стали показовим прикладом поєднання ціннісного підходу з прагматичними інтересами у зовнішній політиці США. Аналіз американської підтримки дозволяє краще зрозуміти механізми зовнішнього впливу на демократичні процеси в Україні, а також їхній взаємозв'язок із поступом євроінтеграції.

Помаранчева революція була не лише внутрішнім протестним рухом, а й подією, що дістала широку міжнародну підтримку, передусім із боку Сполучених Штатів. Американські дипломатичні зусилля, фінансова допомога та участь у спостережних місіях сприяли перегляду результатів виборів і зміцненню демократичних інституцій. Це створило передумови для утвердження євроінтеграції як стратегічного

напрямку розвитку держави, хоча внутрішньополітичні суперечності гальмували цей процес.

США підтримували реформи, що відповідали стандартам Європейського Союзу, зокрема в таких сферах, як виборче законодавство, свобода слова та розвиток громадянського суспільства. Хоча ці ініціативи не завжди мали прямий зв'язок із процесом європейської інтеграції, вони сприяли необхідним демократичним трансформаціям. Досвід 2004 р. продемонстрував, що міжнародна підтримка є важливою складовою успішних змін, однак її ефективність значною мірою залежить від наявності політичної волі до реформ усередині країни.

Отже, досвід Помаранчевої революції 2004 р. яскраво демонструє складну взаємодію внутрішніх і зовнішніх чинників у процесі демократизації та європейської інтеграції України. Підтримка Сполучених Штатів Америки відіграла важливу роль у формуванні сприятливого середовища для реформ, спрямованих на зміцнення демократичних інститутів та наближення до європейських стандартів. Американська підтримка була не лише проявом ціннісної солідарності, а й реалізацією стратегічних інтересів, що у сукупності сприяло поступу України на шляху євроінтеграції.

Джерела та література

1. Prescott N. Orange Revolution in red, white, and blue: U.S. impact on the 2004 Ukrainian election // Duke Journal of Comparative & International Law. 2006. Vol. 16. P. 119–148. URL: <https://surli.cc/gidtzc>.
2. Корнієнко Н. В. Політика США щодо незалежної України: спроби періодизації // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. 2015. Випуск 42. С. 307–312.
3. Худолій А. Американсько-українські відносини в світлі викликів XXI століття // Американська історія та політика. 2016. № 1. С. 115–122. URL: <https://surli.li/evvooq>

Котляр Ю. В.

д-р. іст. наук, професор кафедри історії ЧНУ ім. Петра Могили

8/9 ТРАВНЯ: УКРАЇНА В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ АСПЕКТІ СИМВОЛІВ ПАМ'ЯТІ

Законом України «Про увічнення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939–1945 років» в Україні офіційно встановлено День пам'яті та примирення, який відзначається 8 травня. Таким чином, було започатковано нову традицію вшанування пам'яті про Другу світову війну – у європейському контексті пам'яті й примирення, що охоплює дати 8 та 9 травня.

Починаючи з 2014 р., під час офіційних заходів, присвячених цим дням, на державному рівні використовується новий символ – **червоний мак**. Його створення стало можливим завдяки ініціативі Українського інституту національної пам'яті та Національної телекомпанії України. Автором символу виступив дизайнер із Харкова Сергій Мішакін. Графічний образ поєднує в собі два смислові шари: мак як квітку пам'яті, а також образ кривавого сліду від кулі. У 2014 р., коли Україна вперше долучилася до європейського способу вшанування жертв війни, головним гаслом пам'ятних заходів стало «Ніколи знову». Починаючи з 2015 р., новим гаслом стало: «Пам'ятаємо. Перемагаємо» [1].

Символ червоного маку як знак пам'яті про полеглих у війнах з'явився на початку ХХ ст., як реакція на жахи Першої світової війни. Його виникнення пов'язують із творчістю двох осіб – канадського військового медика Джона Мак-Крея та активістки Християнської асоціації молодих жінок Мойні Майкл. Під враженням від боїв 1915 р. в Бельгії, Мак-Крей написав вірш «У полях Фландрії», що розпочинався рядками: «В полях фламандських квітне мак поміж хрестів...». Через кілька років, у 1918, Мойна Майкл відповіла поезією «Ми збережемо віру», де пообіцяла носити червоний мак як вшанування загиблих. У листопаді того ж року вона вперше прикріпила шовкову маківку до свого пальта. У 1920 р. Національний американський легіон затвердив червоний мак як офіційний символ пам'яті. А вже наступного року цю емблему прийняв і Королівський Британський легіон [2].

Друга світова війна була масштабним глобальним збройним конфліктом, що тривав з 1 вересня 1939 до 2 вересня 1945 р. У бойових діях взяли участь понад 60 держав, серед яких – усі провідні світові сили, що об'єдналися у два протилежні блоки: союзники та країни Осі. Загалом у війні було мобілізовано понад 100 млн. осіб. Усі сторони використовували максимум своїх економічних, промислових і наукових

можливостей, що стерло межу між військовою та цивільною сферами. За різними оцінками, загальні людські втрати становили від 50 до 80 млн. осіб, переважно з територій СРСР і Китаю. Ця війна супроводжувалася масовими злочинами проти людства – зокрема, Голокостом, бомбардуваннями цивільних міст і застосуванням ядерної зброї.

Український контекст Другої світової війни не обмежувався лише зіткненням нацистської Німеччини з радянською армією на території України в рамках німецько-радянської війни (колишня назва – «Велика Вітчизняна»). У період із 1939 по 1954 рр. на українських землях відбулося вісім різних воєн, зокрема: німецько-польська, польсько-радянська, радянсько-румунська, німецько-радянська, німецько-українська, радянсько-угорська, польсько-українська та радянсько-українська війни. Крім того, ще до початку Другої світової війни в березні 1939 р. відбулася угорсько-українська війна внаслідок проголошення незалежності Карпатської України [3].

Закінчення німецько-радянської війни має ряд трактувань. 7 травня 1945 р. після 02:00 год. ночі німецька делегація у присутності представників західних союзників та СРСР у французькому місті Реймс підписала акт про безумовну капітуляцію, яка набула чинності 8 травня після 23 год. Але на вимогу тодішнього керівника Радянського Союзу Йосипа Сталіна підписання капітуляції було продубльоване у зоні, окупованій радянською армією. Це сталося 8 травня у передмісті Берліна Карлсхорсті о 22 год. 43 хв. за середньоєвропейським часом. У Москві тоді вже було 9 травня. Хоча святкування Дня перемоги було впроваджене ще в 1945 р., у 1948-му його скасували, і лише в 1965-му, за часів генерального секретаря ЦК КПРС Леоніда Брежнєва, повернули як офіційне свято.

Ідеологічний міф про Жовтневу революцію із часом втратив актуальність, і керівництво СРСР зосередилася на створенні нового міфу – 9 травня як Дня перемоги. Проте у країнах Європи цей день має зовсім інший, неідеологізований зміст. Перемогу у війні здобула уся антигітлерівська коаліція, і привласнення заслуг лише однією країною, зокрема росією, є історично несправедливим і образливим для ветеранів з усього світу. Тому важливо вшановувати всіх героїв та жертв цієї війни незалежно від національності.

У 2014 р., напередодні 9 травня, в Україні був запроваджений новий офіційний символ пам'яті – стилізована квітка червоного маку. Її було запропоновано для використання під час офіційних заходів,

приурочених до 8 та 9 травня. Цей символ є частиною європейської традиції вшанування пам'яті загиблих у війнах. Він не акцентує увагу на перемозі чи поразці однієї із сторін, а слугує знаком скорботи й пам'яті. Стилізована макова квітка є символом, який об'єднує культури в пошані до загиблих [4, с. 258-259].

Взагалі, використання чужих символів викликає певні застереження, а в кінці-кінців може привести навіть до непередбачуваних подій. Що таке мак в українській символіці та міфології? В українській міфології мак має дуже багато значень. Це символ сонця, безкінечності буття й життєвої скороминущості, пишної краси, волі, гордості, сну, отрути, оберегу від нечистої сили, а також хлопця-козака, крові, смерті [1]. На жаль, як символ пам'яті його роль в українському фольклорі не простежується. Скоріше – навпаки. Символічне ж зображення маку у вигляді чотирьох кіл, що накладаються одне на одне і стають все темнішими – від червоного до чорного, фактично створюють **вир забуття**, виступаючи антитезою пам'яті.

Для реалій Західної Європи після Першої світової війни, символ маку зрозумілий – необхідність забути жахи і трагедії. Працює він також і як європейський символ після Другої світової війни, де більшість країн зазнали поразки. І тому намагаються забути це приниження. Для України, яка веде довгу і кровопролитну боротьбу з росією, символ маку-забуття несе сумнівні сенси. Про те, що він не спрацював стало зрозумілим вже через рік після запровадження, коли гасло «Ніколи знову» було змінено на «Пам'ятаємо. Перемагаємо». Але пройшло вже десять років, а гасло до сих пір носить лише декларативний характер.

Наскільки цей європейський символ є органічним для України покаже час. Але, на мій погляд, більш життєвим символом пам'яті попередніх війн для України, могла бути червона калина або тюльпан

Джерела та література

1. Мак як символ Дня пам'яті та примирення. Український інститут національної пам'яті. URL: <https://old.uinp.gov.ua/page/mak-yak-simvol-dnya-pamyati-ta-primirennya#:~:text=>
2. Символ Дня пам'яті і примирення: що означає червоний мак. Суспільство. URL: <https://kurs.if.ua/society/symvol-dnya-pamyati-i-prymyrennya-shho-oznachaye-chervonyj-mak/>
3. Котляр Ю. В. Тема 7. Українське питання в Першій та Другій світових війнах // Petro Mohyla TV, YouTube. 2023.

https://www.youtube.com/watch?v=NFM0dMCrtC4&list=PLIRRGZ43NI5FkDRkNfxCpKT-4_FzXPys&index=7&t=20s

4. Набок С. В. II Світова війна: сенси, символи, контексти причинки дослідження процесу формування основних елементів політики пам'яті як складової державної політики в сучасній Україні // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2014. Випуск 4-5. С. 245–260.

Брім О.

здобувач (другого) магістерського рівня вищої освіти спеціальності
032 «Історія та археологія», ЧНУ ім. Петра Могили

Науковий керівник:

Котляр Ю. В.

д-р. іст. наук, професор кафедри історії ЧНУ ім. Петра Могили

ТОПОНІМІЧНА ДЕКОЛОНІЗАЦІЯ ЯК ФОРМА БОРОТЬБИ З РОСІЙСЬКОЮ АГРЕСІЄЮ

Повномасштабна російсько-українська війна остаточно зруйнувала ілюзію так званого пострадянського простору, що тривалий час залишався символом мнимої єдності. Хоча цей термін формально охоплював усі колишні республіки СРСР, найчастіше він асоціювався саме з трьома державами, які постали після розпаду Союзу: Україною, Білоруссю та Росією. Поняття «пострадянський» зберігало у свідомості людей радянську ідеологему про «спільне походження» та «братство трьох народів», тим самим підтримуючи імперське уявлення про єдність. Проте з початком масштабної агресії ці міфи остаточно втратили свою легітимність, а їх колоніальний характер став очевидним. Росія не лише метафорично, а й цілком реально намагається позбавити Україну її історії, культури й права на самостійне існування [1].

У цьому контексті поняття «деколонізація» стало одним із ключових після 24 лютого 2022 року. Сьогодні деколонізація перетворилася на важливий політичний, культурний та інтелектуальний орієнтир для України. У травні 2022 року Міністерство культури та інформаційної політики разом з Українським інститутом національної пам'яті ініціювали цикл дискусій за участі істориків, культурологів і філософів під назвою «Дерусифікація, декомунізація та деколонізація у

публічному просторі». Варто зауважити, що в цій назві саме деколонізація вказана останньою серед трьох понять, а основна увага учасників дискусій зосереджувалася переважно на питаннях дерусифікації та декомунізації, залишаючи тему деколонізації дещо на узбіччі розмови [1].

У березні 2023 року в Україні був прийнятий закон «Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімів», у якому ст. 4 присвячена забороні надавати географічним об'єктам, юридичним особам та об'єктам власності назви, які прославляють, увічнюють або популяризують символіку російської імперської політики, держави-агресора (держави-терориста), а також пов'язані з нею пам'ятні місця, історичні події, дати чи населені пункти. У пояснювальній записці до цього Закону наголошується, що Україні необхідно будувати власну історичну та ціннісну основу, а не спиратися на вигадані в Москві чи створені в далеких бункерах уявлення. Саме тому, після завершення етапу декомунізації, має відбутися деімперіалізація – тобто деколонізація. У тексті закону деколонізація трактується переважно як процес повернення автентичної української топоніміки, яка була спотворена або повністю витіснена тоталітарним режимом [5]. Така інтерпретація, що зводить деколонізацію здебільшого до перейменування географічних об'єктів, з'явилася ще в 2022 року, коли Верховна Рада підтримала в першому читанні законопроект № 7253 про внесення змін до Закону України «Про географічні назви». У цьому документі йшлося про деколонізацію топонімії та впорядкування використання назв у межах населених пунктів. Як зазначали правники, згадка про «деколонізацію топонімії» у назві законопроекту свідчила про те, що процес звільнення від імперських впливів ще не завершено [6].

У свою чергу, ще у квітні 2022 року в ефірі «Громадського інтерактивного телебачення» Уповноважений із захисту державної мови Тарас Кремень наголосив, що у майбутньому в Україні не має залишитися назв, пов'язаних із колонізацією, російщенням чи диктатурою. За його словами, це питання варто вирішувати не з політичних мотивів, а спираючись на історію та сьогодення. Перейменування мають ініціювати місцеві громади через засідання топонімічних комісій [3]. Спираючись на ст. 41 Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» назви населених пунктів мають бути без російськомовного звучання [7]. Т. Кремень наголосив, що «мовні покручі» мають відійти в минуле, адже

топонімічна деколонізація є елементом знищення залишків імперського впливу та звернув увагу на необхідність перейменування російських вулиць, бульварів, парків, проспектів і закликав місцеву владу діяти рішуче, спираючись на думку громади, фахівців, краєзнавців, істориків та Національної комісії зі стандартів державної мови [3].

Слід відзначити, що у 2015 році було ухвалено Закон України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки», який зобов'язував органи місцевого самоврядування, в рамках процесу декомунізації, перейменувати географічні об'єкти та топоніми в населених пунктах, у назвах яких присутня символіка комуністичного тоталітарного режиму. Першим чином це стосується районів у містах, а також скверів, вулиць, провулків, узвозів, проїздів, проспектів, площ, набережних, мостів та інших об'єктів. Щодо назв населених пунктів, районів і областей, які містять таку символіку, місцеві ради повинні були організувати громадські слухання й подати пропозиції щодо перейменування до Верховної Ради України. Так почався процес перейменування об'єктів топоніміки та демонтаж пам'ятників [4].

Першим етапом процесу деколонізації на місцях є ухвалення місцевими органами документу, який встановлює процедуру перейменування топонімічних об'єктів і визначає орган, відповідальний за їх упорядкування – топонімічну комісію [4]. Як приклад, можна зазначити, що одними з перших, хто розробив такі документи була Миколаївська міська рада. У даному документі зазначаються повноваження та функції топонімічної комісії, зокрема основною функцією цього органу є консультативно-дорадча. Таким чином, топонімічна комісія формує пропозиції щодо перейменування об'єкту топоніміки, висуває їх на загальне громадське обговорення, опрацьовує рекомендації мешканців та кінцеве рішення ухвалюють на сесії міської ради [8].

За даними Transparency International Ukraine, після початку повномасштабного вторгнення, протягом 2022-2023 років 42 міські ради (з 50-ти досліджуваних) перейменували загалом 3225 топонімів, які популяризують символіку російського імперіалізму [4].

У свою чергу протягом 2023 року лише у Миколаєві було проаналізовано більше, ніж 1200 назв об'єктів топоніміки, які потребують перейменування та передано Топонімічній комісії Миколаєві пропозиції щодо перейменування на території Миколаївської міської територіальної громади 259 назв топонімів. Протягом вересня 2023-січня 2024 року Топонімічна комісія активно

працювала та запропонувала перейменувати 269 топонімів, з них назви вулиць – 250. Громадське обговорення тривало аж до червня 2024 року [9].

Проте, після прийняття Закону України «Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімів» у січні 2024 року Миколаївська міська рада та Миколаївський міський голова втратили повноваження щодо ухвалення рішення про перейменування топонімів. Таким чином, право на розгляд та ухвалення даних пропозицій перейшло до начальника Миколаївської обласної військової адміністрації, який станом на 17 жовтня 2024 року своїм розпорядженням перейменував 151 топонім [9].

Співзасновник проекту «Деколонізація. Україна», громадський активіст Вадим Поздняков у своєму інтерв'ю для Українег наголошує, що станом на 2025 рік на підконтрольній території України лишилось лише 5% неперейменованих вулиць, що пов'язано з не доопрацюванням місцевих рад. Тому, 2025 рік, на думку В.Позднякова, стане роком, коли останні топоніми з радянськими назвами будуть перейменовані [2].

Важливим кроком у боротьбі за інформаційну незалежність, історичну справедливість та національну ідентичність у час повномасштабної війни з Росією є топонімічна деколонізація на картах Google Maps. Оновлення топонімів на картах – це демонстрація суб'єктності України, визнання права на власну історію та культурну автономію, адже якщо на мапі продовжують існувати назви на честь діячів радянського чи російського минулого, то це підтримує фальшивий наратив про «спільну історію» або «культурну єдність» з агресором.

Отже, одним із ключових напрямків у процесі утвердження національної ідентичності та інформаційного спротиву російській агресії стала топонімічна деколонізація в Україні, яка не лише візуально очищає публічний простір від імперської спадщини, але й формує нову символічну мапу України, що спирається на власну історію та цінності. Завдяки зусиллям державних інституцій, місцевих рад, топонімічних комісій та громадськості, упродовж 2022-2024 років було перейменовано тисячі об'єктів топоніміки в Україні, що свідчить про те, що процес перейменування – це не просто формальність, це глибоко усвідомлений крок до звільнення від імперського минулого та супротиву російському інформаційному впливу.

Джерела та література

1. Гундорова Т. Деколонізація і провінціалізація Європи: чи варто виходити поза «топографічну деколонізацію»? // Часопис «Критика». № 3-4. 2024. С. 32–35.
2. Деколонізація в Україні: з чим зайшли у 2025 рік // Ukraïner. Тема: Війна. 28.01.2025. URL: <https://www.ukraïner.net/dekolonizatsiia-2025/>
3. Кремінь закликав провести в Україні топонімічну деколонізацію: Арбузинки, Южного і Первомайська не має бути // LB.UA. Дорослий погляд на світ. 11.04.2022. URL: https://lb.ua/society/2022/04/11/513040_kremiin_zaklikav_provesti_ukraini.html
4. Посібник з очищення публічного простору українських міст від російських і радянських топонімів / за заг. ред. В. Оніщенко в межах проєкту «Transparent Cities: електронна платформа взаємодії громадян та місцевої влади для забезпечення підзвітності та належного врядування». Transparency International Ukraine. 2023. 22 с. URL: <https://decentralization.ua/uploads/library/file/860/1.pdf>
5. Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімів: Закон України № 3005-IX від 21.03.2023 р. (в редакції від 15.06.2023 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3005-20#Text>
6. Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про географічні назви" щодо деколонізації топонімії та впорядкування використання географічних назв у населених пунктах України: № 7253 від 05.04.2022. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/39367>
7. Про забезпечення функціонування української мови як державної: Закон України № 2704-VIII від 25.04.2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text>
8. Про затвердження Положення про найменування (перейменування) вулиць, провулків, проспектів, площ, парків, скверів та інших споруд, розташованих на території м. Миколаєва: рішення Миколаївської міської ради № 18/40 від 27.04.2023 р. URL: <https://mkrada.gov.ua/documents/40630.html> (дата звернення: 30.04.2025).
9. Проект «Деколонізація Миколаєва: аналіз нових топонімів у публічному просторі» // Брошура Бьоля, створена Платформою MY ART за підтримки Фонду ім. Гайнріха Бьоля, Бюро Київ-Україна. 2024. URL: https://ua.boell.org/sites/default/files/2025-01/brochure_decolonization_2024.pdf

РОЗДІЛ 2. **ТРАНСФОРМАЦІЇ ОСВІТНИХ І КУЛЬТУРНИХ** **СТРАТЕГІЙ УКРАЇНИ У КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО** **ВИБОРУ**

Гомонюк Є. Д.
аспірант кафедри історії ЧНУ імені Петра Могили

МІЖНАРОДНА ПІДТРИМКА РЕФОРМИ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ: ДІЯЛЬНІСТЬ ПРОГРАМИ USAID DOBRE НА МИКОЛАЇВЩИНІ У 2016–2021 роках

Одразу після Революції Гідності Україна розпочала масштабний процес децентралізації, передавши значну частину державних повноважень на рівень місцевого самоврядування. Поштовхом до проведення реформ став перехід країни до нового демократичного врядування після глибокої політичної кризи.

1 квітня 2014 року Кабінетом Міністрів України була схвалена Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні [6], яка мала на меті децентралізацію влади, посилення громад та покращення якості публічних послуг. Це рішення стало знаковим, оскільки ознаменувало відхід від централізованої моделі управління, успадкованої з радянських часів, яка передбачала концентрацію повноважень і ресурсів у центрі.

Але фактично відлік реформи почався пізніше, 5 лютого 2015 року, коли були прийняті два базових закони для цієї реформи, а саме Закон України «Про засади державної регіональної політики» та Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад».

В результаті новостворені громади отримали більше фінансових ресурсів, прямі відносини з Державним бюджетом, та, одночасно, ширші повноваження і обов'язки. На цьому ж етапі з широкою підтримкою трансформації системи органів місцевого самоврядування (далі – ОМС) долучається міжнародна спільнота, яка виділяє значні ресурси на впровадження реформи децентралізації по всій території України. Тож на виконання завдань реформи в цей час працювало 15 міжнародних програм і проектів [8, с. 20].

Так, завдяки міжнародному досвіду і підтримці у період 2016–2021 років, новостворені територіальні громади (далі – ТГ), зокрема на півдні

України, в Миколаївській області, отримали додаткові ресурси аби остаточно позбутися радянської психології і більше ніколи не чекати, що держава за них вирішуватиме їхні місцеві проблеми. Перед цими ТГ постало нове завдання – показати іншим громадам країни, як в умовах децентралізації ефективно використовувати нові можливості, самостійно опікуватися своїм майбутнім, приймати складні рішення і бути готовими нести за них відповідальність [5].

Значний вплив на реформування територіальної організації влади на Миколаївщині мала Програма USAID «Децентралізація приносить кращі результати та ефективність» (Decentralization Offering Better Results and Efficiency – DOBRE), що виконувалась американською організацією Глобал Ком'юнітіз (Global Communities) та фінансувалась Агентством США з міжнародного розвитку (USAID) в обсязі до 50 млн. доларів США. На першому етапі, протягом перших шести років (з 8 червня 2016 року по 7 червня 2021 року), DOBRE тісно співпрацювала зі 100 ТГ з десяти цільових областей України, зокрема з Миколаївщиною, виконуючи дві основні мети – по-перше, допомогти ТГ урядувати дієво, відкрито та підзвітно, і по-друге, сприяти активному і ефективному залученню громадян до прийняття рішень та виробленню місцевих політик.

Протягом наступних шести років програма надавала повний спектр допомоги 11 ТГ в Миколаївській області – від стратегічного планування, питань місцевого економічного розвитку до надання адміністративних послуг населенню, співпраці з громадянами та громадськими організаціями. Крім того, важливу роль відводили комунікаціям та інформуванню населення [5].

Відбір ТГ до участі у програмі відбувався у три етапи. Перша черга: 25 жовтня 2016 року провели відбір перших 25 громад-партнерок, з них три на Миколаївщині (Баштанська, Олександрівська та Прибужанівська ТГ). Друга черга: 25 квітня 2017 року обрали ще 25 ТГ, з яких п'ять з Миколаївської області (Доманівська, Кам'яномостівська, Мостівська, Галицинівська та Бузька ТГ). Третя черга: у жовтні 2017 року до програму долучились ще 25 ТГ. Зокрема, ще три миколаївські громади: Арбузинська, Шевченківська та Вознесенська ТГ.

Всі вони отримали технічну і матеріальну підтримку DOBRE на реалізацію 59 мікро проєктів за такими напрямками: стратегічне планування, управління фінансами та бюджетом, управління комунальним майном та просторове планування, публічні послуги,

місцевий економічний розвиток, гендерно орієнтоване врядування та можливості для молоді.

Так, за підтримки DOBRE польська Фундація розвитку місцевої демократії імені Єжи Регульського (FSLD/FRDL) надавала експертизу та рекомендації миколаївським ТГ щодо стратегічного планування, щоб допомогти громадам рухатися вперед. Зокрема, для кожної з них експерти розробили Стратегії розвитку громад на 2018-2026 роки, використовуючи дослідження громадської думки та широке обговорення стратегічного плану. Фонд використовував польський досвід децентралізації, адаптований для України.

В межах програми в Баштанській ТГ запрацював «бюджетний симулятор» – онлайн-інструмент бюджетної прозорості, за допомогою якого можна було наочно продемонструвати, які фінансові ресурси доступні в громаді, звідки ці кошти беруться та на що вони витрачаються [9]. Інструмент був розроблений Центром соціально-економічних досліджень CASE Україна, який є частиною міжнародної мережі CASE, до якої входять аналітичні центри шести країн.

Малопольська школа державного управління при Краківському університеті економіки (MSAP/UEK) та миколаївський благодійний фонд «IACKA», як партнери DOBRE, провели для посадових осіб та співробітників миколаївських ОМС серію навчань з ефективного публічного адміністрування, організували ознайомчі візити в Польщу та здійснили вимірювання Індексу спроможності місцевого влади.

Український Кризовий Медіа Центр (УКМЦ) надавав медіа підтримку реалізації програми. Його експерти розробили комунікаційні стратегії для миколаївських ТГ, провели дослідження громадської думки в громадах, тематичні прес-брифінги та кругли столи, прес-тури для журналістів. У партнерстві зі студією DocNoteFilms зняли промоційні ролики для Баштанської та Вознесенської ТГ, які розповідають про інвестиційний та туристичний потенціал громади. Та у співпраці з телеканалом «1+1» відзняли телевізійний проект «Громада на мільйон» за участі ТГ-партнерок. Створено туристичні путівники для 8 громад області [4].

За кошти DOBRE організація SocialBoost створила IT-інструменти для покращення роботи ОМС, запровадила в миколаївських ТГ систему електронного опитування думки громадян DOBRE.Рутання щодо якості надання послуг на місцевому рівні та створила для них нові вебсайти на платформі DOSVIT.

Американський Національний Демократичний Інститут (NDI) в межах програми просував ідеї гендерної рівності та посилення ролі жінок у громадах. Завдяки цьому в миколаївських ТГ були створені депутатські групи з гендерних питань, а представниці бізнесу, медіа, ОМС, місцевих осередків політичних партій та громадянського суспільства пройшли навчання в Академії жіночого лідерства.

Програма DOBRE надавала підтримку проектам з розвитку бізнесу у громадах на суму від 90 до 180 тис. доларів США. На ці кошти громади, відповідно до своїх стратегічних пріоритетів, купували верстати, швейні машинки, обладнання для кухонь, гончарні пічі та багато іншого, що в майбутньому мало би стати засобом для розвитку місцевого бізнесу та людського капіталу. Усі проекти спрямовувалися на те, щоб створити сприятливе економічне середовище в громадах і щоб результатами міг скористатися будь-який місцевий бізнес на конкурсних і договірних засадах.

Так, в Галицинівській ТГ започаткували бізнес-інкубатор на базі новоствореного Центру освіти дорослих. Це три швейних та одна гончарна майстерні, офісне та медійне обладнання, які підприємці-початківці могли використовувати безоплатно або за символічну плату. Швейні майстерні дуже виручили громаду на початку пандемії COVID-19, виготовивши три тисячі захисних масок для місцевих жителів [10].

Доманівська та Мостівська ТГ за підтримки DOBRE створили нові ярмаркові площі. Баштанська ТГ отримала 2,9 млн грн. на облаштування ярмарково-фестивальної площі-трансформера у центрі міста. Проект передбачав створення необхідної інфраструктури для ведення торгівельно-ярмаркової діяльності, створення умови для самозайнятості населення, задля розвитку внутрішнього споживчого та туристичного ринків, поліпшення умови культурного та творчого розвитку для населення [7].

Програма надала технічну підтримку громадам на Миколаївщині для поліпшення якості надання комунальних послуг на місцевому рівні. DOBRE профінансувала проекти з розвитку освіти, культури і спорту: у Бузькій ТГ відкрили новий інформаційний простір «TarasHub» на базі Таборівської сільської бібліотеки й створили рекреаційну зону на березі річки «На скелях»; у Доманівській ТГ на базі старого кінотеатру відкрили сучасний коворкінг-центр з міні-кав'ярнею і залом для фітнесом «ПораДій» для проведення культурних подій, тренінгів та майстер-класів, відпочинку і перегляду 3D-фільмів [2]; у Прибужанівській ТГ запрацювали чотири дитячих майданчики, п'ять

центрів дозвілля та спортмайданчик з вуличного воркауту; у Шевченківській ТГ з'явився скеледром в спортзалі Котляревської ЗОШ та було обладнано туристичний клуб «МАЯК»; у чотирьох школах Мостівської громади відкрили інформаційно-освітні простори «STEMkids» з інтерактивними дошками, ноутбуками, 3D-принтерами, ламінаторами й принтерами, де діти мали змогу збирати та програмувати роботів [1], а ще облаштували два стадіони; у Кам'яномостівській ТГ концертний зал облаштували необхідним технічним обладнанням, провели ремонтні роботи на сцені та двох прилеглих кімнат, також оновили простір навколо будинку – встановили лавки та невелику сцену; у Галицинівській ТГ створили медіацентри «NOVA» на базі навчальних закладів у селах Галицинове, Лупарево, Прибузьке та Новоукраїнка, облаштували Клуб кіномистецтва та Молодіжний ресурсний центр, тренажерну залу, встановили вісім воркаутських майданчиків, трибуни на футбольних полях; в Баштанській ТГ за 114 тис. грн. коштів DOBRE створили пересувний кінотеатр просто неба – купили каримати, ноутбук, проектор, мікшерний пульт, екран та акустичну систему [3].

Також програма виділила кошти на управління твердими побутовими відходами – придбали контейнери для сортування сміття та смітєвози для вивозу відходів. За підтримки донорів майданчик для роздільного збору вторсировини з'явився у Шевченківській ТГ; у селі Трикрати Олександрівської ТГ облаштували шість станцій для роздільного збирання сміття; у Прибужанівській ТГ провели інформаційну кампанію та екологічні заходи з сортування відходів.

Отримали додаткове фінансування від донорів проекти: з покращення водопостачання (Баштанська ТГ отримала 3 млн грн. на встановлення нових труб та водоочисних систем для покращення якості води); з утримання доріг та тротуарів – придбали спеціальну техніку (міні-навантажувач Bobcat для ремонту та обслуговування доріг в Баштанській ТГ); з облаштування тротуарів для безпечного руху громадян (встановлення «лежачіх поліцейських», дорожніх знаків та автобусних зупинок у Бузькій ТГ); зі зміцнення місцевого самоврядування (Баштанська ТГ отримала 585 тис. грн на закупівлю системи електронного голосування та ремонт зали засідань) тощо.

Окрему увагу було приділено молоді. DOBRE розробила спеціалізовану програму «Молодіжний працівник» для ТГ, яка дозволила громадам-учасницям отримати кваліфікованих молодіжних працівників та дієву молодь – волонтерів та членів молодіжних рад.

Також юні представники із кожної громади брали участь у молодіжному форумі «ДОБРЕ ДІЙ», домашнім завданням для учасників якого було акумулювання ідей кількох розвиткових проєктів. На їх реалізацію Програма виділила по 10 тис. доларів США кожній партнерській громаді. Корисним була участь молодіжних громадських рад Баштанської, Галицинівської, Олександрівської, Арбузинської та Прибужанської ТГ у проведенні акції «Секретний агент», метою яких було здійснення аналізу та підготовка пропозицій з покращення якості послуг, що надаються ОМС та їх структурними підрозділами.

Таким чином, старт програми DOBRE був доброю справою для України. Протягом шести років програма USAID надавала фінансову та організаційну підтримку 11 територіальним громадам Миколаївської області для розробки стратегічних планів й реалізації конкретних проєктів. Завдяки міжнародній підтримці ці громади змогли запровадити систематичні, відкриті та інклюзивні процеси і практики та вмотивували й надали можливості місцевим мешканцям активно й ефективно долучатись до процесів прийняття рішень і вироблення політик місцевого самоврядування. Участь у програмі допомогла громадам поліпшити якість комунальних послуг, поживавити місцеву економіку, а також покращити можливості для участі людей у житті громади. За результатами такої співпраці миколаївські громади стали обличчям децентралізації, а їхні представники – агентами змін на місцях. Їхній приклад показав всій Україні, як можна будувати у сільській місцевості амбітні проєкти розвитку та докорінно змінювати систему управління в державі.

Джерела та література

1. Informatsiyno-osvitni prostory STEMkids u Mostivskiy OTH. Yak u shkolakh hromady dosyahayut novitnikh uspihiv? [STEMkids information and educational spaces in the Mostivska AH. How do hromada schools achieve the latest successes?]. Detsentralizatsiya - Decentralization. May 22, 2020. URL: <https://decentralization.ua/news/12474?page=36> [in Ukrainian].
2. Istoriyi uspihku 14 hromad-partneriv prohramy USAID DOBRE [Success stories of 14 USAID DOBRE partner communities]. Detsentralizatsiya - Decentralization. August 27, 2018. URL: <https://decentralization.ua/news/9766?page=8> [in Ukrainian].
3. Kinoray prosto neba. Nou-khau Bashtanskoyi OTH [Open-air movie paradise. Know-how of the Bashtanska AH]. Detsentralizatsiya -

Decentralization. November 01, 2018. URL: <https://decentralization.ua/news/9994> [in Ukrainian].

4. Malyk, I., & Chumak, V. (2018) Istoriyi uspiokhu [Success Stories]. 45 p. [in Ukrainian].

5. Mizhnarodnyy proekt DOBRE spryyatyme rozvytku 75 obyednanykh hromad z 7 oblastey Ukrayiny. [The international project DOBRE will contribute to the development of 75 amalgamated hromadas from 7 regions of Ukraine]. Uryadovyy portal - Government portal. July 15, 2016. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/249191786> [in Ukrainian].

6. Pro skhvalennya Kontseptsii reformuvannya mistsevoho samovryaduvannya ta terytorialnoyi orhanizatsii vlady v Ukrayini. Rozporyadzhennya Kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 01.04.2014 r. №333-r. [On Approval of the Concept of Reforming Local Self-Government and Territorial Organization of Power in Ukraine. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of April 01, 2014, No. 333-r]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80#Text> [in Ukrainian].

7. Realizatsiya proyektu Yarmarkova ploshcha v Bashtantsi tryvaye. [The implementation of the Yarmarka Square project in Bashtanka continues]. Bashtanska TH – Bashtanka TG. November 09, 2020. URL: <https://bashtanskaotg.gov.ua/news/realizatsiya-proktu-yarmarkova-ploscha-v-bashtantsi-triva-2020-11-09> [in Ukrainian].

8. Shadow report. Stvorennya obyednanykh terytorialnykh hromad v Ukrayini 2015-2017 rr. Laboratoriya zakonodavchykh initsiatyv – Laboratory of Legislative Initiatives. [Shadow report. Establishment of Amalgamated Territorial Communities in Ukraine in 2015-2017]. 38 p. URL: <https://komsamovr.rada.gov.ua/uploads/documents/40954.pdf> [in Ukrainian].

9. U Bashtanskiy TH zavyetsya byudzhetnyy symulyator [Bashtanskaya TG will have a budget simulator]. Bashtanska TH – Bashtanka TG. April 06, 2021. URL: <https://bashtanskaotg.gov.ua/news/u-bashtanski-tg-zavyetsya-byudzhetni-simulyator--2021-04-06> [in Ukrainian].

10. Yak stvoryty tochky ekonomichnoho zrostannya u seli? [How to create economic growth points in rural areas?]. Bashtanska TH – Bashtanka TG. June 25, 2021. URL: <https://decentralization.ua/news/13720?page=33> [in Ukrainian].

Захарченко М. Г.

аспірант кафедри історії ЧНУ імені Петра Могили, викладач
Миколаївського базового медичного фахового коледжу

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗШИРЕННЯ ТРИСТОРОННЬОГО РЕГІОНАЛЬНОГО АЛЬЯНСУ «ЛЮБЛІНСЬКИЙ ТРИКУТНИК»

Агресивна політика Російської Федерації з 2014 р. стала причиною інтеграційних процесів у регіоні Центрально-Східної Європи, а також виникнення ряду регіональних альянсів, метою яких є забезпечення як економічної, культурної, так і воєно-політичної співпраці регіону. Одним із останніх прикладів такої взаємодії є утворення регіонального альянсу «Люблінський трикутник».

Альянс було сформовано 28 липня 2020 року. Його учасниками є три країни: Україна, Республіка Польща та Республіка Литва. Організація вбачає безпекову, культурну та демократизаційну складові як ключові напрями своєї діяльності. У сфері безпеки альянс прагне до зміцнення обороноздатності регіону, координації політики стримування російської агресії та розвитку спільних інфраструктур безпеки. Культурна мета полягає у відновленні й просуванні спільної історичної спадщини Центрально-Східної Європи як основи для регіональної єдності. У демократичному вимірі трикутник підтримує впровадження реформ, розвиток верховенства права та інтеграцію України до європейського правового й політичного простору [4; 5].

Попри те, що Люблінський трикутник є молодого організацією, він стоїть на давньому фундаменті і його можна назвати спробою переосмислення концепції Речі Посполитої в сучасних умовах. Тож, зважаючи на це, постає питання: які ж можуть бути напрямки подальшого розширення цієї організації? Логічними кандидатами виступають три держави: Білорусь, Латвія та Молдова, адже вони мають спільні історичні, географічні та безпекові зв'язки з Балто-Чорноморським простором колишньої Речі Посполитої, а також можуть поділяти зацікавленість у зміцненні європейської інтеграції й регіональної стабільності.

Звертаючи увагу на карту держав-учасниць альянсу, видається деяка пустка, адже Республіка Білорусь не бере участі в діяльності об'єднання. Тим не менше, Білорусь була залучена на етапі підготовки до формування Люблінського трикутника. Зараз, зважаючи на останні тяжкі роки у взаємовідносинах між Україною, Польщею, Литвою та Білоруссю, і особливо після воєнної агресії проти України 24 лютого 2022 року, Білорусь вбачається продовженням зовнішньої політики

Російської Федерації Тим не менше, на початку 2020 року відносини з Білоруссю були достатньо теплими. Це відповідало тенденціям нормалізації її стосунків із Європейським Союзом у 2015–2020 роках: було скасовано санкції та реалізовано програми підтримки демократизації. Міністр закордонних справ Білорусі Володимир Макей був запрошений на установчу зустріч Люблінського трикутника. Однак після фальсифікації президентських виборів, придушення протестів і невизнання результатів з боку ЄС співпраця з Білоруссю була фактично припинена [2; 6].

Від білоруської опозиції, зокрема від Світлани Ціхановської, надходили пропозиції щодо представлення інтересів Білорусі у форматі Люблінського трикутника. Тим не менше, зараз, навіть за умови поновлення демократизаційних процесів у Білорусі (що виглядає крайньо малоімовірним в найближчі роки), без відшкодування моральних та фізичних збитків, завданих повномасштабним вторгненням, налагодження дипломатичних відносин до попереднього рівня вбачається неможливим. Слід зважити ще ряд конфліктів, що сталися внаслідок використання білоруською стороною біженців із Ірану, Сирії та інших держав з метою дестабілізувати ситуацію на кордоні з Польщею та Литвою, що в свою чергу призвело до жертв з боку польських прикордонників (так 28 травня 2024 року смертельно поранено польського військового) [7; 1]. Також присутні неодноразові погрози з боку білоруської влади в напрямку Польщі та Литви і їх територіальної цілісності [3]. Тож загалом це демонструє рівень протиріч, котрі зможуть бути виправлені тільки в ході тривалого діалогу, і явно закривають шлях до співпраці, в тому числі в контексті Люблінського трикутника.

Іншими потенційними членами можна вважати Молдову та Латвію: ці держави, попри те, що не брали участі в створенні організації, проте є дотичними до її діяльності. Так, Молдова є державою, що має тісні економічні, культурні та історичні зв'язки з Україною, зацікавлена в подальшій європейській інтеграції і, як Україна, потерпає від російської гібридної агресії. Таким чином, Молдова може надати Трикутнику «південного, Чорноморського виміру». В той самий час, Латвія, будучи членом Європейського Союзу та НАТО, має стратегічно важливе значення для забезпечення безпеки та стабільності в регіоні Балтійського моря, що посилює її інтерес до зміцнення співпраці в рамках регіональних альянсів і безпекових ініціатив. Крім того, Латвія активно підтримує європейську інтеграцію пострадянських країн, що робить її важливим партнером, і таким чином вона може надати Люблінському трикутнику вимір північного, Балтійського.

Отже, Люблінський трикутник є важливим регіональним альянсом, який сприяє зміцненню безпеки, культурної єдності та демократичних процесів у Центральній-Східній Європі. Подальше розширення організації, зокрема включення Молдови та Латвії, може посилити регіональну стабільність та європейську інтеграцію.

Джерела та література

1. Кузьменко Ю. Варшава з'ясувала, хто у травні вбив польського прикордонника на кордоні з Білоруссю. // Суспільне новини. URL: <https://suspilne.media/795069-varsava-zasuvala-hto-u-travni-vbiv-polskogo-prikordonnika-na-kordoni-z-bilorussu/> (дата звернення: 27.04.2025).
2. Кулеба запросив главу МЗС Білорусі на зустріч міністрів Люблінського трикутника. // Українформ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3074064-kuleba-zaprosiv-glavu-mzs-bilorusi-na-zustric-ministriv-lublinskogo-trikutnika.html> (дата звернення: 19.04.2025).
3. Лукашенко назвал Белосток и Вильнюс белорусскими землями. // Українська правда. URL: <https://www.pravda.com.ua/rus/news/2021/09/18/7307606/> (дата звернення: 27.04.2025).
4. Люблінський трикутник – ключовий елемент безпекової стратегії. // Голос України. URL: <https://www.golos.com.ua/article/349098> (дата звернення: 19.04.2025).
5. Люблінський трикутник визначив одним із пріоритетів протидію гібридним загрозам РФ. // Укрінформ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3101846-lublinskij-trikutnik-viznaciv-odnim-iz-prioritetiv-protidiu-gibridnim-zagrozm-rf.html> (дата звернення: 18.04.2025).
6. Люблінський трикутник мав бути квадратом із Білоруссю – МЗС Польщі. // Українформ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3097629-lublinskij-trikutnik-mav-buti-kvadrat-iz-bilorussu-mzs-polsi.html> (дата звернення: 19.04.2025).
7. Собенко Н. У Польщі заявили, що Білорусь допомагає нелегалам з обладнанням для перетину кордону // Суспільне новини. URL: https://suspilne.media/540365-u-polsi-zaavili-so-bilorus-dopomagaе-nelegalam-z-obladnannam-dla-peretinu-kordonu/?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 27.04.2025)

Лізаковські Пьотр

канд. наук у сфері наук про безпеку, викладач Військово-морської академії ім. Героїв Вестерплатте в м. Гдиня, Республіка Польща

CONTEMPORARY HEALTH SECURITY THREATS AT THE EUROPEAN LEVEL

The global institutionalisation of health security initiated in the second half of the 20th century was aimed at preventing the occurrence of infectious diseases (the dangers they pose) by improving sanitation and hygiene and perfecting restorative medicine. In the EU, healthcare competencies remain largely at national level, but the role of the European Commission has increased significantly after 2020, particularly in the areas of epidemiological surveillance, joint purchasing and crisis preparedness.

The point of reference for assessing health security is the health condition of the population as a whole or a group of it. The tools needed for such an analysis are statistical methods, applied so that social phenomena and their dynamic/processual capture are quantified by quantitative indicators whose constructs should fulfil the following functions: diagnostic, prognostic and explanatory.

In relation to health security, there is an emerging need to form “resilience” in the sense of the ability to succeed, live positively and thrive in a socially acceptable way, despite stress or adversity, generally containing serious risks of failure.

Health security threats (“that which should not exist by itself,” but nevertheless exists) are multisource in nature, primarily including: physical, mental, social and spiritual. Human-related health security threats include social, ethno-religious, climatic threats, where the perpetrator is a human being and he and his environment are also the victims. The most common prevalence of these threats include economic and energy poverty, refugees, migration, unemployment, terrorism, local conflicts, environmental degradation, epidemics, traffic accidents, drug addiction, and pathology of family life. It should be noted that all forms of poverty lead to neglect of health security [2].

The development of civilization, on the one hand, means an opportunity to improve health security (that is, “what can exist”), and on the other hand, it is a source of many threats, often bipolar and ambivalent. At one pole is the sphere of prosperity, health, openness, modernity, and at the other -

alienation/loneliness/exclusion, structural poverty, disease, social dysfunctionality inherent in the social order of postmodernity [1, p. 45-47].

With the development of civilization, new diseases have also emerged. Although they are not infectious diseases, political and medical journalism refers to them as epi- demies or pandemics of “our time.” The sources of the diseases of civilization are associated with rapid progress in all areas of life. There is an increase in the number of diseases associated with the negative effects of life under the tide: stressful situations, low muscular mobility, poor nutrition, environmental pollution. Prevalent among them are hypertension, coronary heart disease, peptic ulcer disease, allergies, mental illnesses (depression) and addictions (workaholism) [3, p. 97].

An integral element of health security, especially in the face of the recognised threats of climate, energy and epidemics, as well as increased military tension in the world, is “resilience”. Health security is a shared responsibility of the state, the EU and society. Further national reforms and active participation in EU initiatives are needed to build a resilient and effective health system.

Sources and Literature

1. Bauman Z. Globalizacja. Warszawa: PIW, 2000.
2. Chudowski A. Wyzwania edukacyjne wobec kształtowania się współczesnego ładu globalnego // Gdańskie Studia Międzynarodowe. 2002. Nr 2. S. 7-24.
3. Kunikowski J. Bezpieczeństwo i zagrożenia współczesnego człowieka. [w:] Bezpieczeństwo człowieka a proces transformacji systemowej / red. J. Dębowski, E. Jarmoch, A. Świderski. Siedlce: AP, 2006.

Лізаковська С. В.

д-р наук з державного управління, професор Військово-морської академії ім. Героїв Вестерплатте в м. Гдиня, Республіка Польща

ШЕНГЕНСЬКА ІНФОРМАЦІЙНА СИСТЕМА: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Шенгенська інформаційна система – це масштабна комп'ютерна база даних, яка забезпечує зовнішній прикордонний контроль і співпрацю правоохоронних органів між країнами Шенгенської угоди. Ця система

містить інформацію про: підозрюваних у злочинах, осіб, які можуть не мати права на в'їзд або перебування в ЄС, зниклих безвісти, викрадене, незаконно привласнене або втрачене майно [3]. Шенгенська інформаційна система використовується національними органами, відповідальними за: прикордонний контроль, поліцейські та митні перевірки, розслідування державним обвинуваченням у кримінальному провадженні та судові розслідування до висунення обвинувачення, питання отримання візи та дозволу на проживання.

З 1995 року Шенгенська інформаційна система допомагає підтримувати безпеку в Європі, незважаючи на відсутність контролю на внутрішніх кордонах. У 2013 році було представлено друге покоління системи, яке пропонує нові можливості, такі як додавання відбитків пальців і фотографій до записів.

Варто підкреслити, що Регламент (ЄС) № 562/2006 Європейського Парламенту та Ради від 15 березня 2006 року встановив Кодекс правил Співтовариства, що регулює пересування людей через кордони (Шенгенський прикордонний кодекс) і який окреслив принцип вільного пересування в межах Шенгену [2]. В рамках гарантування безпеки як основи спільної політики управління зовнішніми кордонами, впроваджено вищезазначену систему для контролю на зовнішніх кордонах.

Шенгенська інформаційна система містить лише сповіщення про осіб та об'єкти, які підпадають під одну з наступних категорій: громадяни третіх країн, стосовно яких країни Шенгенської зони видали рішення про повернення; громадяни третіх країн, яким не дозволено в'їзд або перебування в Шенгенській зоні; особи, зниклі безвісти; діти, яким загрожує викрадення власними батьками, родичами чи законними опікунами; особи, присутність яких необхідна для цілей судового розгляду; особи, які є в розшуку; предмети, призначені для вилучення або використання як доказів у кримінальному провадженні [3].

Зараз базою даних користуються 27 країн. Зокрема, це: Австрія, Бельгія, Велика Британія, Греція, Данія, Естонія, Ірландія, Ісландія, Іспанія, Італія, Латвія, Литва, Люксембург, Мальта, Нідерланди, Німеччина, Норвегія, Польща, Португалія, Словаччина, Словенія, Угорщина, Фінляндія, Франція, Чехія, Швейцарія та Швеція. Серед них Ісландія, Норвегія та Швейцарія не є членами Європейського Союзу. Оскільки Ірландія та Великобританія не підписали Шенгенської угоди, вони мають обмежений доступ до даних у цій системі [1].

Щодо перспектив та викликів, варто зазначити, що громадянам України, які користуються безвізовим режимом, перед поїздкою до Шенгенської зони необхідно буде надати інформацію про: проїзні

документи; персональні дані (ПІБ, дата народження, стать, громадянство) в електронному вигляді. Впровадження цієї зміни передбачено в другій половині 2026 р. і українським громадянам необхідно буде користуватися новими правилами, що може вплинути на міграційні процеси.

В перспективі часу, українські органи влади будуть стояти перед новими завданнями щодо впровадження нової ІТ-системи, достосованої до європейських норм – виклики, пов'язані з ефективним впровадженням; а для громадян України - додатковий порядок оформлення проїзних документів, зокрема, додаткові перевірки осіб, які раніше відвідували зони конфлікту.

Джерела та література

1. Czym jest SIS i jak się tam nie dostać? <https://praca.ua/pl/news/105-schengen-information-system> (дата звернення : 06.05.2025).
2. Regulation (EC) No 562/2006 of the European Parliament and of the Council of 15 March 2006 establishing a Community Code on the rules governing the movement of persons across borders (Schengen Borders Code), <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2006/562/oj> (дата звернення : 05.05.2025).
3. System Informacyjny Schengen. Oficjalna strona internetowa Unii Europejskiej, https://home-affairs.ec.europa.eu/policies/schengen/schengen-information-system_pl (дата звернення : 06.05.2025).

Нікішина О. В.

д. е. н., с. н. с., головний науковий співробітник відділу ринкових механізмів та структур ДУ «Інститут ринку і економіко-екологічних досліджень НАН України», м. Одеса

Носова Н. І.

провідний інженер відділу ринкових механізмів та структур, ДУ «Інститут ринку і економіко-екологічних досліджень НАН України», м. Одеса

ТРАНСФОРМАЦІЯ ОСВІТНІХ СТРАТЕГІЙ АГРАРНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Освіта забезпечує підготовку фахівців, сприяє впровадженню інновацій, сталому розвитку економіки, підвищує конкурентоспроможність в умовах глобалізації та зміни клімату.

Доступ до сучасних знань в умовах глобалізації на даному етапі технологічного розвитку можливий за умов використання базових навчальних моделей, які зазнали значної трансформації під впливом цифровізації й здатні забезпечити швидкий доступ до сучасних знань.

Розглянемо потенціал майбутніх працівників аграрного сектору, а саме студентів аграрних ЗВО України, які навчались на протязі 2014-2021 років, який щороку зменшується (табл. 1). Так, з 2014 по 2021 рр. кількість студентів аграрних спеціальностей зменшилась з 111,1 тис. осіб до 92,1 тис. осіб (на 17,1 %).

Таблиця 1

Динаміка контингенту студентів ЗВО України, тис. осіб*

Показник и	Навчальний рік						
	2014/1 5	2015/1 6	2016/1 7	2017/1 8	2018/1 9	2019/2 0	2020/2 1
1. Загальний контингент студентів							
1. Всього студентів	1438	1375	1369	1330	1322	1266	1082
у тому числі бюджетників	663	649	652	609	570	585	382
2. Кількість студентів на 10 тис. населення	393	375	372	363	315	302	258
2. Загальний контингент студентів аграрних спеціальностей							
1. Всього студентів	111,1	102,4	101,8	97,1	98,7	95,0	92,1
у тому числі бюджетників	56,5	51,5	51,4	46,2	41,6	39,2	38,8
2. Кількість студентів на 10 тис. населення	82	78	77	74	76	73	70

*Джерело: укладено за даними [1].

Впровадження європейських стандартів у вищу освіту України є одним з пріоритетних напрямів реформування освітньої системи. Цей процес спрямований на підвищення якості освіти, її відповідності міжнародним вимогам та забезпечення конкурентоспроможності українських випускників на глобальному ринку праці [2]. Вища освіта

в Україні на протязі останніх років зазнає значних змін, постійно адаптуючись до європейських стандартів навчання. Ключові моменти адаптації навчальних програм узагальнено в табл. 2.

Таблиця 2

Напрями та етапи адаптації навчальних програм та методів викладання в аграрному секторі України до європейських стандартів*

Напрями	Реалізація етапів освітньої програми
1. Адаптація навчальних програм	Вивчення європейських стандартів. Інтеграція європейських навчальних стандартів, таких як ECTS (European Credit Transfer and Accumulation System), що дозволяє студентам отримувати кредити за навчання в інших країнах. Розробка модульних навчальних програм, що дозволяють студентам обирати курси відповідно до своїх інтересів і потреб ринку.
2. Модернізація навчальних програм	Адаптація освітніх програм до європейських стандартів, що включає оновлення змісту курсів, впровадження нових дисциплін (наприклад, сталий розвиток, агрономічні інновації, агробізнес) та інтеграцію міждисциплінарних підходів.
3. Практична підготовка	Практика на підприємствах агропромислового комплексу, стажування на фермах, агрокомпаніях і в наукових установах. Розробка спільних проектів, які включають реальні кейси та завдання. Стажування у європейських агрокомпаніях. Освоєння сучасних технологій на практиці.
4. Впровадження інноваційних технологій у навчальний процес	Дистанційне навчання, електронні платформи, системи точного землеробства, біотехнології тощо.
5. Адаптація до впровадження сучасних технологій у агровиробництві	Цифровізація агрономії, використання інформаційних технологій для управління агровиробництвом (системи точного землеробства, дрони для моніторингу посівів, геоінформаційні системи та ін.). Впровадження біотехнологічних методів для покращення якості продукції та підвищення врожайності.

6. <i>Сталий розвиток</i>	Включення курсів, присвячених екологічним аспектам агровиробництва та сталому розвитку, що відповідає європейським нормам. Навчання принципам агроекології та органічного землеробства, що стають дедалі популярнішими в Європі.
7. <i>Міжнародна співпраця</i>	Розвиток партнерських відносин з європейськими університетами та науковими установами для обміну досвідом, програмами стажувань та участі в міжнародних проектах. Обмін студентами та викладачами, підвищення кваліфікації викладачів та студентів. Участь у міжнародних конференціях.
8. <i>Підвищення кваліфікації викладачів</i>	Організація тренінгів, семінарів та курсів підвищення кваліфікації для викладачів, щоб вони могли використовувати сучасні методи навчання та адаптувати їх до українського контексту.
9. <i>Залучення студентів до досліджень</i>	Створення умов для участі студентів у наукових дослідженнях, що дозволить їм отримувати нові знання та навички, а також сприятиме розвитку інновацій в аграрному секторі.
10. <i>Розвиток підприємницьких навичок</i>	Включення курсів з підприємництва, управління агробізнесом та фінансової грамотності, що допоможе студентам стати конкурентоспроможними на ринку праці.
11. <i>Формування соціальної відповідальності</i>	Виховання у студентів почуття соціальної відповідальності за екологічні та соціальні аспекти аграрної діяльності.
12. <i>Адаптація до змін</i>	Гнучкість у навчальному процесі для швидкої адаптації до змін у законодавстві, ринкових умовах та технологічних інноваціях.

*Джерело: розроблено авторами.

Європейський досвід підготовки фахівців для агропромислового сектору економіки охоплює різноманітні аспекти, включаючи освітні програми, наукові дослідження, практичну підготовку та співпрацю з промисловістю (рис. 1).

Рис. 1. Європейський освітній рівень підготовки студентів-аграріїв*

*Джерело: укладено на основі [2].

Перспектива євроінтеграції України передбачає ґрунтовне вивчення та врахування провідних тенденцій європейської системи професійної підготовки фахівців аграрного профілю для створення європейського простору аграрної науки на основі системно-інтегрованого підходу для

забезпечення цілісності системи, яка складається з окремих елементів і враховує їх особливості. Такий підхід сприятиме задоволенню потреб агросектору у висококваліфікованих фахівцях, які здатні навчатись на протязі життя з метою постійного оновлення знань та освоєння сучасних технологій.

Джерела та література

1. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 24.04.2025).

2. Сохань І.В., Немирович Ю.П., Довжук В.В. Аналіз впливу європейських стандартів на реформування системи вищої освіти в Україні. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14505456> (дата звернення: 24.04.2025).

Руденко С.

здобувачка (другого) магістерського рівня вищої освіти спеціальності 014.03 «Середня освіта (Історія та громадянська освіта)»,
ЧНУ ім. Петра Могили

Науковий керівник:

Міронова І. С.

д-р. іст. наук, професорка, завідувачка кафедри історії
ЧНУ ім. Петра Могили

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ГРОМАДЯНСЬКОЇ ОСВІТИ: ВИКЛИКИ ТА ЗАВДАННЯ ДЛЯ УКРАЇНИ

Розбудова демократичного суспільства в Україні нерозривно пов'язана з дотриманням прав людини та активною участю громадян у всіх сферах суспільного життя. Обраний Україною курс розвитку відкриває перспективи для інтеграції в європейський соціально-економічний простір. У цьому контексті демократична громадянська освіта набуває статусу ключового пріоритету в освітній політиці країни. Необхідність формування свідомих громадян незалежної України відображено в таких документах, як «Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті» та «Концепція громадянського

виховання особистості в умовах розвитку української державності». Останніми роками було також розроблено Концепцію громадянської освіти, створено навчальні програми з питань європейської інтеграції для молоді та зроблено важливі кроки у впровадженні громадянської освіти в систему вищої освіти. Основна мета громадянської освіти полягає у формуванні розуміння взаємозв'язку між особистою свободою, правами людини та громадянською відповідальністю, а також у підготовці молоді до свідомої та компетентної участі в суспільному житті.

У різних європейських державах громадянська освіта має свої особливості, зумовлені історичними та політичними чинниками, ступенем розвитку демократичних процесів, уявленням про національну ідентичність (із наголосом на мові, релігії чи історичній пам'яті), рівнем інтеграції європейських цінностей, а також традиційними педагогічними підходами. Водночас існують спільні принципи громадянської освіти, окреслені Міжнародною асоціацією з оцінювання навчальних досягнень (IEA) за підсумками дослідження у 24 країнах. Згідно з ними, громадянська освіта повинна бути міждисциплінарною, інтерактивною, тісно пов'язаною з реальними життєвими обставинами, впроваджуватися в атмосфері, вільній від авторитаризму, враховувати виклики, що виникають у контексті суспільної різноманітності, та будуватися на партнерстві між закладами освіти, батьками і громадськістю. Зміст навчальних програм має бути сучасним і відповідати актуальним потребам суспільства, уникаючи застарілих підходів, зокрема механічного заучування фрагментів національних документів, що не мають зв'язку з реальними соціально-політичними процесами [1].

Сьогодні громадянська освіта має ключове значення в контексті протидії сучасним викликам, що постають перед країнами Європейського Союзу. Серед них – зростаюча соціальна поляризація, падіння довіри до демократичних інституцій, послаблення принципу верховенства права, поширення євроскептицизму, екстремізму, націоналістичних і авторитарних ідеологій, а також расизму, ксенофобії й дезінформації. Громадянська освіта сприяє формуванню відкритого політичного дискурсу та заохочує громадян до активної участі в суспільно-політичних процесах як на національному, так і на загальноєвропейському рівнях.

Крім того, ГО відіграє важливу роль у підвищенні обізнаності щодо змін клімату та сприяє досягненню Цілей сталого розвитку до 2030

року, будучи тісно інтегрованою в освіту для сталого розвитку. Європейський парламент підкреслює важливість реалізації громадянської освіти в різних форматах – формальному, неформальному та інформальному – з акцентом на їх взаємодоповнюваність. Водночас особливу роль відіграє формальна освіта, насамперед загальна середня, оскільки саме в цьому періоді учні здобувають базові знання, розвивають навички, формують цінності та світогляд, зокрема через використання підходів педагогіки участі [3].

З метою подальшого зміцнення громадянського суспільства та розвитку громадянської освіти у 2000 році міністри освіти країн Європи ухвалили «Краківську резолюцію» та «Проект керівних принципів навчання демократії». У документі підкреслювалося, що громадянська освіта базується на ключових засадах – повазі до прав людини, демократичних цінностях, плюралізмі та верховенстві права. Її основне завдання – формування обізнаних і відповідальних громадян, які володіють необхідними компетентностями для активної участі в суспільному житті, усвідомлюють свої права й обов'язки, поважають різноманіття [2].

Крім того, громадянська освіта розглядається як ефективний засіб протидії насильству, расизму, ксенофобії, агресії, націоналізму та нетерпимості. Вона сприяє зміцненню соціальної згуртованості, забезпеченню справедливості та дотриманню загального блага, а також зміцнює громадянське суспільство через підвищення рівня освіченості населення та розвиток демократичних навичок. Її мета – підготовка молоді й дорослого населення до активної участі в житті демократичного суспільства. Згідно з Краківською резолюцією, громадянська освіта передбачає багатовимірне розуміння громадянства, яке охоплює:

1. Політичний вимір – участь у демократичних процесах, зокрема в ухваленні рішень і використанні політичних прав;
2. Правовий вимір – знання своїх прав і обов'язків як громадянина та їх практичне застосування;
3. Культурний вимір – повага до культурної спадщини та історії інших народів, сприяння мирним міжнаціональним відносинам;
4. Соціально-економічний вимір – подолання соціального відчуження та бідності, пошук інноваційних форм праці, зміцнення місцевих громад;

5. Європейський вимір – усвідомлення єдності й різноманіття культур Європи, здатність жити в європейському соціокультурному середовищі;
6. Глобальний вимір – розуміння взаємозалежності у світі та підтримка ідеї глобальної солідарності.

В Україні питання громадянської освіти набуває особливої актуальності в контексті євроінтеграційних прагнень держави, повномасштабної військової агресії з боку РФ, а також як відповідь на потребу у формуванні свідомого, активного та відповідального громадянина. Йдеться про особистість із глибоким почуттям власної гідності, стійкою громадянською позицією та готовністю виконувати свої громадянські обов'язки.

Як зазначається в Концепції розвитку громадянської освіти в Україні, ключовим завданням сьогодні є створення сприятливих умов для формування та розвитку громадянських компетентностей на всіх рівнях та у всіх ланках освітньої системи. Це дозволить громадянам краще усвідомлювати свої права, ефективно їх реалізовувати в умовах демократичного суспільства, нести відповідальність за власні дії, активно долучатися до суспільно-політичного життя країни, а також сприяти захисту, утвердженню й розвитку демократичних цінностей [2].

Громадянська освіта в Україні має на меті формування й розвиток громадянських компетентностей – здатності особистості реалізовувати та захищати права і свободи людини й громадянина, відповідально ставитися до своїх прав і обов'язків, дотримуватись їх та активно долучатися до суспільного життя задля підтримки демократії та верховенства права. Вона також спрямована на формування в кожній людини усвідомлення особистої відповідальності за розвиток держави, місцевих громад, професійних і соціальних спільнот у різних сферах життя. Це включає свідому участь у виборчих процесах, сплату податків, громадську активність, а також долучення до ухвалення рішень як на локальному, так і на національному рівнях.

Громадянську освіту можна розглядати як всеохопний соціальний проєкт, реалізований у межах освітнього закладу. Вона передбачає створення демократичного освітнього середовища, яке моделює принципи відкритого громадянського суспільства, а також включення студентів у позаурочну діяльність. Такий підхід є важливим чинником у формуванні громадянських компетентностей, набутті досвіду

демократичної поведінки та становленні активної громадянської позиції [4].

Реалізація мети й завдань громадянської освіти відбувається через опанування всіх навчальних дисциплін, особливо значущими при цьому є предмети суспільно-гуманітарного циклу. Саме вони допомагають студентам краще зрозуміти суспільні процеси та цілеспрямовано формують основи громадянської свідомості.

Підсумовуючи, хочеться зазначити, що європейський освітній простір передбачає багатогранне вивчення суспільних дисциплін, що забезпечує комплексну підготовку фахівців різних галузей. У цьому контексті Болонський процес і надалі відіграє ключову роль у модернізації освітньої системи України, сприяючи адаптації європейських стандартів з метою підвищення якості, конкурентоспроможності освіти та зміцнення інтелектуального, культурного, соціального, наукового й технологічного потенціалу країни. В умовах війни одним із першочергових завдань освітньої політики стає утвердження у свідомості молоді національних та суспільно-державних цінностей як основи формування української громадянської ідентичності. Саме це має стати міцним підґрунтям для об'єднання суспільства й забезпечення сталого розвитку держави. Одним із ключових інструментів досягнення цієї мети виступає громадянська освіта, яка втілює в собі базові суспільні цінності сучасної України на шляху до європейської інтеграції

Джерела та література

1. Василенко О. В. Становлення і розвиток громадянської освіти в європейських країнах // Освіта впродовж життя: вимоги часу: зб. наук. пр. Ніжин: ПП Лисенко М. М., 2014. Вип. 1. С. 59–64. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/8120>
2. Рябовол Л. Т. Європейський досвід реалізації громадянської освіти в старшій школі // Інноваційні рішення в сучасній науці, освіті та практиці: зб. тез доп. II Міжнар. наук-практ. конф. (Київ, 15–16 жовт. 2024 р.) Київ: НТУ, 2024. Вип. 2. С. 134–137. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/743372>
3. Овчарук О. В., Іванюк І. В., Терещенко А. Б. Сучасний стан громадянської освіти в Україні. Київ: Громадська організація Об'єднання «Агенція розвитку освітньої політики», 2013. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/844>

4. Рябовол Л. Т. Громадянська освіта: сутність та значення в контексті духовно-інтелектуального становлення особистості (врахування європейського досвіду в Україні) // Духовно-інтелектуальне виховання і навчання молоді в XXI столітті. 2025. Вип. 7. С. 22–26. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/744979>.

Слуцький Я. С.

д. пед. н., запрошений дослідник Університету прикладних наук Рейн-Майн, м. Вісбаден, Німеччина

КОНТЕНТ *SHORT-FORM VIDEO* «НОВИХ МЕДІА»: ВИКЛИК І (АБО) СВОБОДА САМОВИРАЖЕННЯ

Активний розвиток медіапростору призводить до виникнення потреб у проведенні нових досліджень, заснованих на актуальних питаннях і проблемах. Якщо раніше засобами отримання інформації особистістю за допомогою медіа були друковані видання, а згодом – радіо та телебачення, то в останні десятиліття основну роль почав відігравати контент, що надається через мережу Інтернет. Саме тому електронні/інтернет медіа технології отримали визначення «нових медіа», які пропонують інший підхід до подачі та отримання інформації, заснований на мобільності, доступності та, часто, відсутності чіткої територіальної прив'язки джерела. У зв'язку з цим, важливим постає питання щодо сутності таких медіа та інформації, яку вони надають.

Досліджуючи європейський простір (а саме зону Європейського Союзу), слід підкреслити значення певного комплексу цінностей, яких мають дотримуватися на територіях держав – як тих, що вже є членами об'єднання, так і тих, що прагнуть стати частиною ЄС у майбутньому. Однією з основних цінностей є дотримання прав людини, до якої належить і свобода самовираження. Спираючись на актуальність «нових медіа» в сучасному суспільстві та свободи самовираження як одного з компонентів цінності прав людини, важливо зрозуміти: чи є «нові медіа» проявом цієї свободи, чи, навпаки, їх варто розглядати як виклик демократичним засадам? А, можливо, правильними є обидва варіанти? Враховуючи, що держава Україна ставить собі за мету стати частиною ЄС, це питання є актуальним і для нашої країни, особливо в

умовах воєнних дій, коли різні види медіа можуть бути використані для соціальної дестабілізації суспільства та політичної системи.

Перш за все необхідно зазначити, що сучасні медіа технології ми поділяємо на чотири категорії, а саме: відео, аудіо, текстову та електронну/інтернет. Саме остання категорія виступає провідником «нових медіа», оскільки є універсальною за своєю суттю – вона може включати й поширювати будь-яке поєднання інших категорій. Відтак, основний вплив здійснюється саме через електронні/інтернет медіа, що використовують інші технології (аудіо, відео, текстову) як змістовне наповнення.

Однак останнім часом, із активним розвитком таких платформ, як TikTok, YouTube Shorts, Instagram Reels, з'явився феномен «коротких відео» (*short-form video*), що знову змінив характер медіа технологій. Безперечно, *short-form video* є складовою частиною електронних/інтернет медіа, адже поширюються саме в глобальній мережі. Водночас вони ґрунтуються переважно на відео- та аудіо технологіях, іноді з додаванням текстового контенту. Якщо зіставити сутнісні характеристики *short-form video* (як прояву «нових медіа») з європейськими цінностями, можна виокремити низку позитивних аспектів, зокрема:

1. *Доступність і демократизація контенту* передбачає надання кожному представнику суспільства можливість створювати й поширювати власний контент та ділитися, таким чином, своїми ідеями, результатами творчості без значного цензурування або редагування з боку платформ. Українська дослідниця З. Григорова дійшла аналогічного висновку, зазначаючи, що «нові медіа надають можливість будь-якому користувачу створювати контент у будь-якій формі (аудіо, відео, текстовій чи мультимедійній), визначати аудиторію, для якої він призначений» [2, с. 94]. Відповідно, у цьому розумінні свобода самовираження чітко проявляється в можливостях, які надає створення *short-form video*. Такий формат дозволяє людині висловлювати свою думку з різноманітних тематичних напрямів: від створення відеорецензій на художні фільми до відгуків на споживчі товари чи обговорення політичних питань.

2. Суттєвою ідеєю *short-form video* є *ідентичність*, тобто можливість вираження особистістю певних національних, культурних, мовних особливостей, які можуть бути представлені в стислому форматі. Ця ідея також є актуальною для самовираження таких соціальних груп, як біженці, люди з фізичними порушеннями, ЛГБТ. Окрім того,

представлення ідентичності у *short-form video*, що створюються у великій кількості, з використанням креативного підходу та додаткових аудіовізуальних засобів, може набувати характеру творчого самовираження та розглядатися як сучасний аналог мистецтва, адже якісний і візуально складний контент вимагає не менших творчих зусиль, ніж створення окремих видів традиційного мистецтва. Так, А.Тормахова доходить висновку, що «частина створюваного у соціальних медіа контенту може набувати мистецького характеру та мати велике значення для розвитку суспільства» [3, с. 45]. Просування ідей у такому форматі впливає, передусім, на найбільш мобільну частину суспільства – переважно представників підліткового віку та молоді.

Як бачимо, *short-form video* є важливим засобом передачі та отримання інформаційних повідомлень. Водночас, цей формат порушує низку викликів, які потребують осмислення на основі наведених ідей:

1. Доступність створення контенту є позитивним аспектом, пов'язаним із цінністю самовираження, допоки зміст, закладений у матеріалах *short-form video*, не перетворюється на замовний матеріал. Якщо раніше контент створювався виданням, телевізійним каналом або журналістом, який мав певну репутацію (та міг її втратити), то автори *short-form video* часто не демонструють себе і залишаються за кадром, часто навіть використовуючи штучний інтелект для озвучення відео. Чи можна в такому випадку говорити про цінність самовираження? Якщо *short-form video* спрямоване саме на творчу самопрезентацію та створення певного аудіовізуального твору, у такому випадку можна стверджувати, що мова йде про самовираження. Однак виникають складнощі з визначенням, коли контент має чітко виражений негативний посил, спрямований проти якоїсь групи осіб або країни. Короткий формат *short-form video* дозволяє швидко донести думку, часто з використанням емоційного впливу, що унеможливує перевірку інформації або проведення аналізу отриманих даних, оскільки користувачам пропонується вже нове відео. У таких випадках підвищується ризик маніпуляцій громадською думкою, і самовираження може перетворитися на виконання замовлення.

2. Аналізуючи можливості представлення ідентичності за допомогою *short-form video*, варто зазначити, що презентація національних, культурних чи соціальних особливостей також може піддаватися певним маніпулятивним впливам. Це пов'язано з тим, що «сучасні блогери й користувачі соціальних мереж і блогосфери, нині

самі стають ньюзмейкерами й лідерами думок» [1, с. 163]. Однак, якщо раніше для презентації власної аналітики було необхідно мати освіту в галузі журналістики, політології, психології чи іншої спеціалізованої сфери, то природа знань анонімізованих авторів багатьох *short-form video* залишається не розкритою. Тому стає дедалі складніше визначити правдивість наданої інформації або професійний рівень висновків.

Отже, «нові медіа» є важливим сучасним засобом передачі інформації, що дозволяє підвищити мобільність контенту. Однак у зв'язку з цим виникають певні ризики, зокрема щодо такого формату, як *short-form video*, пов'язані з анонімістю авторів, питаннями щодо їх об'єктивності та компетентності в наданні інформації, часто спеціалізованого характеру.

Джерела та література

1. Алексеенко Ю. Соціальні медіа й соціальні мережі в процесі конвергенції старих і нових медіа // Вчені записки ТНУ ім. В.І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика. 2021. Т. 32(71). № 5. Ч. 2. С. 160-164.
2. Григорова З. Нові медіа, соціальні медіа, соціальні мережі – ієрархія інформаційного простору // Технологія і техніка друкарства. 2017. № 3(57). С. 93-100.
3. Тормахова А. Аудіовізуальні практики нових медіа та їх комунікативний характер // Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв. 2021. № 3. С. 42-46.

Соловійова А. С.

канд. політ. наук, доцент кафедри журналістики
ЧНУ імені Петра Могили

ЄВРОПЕЙСЬКА ПЕРСПЕКТИВА УКРАЇНИ: ЄДНІСТЬ, СТАБІЛЬНІСТЬ І СПІЛЬНІ ВИКЛИКИ

Україна визначила для себе стратегічну мету – повноцінне членство в Європейському Союзі, що передбачає відповідність суворим політичним, економічним і законодавчим критеріям. Досягнення цієї мети потребує чіткого та достовірного плану дій, що міститиме конкретні етапи та орієнтири, які спрямовуватимуть реформаторські

зусилля України та процес європейської інтеграції. Не менш важливим є збереження суспільної підтримки євроінтеграції: комунікація переваг цього курсу та робота з суспільними запитами сприятимуть зміцненню соціальної єдності та збереженню динаміки змін.

Однак на шляху до вступу до ЄС Україна стикається з низкою викликів, серед яких політична нестабільність, економічна вразливість і загрози безпеці. Щоб успішно подолати ці труднощі, критично важливо зберегти політичну волю до реформ навіть за умов внутрішнього та зовнішнього тиску. Потрібні сильне лідерство та послідовна реалізація політик. Посилення економічної стійкості шляхом диверсифікації, інновацій та сталого розвитку також має стати основою інтеграційних зусиль України. Вирішення структурних проблем та підтримка інклюзивного економічного зростання залишаються ключовими пріоритетами на цьому шляху.

Шлях інтеграції України до Європейського Союзу є свідченням її стійкості та відданості європейським цінностям. Важливі етапи цього шляху, такі як Угода про асоціацію та Поглиблена і всеохоплююча зона вільної торгівлі (DCFTA), а також масштабні політичні й економічні реформи, підкреслюють прагнення України відповідати стандартам ЄС [2]. Попри наявні виклики, зокрема геополітичну напруженість і внутрішні труднощі, перспективи євроінтеграції України залишаються обнадійливими. Продовжуючи впроваджувати рішучі реформи, зміцнюючи соціальні та культурні зв'язки, а також поглиблюючи співпрацю у сфері безпеки, Україна здатна прокласти шлях до членства в ЄС, роблячи внесок у стабільну, процвітаючу та єдину Європу. Цей шлях потребує тривалих зусиль, однак спільне бачення європейського майбутнього створює міцну основу для подолання викликів та досягнення інтеграції.

Можливе членство України в Європейському Союзі є подією глибокого геополітичного, економічного та культурного значення як для регіону, так і для самого ЄС.

Геополітичні наслідки можливого вступу України до Європейського Союзу є надзвичайно важливими для стабільності всього східноєвропейського регіону. З огляду на стратегічне розташування України та її тривалу історію геополітичної напруженості, особливо у відносинах із Росією, членство в ЄС стало б потужним стабілізуючим фактором. Інтеграція України до європейського простору значно посилить захист регіону від зовнішньої агресії, стримуючи можливі військові конфлікти та сприяючи створенню більш безпечного

середовища у Східній Європі [3]. Окрім того, участь України в ЄС дала б нові інструменти для внутрішнього врегулювання конфліктів, оскільки дипломатичний вплив і досвід Європейського Союзу в мирному посередництві можуть виявитися вирішальними для досягнення сталого миру та національного примирення.

Приєднання України також значно розширило б геополітичний вплив самого Євросоюзу, зміцнюючи його позиції як вагомого глобального гравця. Розширення східного кордону ЄС за рахунок включення України підтвердило б стратегічний курс Союзу на підтримку демократичних країн, що межують з Європою, і протистояння авторитарним впливам. У цьому контексті особливого значення набуває енергетична безпека: завдяки своїм багатим природним ресурсам і ролі транзитної країни для енергетичних потоків, Україна могла б зміцнити енергетичну незалежність ЄС. Розвиток альтернативних маршрутів і джерел постачання через Україну допоміг би зменшити залежність від російського газу та підвищити енергетичну стійкість усього регіону.

Економічний вплив інтеграції України до Європейського Союзу є багатогранним і перспективним як для самої України, так і для всієї економіки ЄС. З населенням близько 40 мільйонів людей Україна становить великий ринок для товарів і послуг країн Євросоюзу, а інтеграція відкриє широкі можливості для поглиблення торговельних, інвестиційних та економічних зв'язків, що стимулюватиме зростання з обох сторін. Водночас Україна має величезний аграрний потенціал – її родючі землі можуть суттєво посилити продовольчу безпеку ЄС і збільшити обсяг сільськогосподарського виробництва. Поглиблення співпраці в агросекторі сприятиме розвитку інноваційних технологій і сталого виробництва в обох напрямках.

Членство в ЄС також відкриє шлях до залучення значного обсягу прямих іноземних інвестицій в Україну, що сприятиме модернізації економіки та розвитку інфраструктури. Уніфікація українських норм і стандартів відповідно до європейського законодавства покращить інвестиційний клімат, зробивши Україну привабливішою для міжнародного бізнесу [4]. Притік капіталу стане каталізатором створення нових робочих місць, впровадження передових технологій та диверсифікації економіки. Крім того, завдяки фінансовій підтримці та експертному супроводу з боку ЄС буде реалізовано низку інфраструктурних проєктів – від покращення транспортної логістики до розбудови цифрової інфраструктури. Це дозволить не лише посилити

внутрішню економічну стійкість України, а й інтегрувати її економіку в єдиний європейський простір, сприяючи розвитку регіонів і загальній модернізації країни.

Політичні та соціальні виміри інтеграції України до Європейського Союзу мають фундаментальне значення як для самої України, так і для всієї європейської спільноти. Членство України в ЄС стало б яскравим підтвердженням відданості Євросоюзу принципам демократичного врядування, верховенства права та захисту прав людини. Вступ до ЄС вимагатиме від України проведення глибоких політичних реформ, які зміцнять демократичні інституції, забезпечать незалежність судової гілки влади та посилять антикорупційну політику [1]. Гармонізація українського законодавства з європейськими стандартами сприятиме утвердженню демократичних практик і стабільності.

Водночас особливу увагу в процесі інтеграції приділятимуть посиленню захисту прав людини, що стане одним із ключових елементів євроінтеграційного курсу. Акцент ЄС на соціальну інклюзію та рівні можливості стимулюватиме позитивні зміни в правовій та соціальній системах України. Окрім цього, членство України в ЄС посилить соціальну згуртованість та сприятиме культурній інтеграції, розширюючи європейське культурне різноманіття. Зростання культурних обмінів і освітніх програм сприятиме кращому взаєморозумінню та солідарності між українцями та громадянами інших країн ЄС.

Запровадження європейських соціальних стандартів дозволить підвищити рівень життя українців, покращити доступ до якісної освіти й охорони здоров'я. Такий соціальний прогрес сприятиме зменшенню нерівності й посиленню єдності як в Україні, так і в межах самого Європейського Союзу.

Членство України в Європейському Союзі матиме стратегічне й довгострокове значення як для самої України, так і для ЄС. Інтеграція України посилить колективну європейську ідентичність, підтвердивши ідею об'єднаної Європи, що ґрунтується на спільних цінностях, прагненні до демократії, свободи й солідарності [4]. Вступ України до ЄС стане символом європейської єдності та яскравим прикладом трансформаційного потенціалу Євросоюзу. Це продемонструє здатність ЄС приносити стабільність, безпеку та добробут своїм сусідам шляхом співпраці, діалогу та політичної інтеграції.

Історичний вимір цього процесу є не менш важливим. Україна, яка має глибокі культурні та історичні зв'язки з Європою, стане частиною

великої європейської родини, що підкреслить прагнення до створення цілісної, вільної та мирної Європи. Таке розширення не лише доповнить карту ЄС новим членом, а й зміцнить загальну європейську ідею в умовах глобальних викликів.

Окрім політичного значення, інтеграція України активізує розвиток інновацій та економіки знань. Освітній і науковий потенціал України стане цінним ресурсом для Євросоюзу. Спільна участь українських університетів, наукових установ і дослідницьких центрів у європейських програмах сприятиме пришвидшенню науково-технологічного прогресу в межах ЄС. Особливу увагу буде приділено цифровій трансформації, зокрема інвестиціям у цифрову інфраструктуру, розвиток навичок і технологій. Це дозволить Україні стати повноцінним гравцем у сфері високих технологій та інновацій, а також важливою точкою розвитку цифрової економіки в об'єднаній Європі.

Потенційне членство України в Європейському Союзі має трансформаційне значення як для регіону, так і для самого ЄС. Від зміцнення регіональної стабільності та посилення геополітичного впливу до стимулювання економічного зростання та сприяння соціальній згуртованості – інтеграційний шлях України відіграє ключову роль у формуванні майбутнього європейського простору. Стратегічні, економічні, політичні та культурні виміри цієї інтеграції підкреслюють її багатогранні переваги та глибоке значення вступу України до ЄС. У міру того як ЄС і Україна продовжують спільно рухатися цим шляхом, спільна відданість демократичним цінностям, економічному добробуту та регіональній стабільності стане основою об'єднаної та стійкої Європи. Попри виклики, які постають на цьому шляху, майбутнє обіцяє силу в єдності та зміцнення бачення ЄС як простору миру, демократії й добробуту для всіх його членів.

Джерела та література

1. Відносини між Україною та ЄС. Офіційний вебсайт Міністерства закордонних справ України. URL: <https://mfa.gov.ua/en/about-ukraine/european-integration/eu-ukraine-relations> (дата звернення 30.04.2025).

2. Deep and comprehensive free trade agreements. Official website of the European Commission. URL: <https://trade.ec.europa.eu/access-to-markets/en/content/deep-and-comprehensive-free-trade-agreements> (дата звернення 30.04.2025).

3. Soloviova A., Fomin A. Ukraine and the EU: Prospects and Challenges on the Road to Integration // Acta de Historia & Politica: Saeculum XXI. 2025. Volume IX. – с. 58-68. <https://ahpsxxi.org/index.php/journal/article/view/133> (дата звернення 30.04.2025)

4. Ukraine. Membership status: candidate country. Official website of the European Commission. URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/european-neighbourhood-policy/countries-region/ukraine_en (дата звернення 30.04.2025).

Яремчук Б. О.

викладач кафедри англійської філології та перекладу
ЧНУ ім. Петра Могили

РОЛЬ ЛЕКСИЧНИХ СТИЛІСТИЧНИХ ЗАСОБІВ У РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ РАСОВОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У ТВОРЧОСТІ КЕНДРІКА ЛАМАРА

Творчість Кендріка Ламара, одного з найвпливовіших артистів сучасності, є дзеркалом складних реалій афроамериканської спільноти в США. Його тексти, насичені глибокими рефлексіями щодо історії, культури, системного гноблення та особистісного досвіду, стали об'єктом численних культурних та соціологічних досліджень. Однак, особливої уваги заслуговує лінгвістичний вимір його творчості, зокрема те, як майстерне використання лексичних стилістичних засобів стає інструментом не лише естетичного впливу, але й репрезентації расової ідентичності.

Метою роботи є аналіз ключової ролі лексичних прийомів у формуванні багатогранного образу афроамериканського досвіду в творчості Кендріка Ламара, демонструючи, як мова стає полем боротьби за смисли, утвердження власної суб'єктності та критики панівних наративів.

Теоретичним підґрунтям дослідження є критична расова теорія (КРТ), інтелектуальний та соціальний рух і вільно організована система правового аналізу, яка ґрунтується на припущенні, що раса – це не природна, біологічно обґрунтована особливість фізично відмінних підгруп людей, а соціально сконструйована категорія, яка використовується для пригноблення та експлуатації людей з іншим

кольором шкіри [с. 4-5]. Відповідно до цього, певні положення КРТ є особливо релевантними для аналізу. По-перше, КРТ стверджує, що расизм – це не поодинокі випадки упередженості, а «нормальна наука», звичний спосіб функціонування суспільства, повсякденний досвід більшості кольорових людей у США [6, с. 7]. По-друге, існує ідея «конвергенції інтересів», що була висунута науковцем Дерріком Беллом, яка стверджує, що прогрес у сфері громадянських прав для темношкірих часто збігається з інтересами білих еліт [3, с. 20]. Також, КРТ наполягає, що раса – це не біологічна реальність, а соціальний конструкт. Раси є категоріями, які суспільство «вигадує, маніпулює або скасовує, коли це зручно» [6 с. 7-8]. Пізніший розвиток КРТ підкреслює, що домінуюче суспільство по-різному «расизує» різні групи меншин у різний час, залежно від економічних та політичних потреб [6, с. 8].

Кімберлі Креншоу наголошує на понятті «інтерсекційність», підкреслюючи, що ідентичність людини є багатогранною і складається з перетину різних категорій (раса, клас, гендер, сексуальність тощо) [3, с. 357]. Жодна людина не має «єдиної, легко визначуваної, унітарної ідентичності» [6, с. 9].

Важливою частиною КРТ є унікальність голосу кольору (Voice of Color) та контр-оповідь (Counterstorytelling). Отже, КРТ стверджує, що через свій унікальний історичний досвід гноблення, представники меншин можуть донести до білої аудиторії речі, які ті "навіть не знають". Рух "правового сторітелінгу" (legal storytelling), представлений такими авторами як Деррік Белл та Патрісія Вільямс, закликає темношкірих авторів розповідати про свій досвід расизму та використовувати свої унікальні перспективи. [6, с. 9]

Одним із найважливіших стилістичних засобів Кендріка Ламара є аллюзія, яка дозволяє актуалізувати історичну пам'ять афроамериканців та критично переосмислити домінуючі наративи, включно з релігійними та національно-патріотичними. Таким чином, він використовує релігійні аллюзії як контр-оповідь. Наприклад, пісня «HiiPoWeR» рядки «Sorry, mama, I can't turn the other cheek» є прямою аллюзією на біблійну настанову з Євангелія від Луки. Відмовляючись підставляти другу щок, Ламар не боїться утисків, а відкрито говорить про спротив і ставить під сумнів деякі релігійні уявлення, коли йдеться про боротьбу за расову справедливість. Схожим чином, аллюзія на молитву «Hail Mary» в пісні «XXX.» («Hail Mary, Jesus, and Joseph / The great American flag is wrapped and dragged with explosives...») грає з релігійними очікуваннями слухача, використовуючи молитву для критики американського суспільства, насильства та імперіалізму.

Репер також активно використовує історико-політичні алюзії, що стосуються расової нерівності, щоб показати, що боротьба за рівність досі триває, а сучасні розповіді про «пострасове» суспільство часто є лицемірними. Алюзія на Прокламацію про визволення рабів у рядках «How can I tell you I'm making a killin'? / You made me a killer, emancipation of a real n**ga» є особливо показовою. Посилаючись на формальний акт звільнення, Ламар одразу вказує на тривалу історію обмежень (чорні кодекси, закони Джима Кроу, Ку-клукс-клан), яка демонструє прірву між формальною рівністю та реальною свободою. Використання гіперболи в алюзії на прокляття Хама («Curse me 'til I'm dead... / church me with your fake prophesizing / That I'ma be just another slave in my head») також засуджує расистські виправдання рабства й показує, як ці хибні наративи продовжують впливати на сучасну свідомість. Це ілюструє ключову ідею КРТ про те, що расизм є звичайним і вкоріненим у суспільстві.

Метафора є не менш важливим стилістичним прийомом, за допомогою якого Ламар концептуалізує та критикує системний расизм і расові стереотипи. Метафора “Racism is still alive” прямо підкреслює головну ідею КРТ про повсякденність расизму. Зв'язок із поліцейським насильством підкреслюється метафорою “Heart racin', racin' past Johnny because he's racist”, яка візуалізує страх і небезпеку, що відчуває афроамериканець при зустрічі з білим поліцейським, перетворюючи системну проблему на конкретний, відчутний образ. У рядках «I can see the baller in you, I can see the dollar in you / Little white lies, but it's no white-collar in you» (з пісні «Wesley's Theories») Ламар використовує метафори для викриття расистських стереотипів, які американський уряд проєктує на темношкірих. “Baller” (баскетболіст) символізує стереотипне уявлення про чорних як про розважальників для білих, а “dollar” метафорично вказує на прагнення уряду до фінансової вигоди від експлуатації чорної спільноти. Контраст із “white-collar” (офісна робота) підкреслює системне небажання бачити афроамериканців на інтелектуальних чи керівних посадах. Це є ілюстрацією того, як раса соціально конструюється через нав'язування обмежених ролей та очікувань.

На протигагу негативним стереотипам, Ламар використовує метафори для утвердження позитивної расової ідентичності та культурної гордості, реалізуючи концепцію “голосу кольору”. У пісні “Complexion”, через порівняння відтінків шкіри з природними елементами (“Black as brown, hazelnut, cinnamon, black tea”; “dark as the midnight hour or bright as the mornin' sun”), Ламар утверджує красу

чорноти, кидаючи виклик стандартам. Метафора “I want you to recognize that I’m a proud monkey” є радикальним прикладом контр-оповіді, адже репер бере расистську образу (“monkey”) і перевертає її значення, перетворюючи на символ гордості та самоствердження. Метафора ДНК у пісні “DNA.” (“I got power, poison, pain, and joy inside my DNA») слугує для означення складної та багатогранної культурної спадщини афроамериканців, що містить силу, стійкість, радість, але й біль та столітні страждання, наголошуючи на тому, що цей досвід не можна звести до простих чи однозначних категорій.

Підсумовуючи, лексичні стилістичні засоби відіграють фундаментальну роль у тому, як Кендрік Ламар артикулює та репрезентує расову ідентичність афроамериканців. Метафори та алюзії, зокрема, функціонують не просто як орнаментальні прикраси тексту, а як яскраві когнітивні та ідеологічні інструменти. Вони дозволяють Ламару поєднувати історичну пам’ять про рабство та боротьбу за громадянські права із сучасними викликами системного расизму та насильства з боку поліції; трансформувати расистські стереотипи на символи культурної гордості та стійкості; візуалізувати складні соціально-економічні умови життя в чорних спільнотах; гостро критикувати політичні та медійні структури, що підтримують нерівність. Таким чином, стилістична майстерність Ламара є невід’ємною від його соціально-політичного посилю, рщо робить важливим об’єктом для розуміння сучасної афроамериканської свідомості та підкреслюючи невичерпний потенціал мови у формуванні та вираженні ідентичності в умовах постійної боротьби за визнання та справедливості.

Джерела та література

1. Кухаренко В. Практикум з стилістики англійської мови. Вінниця: Нова кн., 2000. 159 с.
2. Christopher R. Allusions of grandeur: figurative language use in rap lyrics : doctoral dissertation. Austin, 2016. 104 p.
3. Crenshaw K., Gotanda N., Peller G. Critical race theory: the key writings that formed the movement. New Press, 1996. 520 p.
4. Hebel U. Towards a descriptive poetics of allusion. Intertextuality / ed. by H. F. Plett. New York, 1991. P. 135–164.
5. Perri C. Knowing and playing: the literary text and the trope allusion. American Imago. 1984. Vol. 41, no. 2. P. 117–128. URL: <http://www.jstor.org/stable/26303587> (date of access: 12.10.2024).
6. Stefancic J., Delgado R. Critical race theory: an introduction. NYU Press, 2001. 190 p.

РОЗДІЛ 3.
ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ
ЄВРОПЕЙСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА
ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

Iovcheva Alina

PhD in Political Science, Associate Professor of History Department at
Petro Mohyla Black Sea National University

Reichardt David

Ph.D. in International Politics, Professor at Comenius University in
Bratislava, Senior Lecturer at Karol Rybárik Institute of International
Relations, Bratislava

**IMPLEMENTATION OF EUROPEAN VALUES IN UKRAINE
AMID HYBRID CHALLENGES AND WAR**

Ukraine's pursuit of European values gained formal structure with the signing of the EU–Ukraine Association Agreement in 2014, followed by the country's application for EU membership in 2022 and its recognition as an EU candidate state. However, the trajectory toward the European normative order has not been linear or uncontested. The full-scale Russian invasion in 2022, preceded by years of hybrid interference, has rendered Ukraine's internal reform process not only a matter of development but of national security and geopolitical survival.

This study explores how hybrid threats have impacted the internalization of European values in Ukraine. While in Western Europe these values emerged through gradual social contracts, in Ukraine they are embedded in a context of systemic crisis and existential struggle. Therefore, their implementation is driven not only by bureaucratic adaptation but by active resistance to foreign aggression and postcolonial legacies.

The analysis is grounded in the theory of *Europeanization theory* [6] conceptualizes how EU norms influence domestic political change in third countries, particularly through conditionality and norm diffusion; *hybrid warfare theory* [1] enables us to analyze the spectrum of non-linear threats – including cyberattacks, disinformation, political subversion, and proxy violence – employed to destabilize a state without overt confrontation; the theory of *democratic resilience* [4] explains how institutions adapt under pressure and what factors allow democracies to survive or collapse under

stress. These frameworks allow us to understand European value implementation not as linear institutional reform but as contested and adaptive norm internalization under asymmetric geopolitical conflict.

Hybrid warfare is defined by NATO (2020) as a blend of military and non-military means to destabilize societies [5]. In Ukraine, hybrid challenges include:

- Disinformation targeting democratic institutions and the European integration process.
- Cyberattacks on electoral and government infrastructure.
- Economic blackmail, such as gas supply manipulation and trade embargoes.
- Support for internal political subversion and anti-European narratives.
- Open war, which has escalated since 2014 and culminated in the 2022 invasion.

Ukraine has been subjected to sustained hybrid aggression since at least 2014, with the annexation of Crimea and the start of conflict in Donbas. Hybrid methods employed by the Russian Federation include strategic disinformation campaigns targeting Ukrainian trust in democratic institutions, large-scale cyber operations on governmental IT infrastructure, energy coercion and trade embargoes, instrumentalization of minority issues (especially language), and support for pro-Kremlin parties and separatist movements. These actions aim to fracture national unity, undermine the legitimacy of reforms, and slow the country's Western integration.

Beyond their immediate disruptive effects, these threats generate long-term consequences, such as erosion of institutional trust, manipulation of public opinion, and security-driven justification for delaying or reversing reforms. However, paradoxically, they also mobilize social and political forces around a common narrative of European identity and resistance, particularly since the start of the full-scale war.

Ukraine has made substantial efforts to integrate European values into its legal and institutional systems. *Judicial and anti-corruption reforms* have included the creation of the High Anti-Corruption Court, re-evaluation of judges, and improved prosecutorial oversight. However, the effectiveness of these institutions has been inconsistent due to political interference and resistance from entrenched elites.

Decentralization reform has proven to be one of the most successful initiatives, strengthening local self-governance, increasing fiscal autonomy, and enabling citizen participation in local decision-making. According to assessments by the Council of Europe, Ukraine has achieved measurable

progress in meeting the principles of the European Charter of Local Self-Government.

In the domain of *human rights and inclusivity*, Ukraine has introduced legislation supporting gender equality, combating domestic violence, and protecting national minorities. However, the implementation of these laws varies, especially in rural regions. *Freedom of the press* remains challenged by oligarchic control over major media outlets, though independent online journalism and civil society watchdogs have become increasingly influential in exposing corruption and promoting transparency [3].

Civil society in Ukraine has played a critical role in Europeanization. NGOs, activist movements (such as Euromaidan), and informal networks act both as pressure groups and policy initiators. Their role in monitoring government accountability and policy alignment with EU standards has increased notably since 2014, despite ongoing security risks.

The 2022 invasion has radically transformed the political landscape and public perceptions. War has intensified citizens' identification with the European project. According to KIIS [2] over 80% of Ukrainians support EU accession, compared to under 50% before 2014. Military resistance is increasingly framed not just as national defense but as a defense of European values such as freedom, dignity, and democracy.

Under wartime pressure, Ukraine has fast-tracked legislative reforms to meet EU candidate criteria, including reforms in judicial independence, constitutional court procedures, and anti-oligarchic measures. At the same time, the war has introduced new dilemmas, such as reconciling emergency governance with civil liberties, ensuring parliamentary oversight during martial law, and maintaining transparency in wartime procurement.

Thus, war functions both as an accelerator and a distorting factor in Ukraine's Europeanization process.

Despite important achievements, the sustainability of European values implementation is not guaranteed. *Oligarchic structures* continue to influence political processes, especially in the economic and media sectors. *Judicial reform* has made slow progress, with only partial vetting of judges and limited public trust in court independence. *Public administration* often suffers from low institutional capacity and political patronage.

Further, *legislative harmonization* remains incomplete. Areas such as digital governance, environmental regulation, and labor rights still require substantial adaptation to EU norms. Moreover, wartime conditions complicate civil oversight and challenge the balance between security and openness.

Finally, political polarization and electoral uncertainty after the war may impact reform continuity. Ensuring that European values remain embedded in policy and practice will require sustained efforts beyond EU conditionality – particularly through civic education, media pluralism, and democratic culture-building.

Ukraine's implementation of European values amid hybrid threats and war represents a unique case of normative resilience. European values in Ukraine have shifted from abstract ideals to strategic tools of resistance and identity. Their internalization has become vital not only for domestic governance but for geopolitical orientation. The hybrid aggression of Russia, while aiming to fracture Ukraine's democratic trajectory, has instead consolidated national consensus on European integration.

The challenges remain significant. However, the convergence between the goals of national sovereignty and European value alignment offers a rare historical opportunity. The future of democracy in Ukraine will depend not only on the success of legal reforms but on the sustained will of political elites, the strength of institutions, and the engagement of Ukrainian civil society.

Sources and Literature

1. Hoffman, F. G. (2007). Conflict in the 21st century: The rise of hybrid wars. Potomac Institute for Policy Studies.
2. Kyiv International Institute of Sociology. (2023). Public opinion on EU and NATO integration. <http://www.kiis.com.ua>
3. Kuzio, T. (2017). Ukraine: Democratization, corruption, and the new Russian imperialism. Praeger.
4. Levitsky, S., & Ziblatt, D. (2018). How democracies die. Crown Publishing.
5. NATO. (2020). Countering hybrid threats: A comprehensive approach. NATO StratCom COE. <https://stratcomcoe.org>
6. Schimmelfennig, F., & Sedelmeier, U. (2005). The Europeanization of Central and Eastern Europe. Cornell University Press.

Картузов К. М.

аспірант кафедри історії ЧНУ імені Петра Могили,
заступник директора з основної діяльності
Державного архіву Миколаївської області

ЄВРОПЕЙСЬКІ ЦІННОСТІ У РОЗВИТКУ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ ДЛЯ ЖІНОК НА МИКОЛАЇВЩИНІ ДО 1917 РОКУ

Розвиток початкової освіти для жінок на Миколаївщині до 1917 року є свідченням поступового впровадження європейських принципів рівності та доступності освіти, що відбувалося у взаємодії із загальноєвропейськими тенденціями того періоду. Аналіз архівних документів із фондів давніх актів Державного архіву Миколаївської області, зокрема фонду «Канцелярія Миколаївського військового губернатора», який є одним з ключових джерел для вивчення історії Південної України XIX століття, підтверджує поступову інтеграцію регіональних освітніх процесів у європейський освітній контекст.

Миколаїв як адміністративний, військовий та економічний центр Південної України став осередком розвитку початкової освіти в регіоні, у т. ч. освіти для дівчат. Зусилля військового губернатора та цивільної влади спрямовувалися на створення і підтримку закладів різного типу для навчання дітей обох статей – від парафіяльних шкіл до гімназій і спеціалізованих училищ. Завдяки цьому в місті формувалася унікальна освітня мережа, яка відображала суспільні та економічні виклики епохи.

Особливе місце у системі жіночої освіти посідали приватні навчальні заклади, які з'явилися завдяки активності місцевих громадських діячів, серед яких були переважно жінки-освітянки. Їхні ініціативи відображали суспільні очікування та європейські тренди, зокрема ідею про необхідність рівного доступу до знань і професійних навичок для жінок.

Упродовж 1857–1859 років у Миколаєві активізувався процес відкриття приватних жіночих шкіл, серед яких особливо помітними були пансіон Олени Гертнер (60 учениць станом на 1859 рік), пансіон Ганни Федотової (34 учениці) та школа Олександри Молчанової (41 учениця). Ці приватні освітні ініціативи не лише задовольняли нагальні потреби місцевої громади в жіночій освіті, а й створювали підґрунтя для формування майбутніх гімназій. Уже на початку XX століття саме приватні навчальні заклади стали основою для розгортання мережі жіночих гімназій, зорієнтованих на дівчат різного етнічного й

соціального походження. Така тенденція відображала загальноєвропейський рух до активної інтеграції жінок у суспільне життя та підкреслювала прагнення місцевої громади надати якісну освіту й розширити професійні можливості для жінок.

Прикладом подальшої еволюції приватних шкіл є Миколаївська 3-тя жіноча гімназія (фонд № 116), яка розпочала діяльність у 1904 році як приватна прогімназія Софії Григорівни Зінової. Аналогічно, Миколаївська 5-а жіноча гімназія (фонд №117) була заснована в 1908 році як приватна прогімназія Раїси Семенівни Рабінович, що спочатку складалася з одного підготовчого і п'яти основних класів. Обидві гімназії поступово розширювали свої програми й здобули офіційний статус, відігравши ключову роль у становленні середньої жіночої освіти в місті.

На основі аналізу архівних звітів встановлено, що вже в середині XIX століття жіноча освіта набула значної популярності серед мешканок Миколаївщини, а приватні навчальні заклади забезпечували переважну частину освітніх послуг для дівчат. Станом на 1859 рік кількість дівчат у приватних закладах суттєво перевищувала кількість хлопців, складаючи понад 60 % від загальної кількості учнів, що свідчить про активну роль приватних ініціатив у розширенні жіночих освітніх можливостей.

Значний внесок у формування жіночої освіти зробили як місцева влада, так і громадські організації. Наприклад, у 1864 році Миколаївська міська рада підтримала рішення про нагородження учениць Міського дівочого училища за успіхи у навчанні, що відображає офіційну підтримку жіночої освіти як важливого суспільного пріоритету.

Архівні матеріали також демонструють, що жіноча освіта в Миколаєві характеризувалася високим рівнем мультикультурності. Імена учениць Миколаївської 5-ї жіночої гімназії засвідчують етнічну та культурну різноманітність, включаючи представниць єврейської, української, німецької, італійської та грецької громад. Ця особливість підкреслює інклюзивність освітнього середовища та роль освіти як засобу міжкультурної інтеграції.

Кількісний аналіз учнівської спільноти у 1880–1900 рр. засвідчив поступове зменшення гендерного розриву. Якщо у 1880 р. на 100 хлопців припадало лише 57 дівчат, то до 1900 р. співвідношення виросло до 69 дівчат на 100 хлопців. Це свідчить про поступовий рух у

напрямку гендерної рівності, що відповідало загальноєвропейським освітнім тенденціям.

Варто зазначити, що загальна кількість учнів за цей період зросла значно: кількість хлопців збільшилася з 2 тис. 134 у 1880 р. до 4 тис. 629 у 1900 р., тобто на 117 %, тоді як кількість дівчат зросла з 1 тис. 217 до 3 тис. 207 – на 163%. Це свідчить про більш динамічне зростання чисельності дівчат у системі освіти, хоча абсолютні показники залишалися нижчими за кількість хлопців.

Можна констатувати, що відбувається поступове зменшення гендерного розриву в освіті наприкінці XIX ст. Це може бути результатом соціально-економічних змін у регіоні, а також політичних ініціатив, спрямованих на покращення доступу дівчат до освіти. Водночас динаміка змін відображає повільний, але стабільний рух у напрямі гендерної рівності, що відповідало загальноєвропейським освітнім тенденціям того часу.

Водночас освітні заклади для дівчат стали не лише інституціями освіти, а й осередками соціокультурного розвитку, формуючи нові соціальні стандарти та сприяючи інтеграції жінок у професійне життя. Діяльність таких закладів, як Маріїнська жіноча гімназія та численні приватні прогімназії, підтверджує значення європейських освітніх цінностей у регіоні.

Освіта для дівчат поступово набувала вагомого значення в соціокультурному житті регіону, відображаючи як внутрішні потреби, так і вплив європейських тенденцій. Наприкінці XIX – на початку XX ст. у Миколаєві з'являється низка жіночих навчальних закладів, що стали основою для розширення освітніх можливостей для дівчат.

Окрему увагу варто приділити багатокультурному контексту освіти, адже етнічна розмаїтість учениць (єврейки, українки, німкені, гречанки) створювала особливе освітнє середовище. Аналіз культурної інтеграції в межах цих навчальних закладів уможливило краще зрозуміння механізмів міжетнічної взаємодії.

Таким чином, розвиток жіночої освіти на Миколаївщині до 1917 року відповідав європейським стандартам рівності та відкритості освіти, що стало вагомим внеском у формування суспільних норм, спрямованих на забезпечення рівних можливостей для жінок та активізацію їхньої ролі у суспільному та культурному житті.

Лимар М. Ю.

к. політ. н., доцент, доцент кафедри англійської філології та перекладу
ЧНУ імені Петра Могили

УКРАЇНА ЯК ЩИТ ТА КОМПАС: ВІЙНА, ЄВРОПЕЙСЬКІ ЦІННОСТІ ТА ТРАНСФОРМАЦІЯ БЕЗПЕКОВОЇ АРХІТЕКТУРИ

Повномасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну 24 лютого 2022 року стало не лише найбільшим збройним конфліктом на європейському континенті з часів Другої світової війни, а й цивілізаційним викликом для усього демократичного світу. Україна опинилася в центрі потрясіння, що зачепило не лише її суверенітет і територіальну цілісність, але й фундаментальні засади міжнародного правопорядку, політичної моралі й європейських цінностей.

У цій війні Україна виступає не лише як об'єкт агресії, а як активний суб'єкт політичного, правового й морального спротиву. Її стійкість, військові інновації, мобілізація громадянського суспільства, дотримання принципів права та відданість демократичним нормам створили унікальну ситуацію: держава, яка захищає себе фізично, водночас формує новий зміст поняття «європейські цінності». Через війну Україна не тільки інтегрується у європейське політичне поле, вона його змінює.

Мета цієї доповіді – показати, як війна трансформувала роль України у системі міжнародної безпеки, зробивши її не лише фізичним щитом проти агресії, а й нормативним компасом для майбутнього Європи. Особливу увагу буде приділено змісту та функціонуванню європейських цінностей у реальному політичному конфлікті, а також тому, як Україна в умовах війни практично реалізує ці засади.

Європейські цінності на випробуванні війною. Європейський Союз і Рада Європи десятиліттями декларують свою вірність принципам людської гідності, свободи, демократії, рівності, верховенства права та поваги до прав людини. Ці засади задекларовані як універсальні, невід'ємні та основоположні. Однак саме війна Росії проти України поставила питання: що означають ці цінності, коли на континенті триває повномасштабна війна? Чи здатні європейські держави, а також міжнародні організації, захистити їх не лише в політичному дискурсі, а в практичній дії?

Російська агресія є системною атакою не лише на територію іншої держави, а й на правовий та моральний порядок Європи. Йдеться не просто про порушення кордонів, а про спробу підірвати саму ідею вільного, правового, суверенного суспільства. Застосування насильства, знищення цивільної інфраструктури, воєнні злочини, дезінформація та пропаганда – усе це спрямовано на дискредитацію демократичного проєкту як такого.

У цьому контексті Україна стала втіленням практичної реалізації європейських цінностей в умовах найвищого ризику. На відміну від авторитарного виклику, українська відповідь – це послідовна мобілізація демократичного суспільства, збереження правових процедур, апеляція до міжнародного права та міжнародних інституцій. Київ не просто захищає суверенітет; він демонструє, що правова й ціннісна відповідь можлива навіть у стані війни.

Подвійна роль України: щит та нормативний агент. З перших днів війни Україна виконувала роль щита – буквального та символічного. Її збройні сили стали бар'єром між російською армією та рештою Європи, стримуючи експансію, яку Кремль розглядав не лише як територіальну, а як геополітичну й цивілізаційну. Але фізичний опір – це лише один вимір. Паралельно Україна виконує функцію *нормативного актора*, який демонструє та просуває ті самі цінності, які ЄС задекларував як фундаментальні, але які не завжди мав нагоду випробувати в умовах екзистенційної загрози.

Україна діє не як держава, що лише потребує допомоги чи захисту. Навпаки, вона пропонує нову модель поведінки для демократичного світу: стійкість, рішучість, дотримання міжнародного права, навіть тоді, коли ворог його цілковито ігнорує. Така поведінка відповідає концепції ***norm entrepreneur*** – держави, яка не тільки виконує норми, але й активно формує нові правила гри у міжнародному середовищі, виступаючи джерелом морального авторитету.

Нормативна сила України проявляється в декількох площинах: (1) ***юридичний*** – системна співпраця з Міжнародним кримінальним судом, позови до міжнародних трибуналів, збереження законності в умовах війни; (2) ***гуманітарний*** – дотримання прав людини, прозора політика щодо військовополонених та цивільного населення; (3) ***комунікативний*** – апеляція до універсальних цінностей у публічній дипломатії, а не до вузьких національних інтересів; (4) ***інституційний*** – стабільність функціонування демократичних інституцій, навіть попри воєнний стан.

Цю подвійну роль – захисника та взірця – Україна виконує не декларативно, а через реальні політичні рішення, суспільну поведінку та правовий курс.

Війна як каталізатор змін у міжнародній системі безпеки. Російсько-українська війна не лише змінила баланс сил у Східній Європі – вона активувала глибокі процеси переосмислення самих принципів безпеки в європейському та глобальному вимірах. Агресія Росії оголила вразливість старих інституцій, які були спроектовані для іншої епохи – постбіполярного балансу, де загрози уявлялися переважно абстрактними. Натомість Україна опинилася в центрі реальної, жорстокої війни, що вимагала нової оперативності, солідарності й моральної ясності.

Одним з найвиразніших наслідків війни стала зміна підходів у Європейському Союзі та НАТО. Ідеться не лише про військову допомогу Україні чи перерозподіл ресурсів. Ідеться про трансформацію *дискурсу*: від бачення України як бенефіціара безпеки до визнання її як **активного постачальника безпеки** (*security provider*). Країна, яка ще донедавна розглядалася лише як кандидат на євроінтеграцію, на практиці демонструє рівень військової адаптивності та стратегічної інноваційності, який уже впливає на переосмислення політики Альянсу. Зокрема, досвід України враховується у *Стратегічній концепції НАТО 2022 року*, яка вперше назвала Росію прямою загрозою та акцентувала потребу в *forward defence*. Аналітичні структури НАТО (зокрема Allied Command Transformation) вивчають українські підходи до децентралізованого командування, інтеграції цифрових технологій, побудови територіальної оборони й логістики в умовах тотальної війни.

Зміни торкнулись, зокрема, економіки, гуманітарної політики, та навіть кліматичних стратегій. Наприклад, у **сільському господарстві** зруйновані експортні маршрути України спричинили глобальну продовольчу нестабільність, що показало, наскільки Україна інтегрована у глобальну безпекову систему. А у **сфері енергетики** ЄС радикально переглянув залежність від російських енергоносіїв, прискоривши зелений перехід у відповідь на агресію.

Ключовим переломним моментом стало розуміння: **Україна – це не об'єкт інтеграції, а суб'єкт трансформації**. Її зусилля, досвід та жертви формують нові уявлення про безпеку, солідарність і відповідальність у XXI столітті. В цьому – справжній стратегічний

прорив, який матиме довгострокові наслідки для всієї системи міжнародних відносин.

Моральна послідовність як європейська цінність. Європейський проєкт заснований не лише на інституціях та ринках, а й на моральних передумовах: повазі до гідності, рівності, свободи совісті, відповідальності за минуле. Одна з таких часто недооцінених, але ключових цінностей – *послідовність у принципах*, або ж відданість нормам навіть у складних, критичних ситуаціях. В умовах війни саме ця здатність не зрадити фундаментальні засади набуває особливої ваги.

Україна, попри безпрецедентний тиск, масовані обстріли, загрози знищення, *не перейшла межу, яку легко перетинають авторитарні режими*. Вона не застосовує силу поза правовим полем, не вдається до системних репресій, не відмовляється від публічного контролю та політичної конкуренції. Навпаки – її сила якраз і полягає в тому, що навіть у стані війни вона *не імітує ворога*, а захищає іншу – відкриту, правову модель суспільства.

Особливо яскраво ця моральна послідовність виявляється у відмові України від нав'язаних компромісів. Заклики до «миру за будь-яку ціну» чи «територіальних поступок» вона не приймає – не з войовничості, а з усвідомлення: *поступка перед агресією – це не мир, а новий цикл насильства*. Відстоювання справедливого миру – це не політичний жест, а форма ціннісного лідерства.

У цьому сенсі Україна не лише захищає себе, а й *випробовує Захід на автентичність його цінностей*. Бо якщо навіть в умовах війни українська держава зберігає демократичну легітимність, то хіба не час європейським суспільствам так само зберегти моральну ясність у своїй підтримці?

Висновки. Війна Росії проти України кардинально змінила не лише геополітичну карту Європи, а й осмислення того, *хто є Європа і що вона вважає своїми цінностями*. Україна вже не є периферійним кандидатом на вступ до європейських структур. Вона стала *центральною ланкою* у переосмисленні самого змісту європейської єдності, безпеки й політичної моралі.

У ході війни Україна показала себе як: *щит*, що стримує авторитарну експансію; *компас*, що спрямовує міжнародну спільноту до чіткішого розуміння ціннісних меж; *мотиватор*, що примушує інституції ЄС, НАТО, ООН діяти швидше, більш рішуче та послідовно; *новатор*, що на практиці творить нові підходи до оборони, врядування, цифрової трансформації, правової відповідальності.

Питання про європейське майбутнє України більше не є технічним, процедурним чи стратегічним у вузькому сенсі. Воно набуло **етичного виміру**. Включення України до архітектури європейської безпеки – це не акт благодійності чи політичної символіки. Це **необхідність**, яка випливає з того, що Україна вже є – і щитом, і компасом, і рушієм Європи.

Сьогодні в українському досвіді зосереджено те, що довго залишалось декларацією для ЄС: цінності, перевірені дією. Україна не лише заслужила право на повноцінну інтеграцію – вона формує той європейський порядок, у якому **цінності не просто формулюються, а реалізуються навіть у найтемніші часи**.

Джерела та література

1. Kotlyar Yu., Lymar M., Ukrainian Shield in Defense of European Civilization: Chronology and Periodization. *Eminak: Scientific Quarterly Journal*. 2023. №3 (43). P. 255-271. Doi: 10.33782/eminak2023.3(43).669
2. Strategic Concept for the Defence and Security of the Members of the North Atlantic Treaty Organisation. Adopted by Heads of State and Government at the NATO Summit in Madrid, 29 June 2022. NATO. 2022. 16 p. URL: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2022/6/pdf/220629-strategic-concept.pdf

Мосін О. В.

аспірант кафедри історії ЧНУ імені Петра Могили

УКРАЇНСЬКЕ СТУДЕНТСТВО В БОРОТЬБІ ЗА ЄВРОПЕЙСЬКІ ЦІННОСТІ

Українське студентство завжди відігравало провідну роль у боротьбі за європейські цінності, національну ідею та незалежність країни.

У жовтні 1990 р. в Києві відбулася акція політичного голодування студентів, що згодом отримала назву Революції на граніті. Цей ненасильницький протест став першим успішним виявом опору комуністичному режиму в Українській РСР. У ньому взяли участь кілька сотень студентів, з яких 137 оголосили голодування, що тривало від одного до дванадцяти днів. Із часом наметове містечко на Майдані Незалежності розрослося: кількість постійних учасників досягла

кількох сотень, а підтримати їх щоденно приходили тисячі. Протестна акція переросла в масштабний студентський страйк, розпочалося захоплення приміщень університетів, і на центральній площі столиці зібралося близько 100 тисяч громадян. 17 жовтня 1990 р. Верховна Рада задовольнила частину вимог протестувальників: 314 депутатів проголосували за відставку Віталія Масола з посади голови Ради міністрів УРСР, ухвалили закон про проходження строкової служби українцями лише на території республіки та відмовилися підписувати новий союзний договір.

Через масові фальсифікації результатів президентських виборів 2004 р., які були здійснені на користь провладного кандидата Віктора Януковича, в Україні спалахнули масові акції протесту, що отримали назву Помаранчева революція. Активну участь у цих подіях взяли молодіжні та студентські об'єднання «Пора», «Чиста Україна», «Студентська хвиля», «Спротив». Після виявлення серйозних розбіжностей між офіційними даними ЦВК та результатами Національного екзит-полу, Верховна Рада висловила недовіру Центральній виборчій комісії. Згодом, 3 грудня, Верховний Суд ухвалив рішення про проведення повторного голосування, яке завершилося перемогою Віктора Ющенка.

У листопаді 2013 р., в річницю Помаранчевої революції, кілька сотень людей зібралися на Майдані Незалежності з вимогою підписати Угоду про асоціацію з Європейським Союзом. Студентство стало важливою рушійною силою Революції Гідності – саме молодь організувала масштабний страйк. Побиття студентів у ніч з 29 на 30 листопада стало поворотним моментом, який перетворив студентську акцію на загальнонаціональний протест. Молоді українці взяли на себе відповідальність за долю країни, демонструючи єдність і рішучість. Якщо для старших поколінь підписання угоди з ЄС не було пріоритетом, то для студентів це питання визначало їхнє майбутнє. Протестні виступи, відомі як Євромайдан, переросли у Революцію Гідності, наслідком якої стала втеча президента В. Януковича з країни.

Польський дослідник Томаш Джунс у своєму дослідженні «Euromaidan and the Revolution of Dignity: A case study of student protest as a catalyst for political upheaval» наголосив, що першою значущою подією на Майдані була саме Революція на граніті 1990 р. Тоді студентське голодування стало поштовхом до політичних змін. За його словами, студентські рухи виконували роль каталізаторів соціальних трансформацій і під час наступних протестів – зокрема й Євромайдану,

що теж почався зі студентської мобілізації. Однак на відміну від попередніх кампаній, Євромайдан не мав чіткої організаційної структури, такої як «Братство студентів» або «Пора». Протест набув горизонтальної форми, нагадуючи світові рухи на кшталт «Occupy Wall Street» чи демонстрації в парку Гезі в Туреччині у 2013 р. Хоча, серед студентства не виникло нових політичних лідерів чи стійких організацій, молодь все ж відіграла значну роль у розвитку революційних подій.

Таким чином, Революція на граніті, Помаранчева революція та Революція Гідності стали яскравими прикладами того, як студентство може впливати на хід історії, виступаючи носієм європейських цінностей та рушієм демократичних змін у суспільстві.

Джерела та література

1. Junes T. (2016). Euromaidan and the Revolution of Dignity: A case study of student protest as a catalyst for political upheaval. *Critique & Humanism*. 2016. № 46 (2). С. 73–96.
2. Мосін О. Концепції Майдану та Революції Гідності в закордонних виданнях // *Acta de Historia & Politica: Saeculum XXI*. 2025. Volume IX. С. 38–46. DOI: <https://doi.org/10.26693/ahpsxxi2025.09.038>
3. Яворська Т. Молоді, затяті і завзяті: як студенти творили українські революції. URL: <https://espreso.tv/molodi-zatyati-i-zavzyati-yak-studenti-tvorili-ukrainski-revolutsii>

Полтораков О.

к. політ. н., ст. дослідник, Інститут стратегічних комунікацій,
Національний університет оборони України, м. Київ

Щиголь І.

к. соціол. н., факультет соціології, Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, м. Київ

ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ «ПОСТКОЛОНІАЛЬНИХ СТУДІЙ» У ІСТОРИКО-ПРАВОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ (ЦІННІСНА ПЕРСПЕКТИВА)

«Постколоніальні студії» виступають одним із мейнстрімів сучасних соціогуманітарних пошуків, охоплюючи дедалі ширший спектр

дисциплін – від літературознавства [10] до історії [7] та політології [1]. Їх міждисциплінарним полем виступає, зокрема, «аналіз різних форм підпорядкування – національного, расового, гендерного, класового, генераційного» [3, с.8]. Парадигмальним підґрунтям «постколоніальних студій» виступає концепт М. Фуко щодо «влади як знання» в його ціннісному співвіднесенні із «знанням як владою». У сучасному дискурсі «постколоніальні студії», а також «гендерні студії» [15] і т.п., продовжують функціонувати як «знання», що є включеним в сферу публічного [2] та, відповідно, має справу із суспільними проблемами. П. Іванишин визначає постколоніалізм як загальногуманітарну методологію, в основі якої лежать пріоритетність збереження та розвитку національної культури, утвердження її самодостатності та поборення імперських дискурсів [5, с. 73].

«Наріжним каменем» цього напрямку рефлексії виступає передусім теза польсько-американської дослідниці Є. Томпсон про те, що «постколоніальна теорія ґрунтується на припущенні, що тексти, поряд із іншими своїми функціями, є інструментом імперської влади» [9]. При цьому із концептуального («герменевтичного») погляду, категорію «текстів» не варто обмежувати суто літературними творами (традиційний «внутрішній» об'єкт «постколоніальних студій»), а розширити/розповсюдити її на ширший контекст, вводячи у відповідне «зовнішнє» предметне поле «постколоніальних студій» також політико-правові і т.п. «тексти». Зокрема, саме під таким кутом зору можуть бути розглянуті корпуси нормативно-правових документів, які стосуються статусу, ролі та місця української мови. Адже українська мова регулярно підпадала під дію періодичних заборон [8] : лише протягом XIX ст. – 16 разів (Валуєвський циркуляр 1863 р., Емський указ 1876 р. та ін.), а до 1930 р. – 12. (Суміжною є проблематика справи Кирило-Мефодіївського товариства, тим більше, що суду над його учасниками не було – їх було покарано суто «за найвищим велінням» [4, с.395.]) І прийняття 28 жовтня 1989 р. славнозвісного Закону УРСР «Про мови в Українській РСР» (ще до проголошення незалежності!) стало не тільки вагомим політико-правовим кроком, але також значущою подією в широких термінах боротьби загального «антиколоніального» характеру.

Однак у сучасному суто загальноправовому дискурсі «постколоніальні студії» присутні лише на периферії науково-аналітичної уваги [12; 13]. Ситуацію додатково продовжує ускладнювати також відзначена Є.Томпсон обставина, що довгий час

«посткомуністична» росія не сприймалася на Заході як колоніальна держава: одні пов'язували російський колоніалізм із «докомуністичним минулим», а інші вважали, «що колонії розташовані далеко від метрополії і що їх завоювання вимагає заморських походів» [9, с.39].

Втім, потенціал «постколоніальних студій» є достатньо вагомим, глибоким та перспективним, причому не тільки на суто теоретико-правовому рівні наукової рефлексії, але також на рівнях практично-правової компаративістики та прикладного правового аналізу, зокрема, щодо поточних реалій російсько-української війни (з 2014 р., а надто – з лютого 2022 р.). Так, знаний американській історик Т.Снайдер артикулює, що війна в Україні є саме колоніальною: «Коли Володимир Путін заперечує реальність української держави, він говорить звичною мовою імперії» [14]. Відповідно, на думку знаних українських істориків, у пошуку відповідей на запити «суцільного переосмислення радянської й імперської спадщин, насамперед тієї деструктивної, ба навіть фатальної, ролі, яку вони відіграли у розгортанні сучасної війни», зокрема, «доречно звернути увагу на концептуальні пропозиції і дослідницькі стратегії з обсягу постколоніальних студій та імперської історії» [7, с. 6].

В першому наближенні «постколоніальні студії» розпадаються на проблематики «зовнішньої колонізації» та «внутрішньої колонізації». Остання, на думку британського професора А.Еткінда, – це «процес культурної експансії, гегемонії, асиміляції в межах державних кордонів, реальних або уявних» [11]. В свою чергу, Є. Томпсон слушно артикулює, що «ідеологічне прикриття колоніальної практики», яке «широко практикувалось російськими письменниками» [9]. Цілком погоджуючись із артикульованим західними дослідниками культурно-політичним виміром проблематики «(внутрішньої) колонізації», варто також звернути увагу, зокрема, на культурно-правовий та ціннісно-правовий виміри цієї проблематики.

Так, «постколоніальний аналіз» може виступити перспективною методологічною рамкою для історико-правових досліджень «радянського права», передусім в його співвіднесенні до «права УРСР». Відповідний «нормативний» (а потім і «вузьконормативний») підхід до права, який лежав в основі т.зв. «радянського права» та апелював до «волі пануючого класу», містив чіткі позитивістські ознаки колоніального підпорядкування – в термінах не тільки «правової культури», але також «конституційного права» (зокрема, декларованим у конституції СРСР правом кожної республіки на вихід із СРСР).

Показово, що український дисидент Л.Лукашенко, який намагався апелювати до відповідної конституційної (!) норми про вихід з СРСР, був 1961 р. засуджений радянським режимом до вищої міри покарання за «зраду Батьківщині» (ст. 56, ч. 1 КК УРСР) та «організаційну діяльність, спрямовану до вчинення особливо небезпечних державних злочинів» (ст. 64 КК УРСР) [6]. А 1978 р. Чернігівський обласний суд визнає Л.Лукашенко винним вже у «антирадянській агітації і пропаганді» (ст. 62 ч. 2 КК УРСР).

Попередні висновки. «Постколоніальний аналіз» як дослідницька практика допомагає в т.ч. виявляти та визначати системність російської агресії – від історичних імперських практик до сучасних інституційно-правових механізмів анексії. В контексті, зокрема, проблематики деокупації українських територій подолання колоніального тягаря вимагатиме не лише суто воєнного спротиву, але й відповідної деколонізації усього спектру правових, освітніх та культурних інституцій. Під ціннісно-правовим кутом зору «постколоніального аналізу» може бути розглянутий, зокрема, історико-правовий контекст прийняття Закону УРСР «Про мови в Українській РСР» (1989 р.). На окреме дослідження ціннісно-правового характеру заслуговує (нео)колоніальний підтекст збройної агресії росії проти України, в т.ч. його ключові правові (культурно-правові, адміністративно-правові, а також історико-правові і т.п.) виміри.

Джерела та література

1. Баталов О.А. Постколоніальні дослідження в політичній теорії // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н.Каразіна. Сер.: Питання політології. 2016. Вип. 30.
2. Голіков О.С. Фабрикація порядку. Знання в конституюванні соціального. Х.: ХНУ ім. В.Н.Каразіна, 2018.
3. Гундорова Т. Транзитна культура. Симптоми постколоніальної травми. К.: Грані-Т, 2013.
4. Дзюба І. Тарас Шевченко. Життя і творчість. К.: ВД «Києво-Могилянська академія», 2000.
5. Іванишин П.В. Національно-екзистенціальна інтерпретація (основні теоретичні та прагматичні аспекти). Дрогобич : «Відродження», 2005.
6. Мартинюк О.В. Історико-правовий аналіз ст. 62 Кримінального кодексу УРСР 1960 р. // Мислити з Олексом Тихим : зб. наук. пр. / Вінниця–Дружківка : ДонНУ ім. В. Стуса, 2017.

7. Смолій В., Ясь О. Сучасна російсько-українська війна у світлі постколоніалізму // Вісник НАН України. 2022. № 6.
8. Сушко Р., Левицький М. Хроніка нищення української мови : від доби Романових до сьогодення. К., 2012.
9. Томпсон Е. Трубадури імперії: Російська література і колоніалізм. К.: «Основи», 2006.
10. Юрчук О. У тіні імперії. Українська література у світлі постколоніальної теорії. К. : «Академія», 2013.
11. Etkind A. Internal Colonization. Russia's Imperial Experience. Cambridge: Polity Press, 2011.
12. Halder P. Law, Orientalism and Postcolonialism: Jurisdiction of the Lotus Eater. London: Cavendish, 2007.
13. Mawani R. Postcolonial Legal Studies // The Oxford Handbook of Law and Humanities / Stern S., Del Mar M., Meyler B. (eds). Oxford Handbooks, 2019.
14. Snyder T. The War in Ukraine Is a Colonial War // The New Yorker. 2022, April 28.
15. Strazzeri I. Gender and postcolonial studies: history of the concept and debate // Frontiers in Sociology. 2024. Vol. 9.

Цись П. С.

здобувач третього, освітньо-наукового рівня вищої освіти, ДВНЗ
«Донбаський державний педагогічний університет», м. Дніпро

РОЛЬ СОЦІАЛЬНО-ІНТЕГРАЦІЙНОЇ ФУНКЦІЇ ПОЗНАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ У КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ

Позанавчальна діяльність є важливим чинником становлення професійного фахівця, який зможе бути ефективним на сучасному ринку праці. Досліджуючи якості, які має сформувати студент, важливо підкреслити значущість прийняття цінностей, актуальних для європейського та глобального простору, серед яких – толерантне ставлення до представників різних національних, мовних, релігійних, гендерних груп (надалі – груп), готовність до співпраці з їх представниками. Акцентуючи увагу на соціально-педагогічній площині, зауважимо, що в освітньому процесі означені групи можуть

бути представлені в закладах вищої освіти у такій категорії, як «іноземні студенти». Тому важливо створити умови для формування толерантного ставлення до всіх представників закладу освіти, згідно із зв'язками «місцевий студент – іноземний студент», «іноземний студент – іноземний студент», створюючи передумови для «інтернаціоналізації кампусу» [1, с. 211]. Досягнення зазначених цілей не може ґрунтуватися лише на академічній діяльності, оскільки вона спрямована саме на здобуття спеціалізованих знань. Отже, важлива роль у формуванні толерантного середовища належить саме позанавчальній діяльності, яка може включати і заходи, що тематично відносяться до спеціальності студентів, і участь у різноманітних програмах соціально-інтеграційного характеру. У підсумку, означена функція позанавчальної діяльності визначається у якості важливого напрямку роботи зі студентами (іноземними студентами), забезпечуючи не лише академічну адаптацію до закладу вищої освіти, але й соціальну інтеграцію в нове суспільство і (для студентів-представників інших країн) у новий соціокультурний простір. Розглянемо основні особливості, актуальні для соціально-інтеграційної функції:

1. Комунікаційна адаптація.

Залучення студентів до позанавчальної діяльності, яка спрямована на вибудовування мовленнєвих конструкцій, створює передумови для підвищення результативності міжособистісних контактів, що є особливо важливим у взаємодії з різними соціокультурними групами студентів. Взаємна комунікація поза академічною сферою дозволяє краще зрозуміти проблеми соціалізації, світоглядні особливості та принципи інших особистостей, отримати відчуття наявності підтримки та зниження рівня соціальної ізоляції. Зазначені заходи позитивно впливають на загальний психоемоційний стан студентів і дозволяють розвивати толерантність до представників інших груп. Так, згідно з висновками Е. Супріатни, «студенти-мігранти також можуть формувати групи або спільноти для обміну досвідом і взаємної підтримки. Такі групи допомагають подолати почуття самотності та соціальної ізоляції, а також розширюють мережу зв'язків з іншими студентами-мігрантами зі схожим життєвим досвідом» [3, с. 2214]. Проте вважаємо помилковим формування таких груп взаємодії виключно серед іноземних студентів. Більш ефективним є залучення до співпраці в межах позанавчальної діяльності місцевих студентів. Це пов'язано з тим, що формування цінностей толерантного ставлення до представників інших груп має охоплювати також і студентів, які не є

мігрантами. Якщо таке залучення не буде здійснене, неможливо буде говорити про дотримання цінностей лише іноземними студентами, оскільки вони не є єдиними учасниками соціально-академічного процесу.

Становлення навичок міжособистісної взаємодії та толерантності під час комунікаційних контактів дозволить застосовувати ці навички в професійній діяльності після завершення навчання в університеті. Отже, європейські цінності взаємодії з представниками різних груп можуть формуватися вже на студентському етапі та активно відтворюватися безпосередньо на етапі професійної діяльності.

2. Інституційна приналежність.

Соціально-інтеграційний процес вимагає не лише комунікаційної взаємодії, але й відчуття студентом (іноземним студентом) себе як повноцінного представника закладу вищої освіти. Особливо це актуально для іноземних студентів і є можливим лише за умови виконання соціальних ролей, які мають місцеві студенти. За результатами дослідження, проведеного такими науковцями, як Т. Тіс та С. Фальк, регулярна участь у заходах позанавчального характеру, що проводяться університетом, стає каталізатором підвищення відчуття приналежності до закладу освіти [4]. Відчуття інституційної приналежності досягається через залучення іноземних студентів до заходів, що передбачають колективну активність, серед яких можна виокремити студентські клуби, спільні проекти, ініціативи із самоврядування. Участь іноземних студентів у такій діяльності дозволить отримати досвід виконання різноманітних соціальних ролей у країні, що приймає та сформувати у особистості відчуття себе у якості рівноправного представника суспільства й університету. У випадку розвитку цього відчуття в усіх студентів закладу освіти виникає зазначена вище інтернаціоналізація кампусу, яка формує рівність між усіма студентами.

3. Соціально-громадянська позиція.

Особистісне зростання (іноземних) студентів, пов'язане з формуванням толерантного ставлення до представників інших груп, порушує питання актуальності соціально-громадянської зрілості, яка визначається здатністю до участі в житті соціуму. Прийняття відповідальності за суспільні рішення та виконання відповідних зобов'язань можливе лише за умови відчуття себе рівноправним у цьому суспільстві. Іноземний студент, який не відчуває толерантного ставлення до себе, не сприймає себе частиною соціуму, не буде вживати

дій для того, щоб стати його частиною в майбутньому, після завершення навчання. Тому зазначена особливість є важливою також в міграційному розумінні.

Соціально-громадянська позиція вимагає також здатності здійснювати критичний аналіз власної поведінкової моделі. Так, якщо іноземний студент відчуває себе частиною соціуму і не має труднощів у взаємодії з іншими його представниками або суспільними інституціями, виникає потреба особистісної відповідності нормам, установленим у цьому соціумі. Саме тому участь у позанавчальній діяльності може надати можливість проаналізувати власні моделі поведінки через участь у студентських групах, волонтерських ініціативах тощо. Отже, як зазначали у своєму дослідженні Л. Кортеллаццо, С. Бонессо, Ф. Джерлі та К. Піцці, «завдяки активній участі в позанавчальній діяльності (конкретний досвід) студенти отримують можливість спостерігати за своїми поточними переконаннями та моделями поведінки, а також осмислювати їх і порівнювати з прийнятними формами поведінки» [2, с. 3]. Такий аналіз є необхідним для визначення особистісної відповідності соціальним нормам, оскільки наявність соціально-громадянської позиції вимагає від особистості певних змін (за потреби).

У підсумку підкреслимо, що соціально-інтеграційна функція позанавчальної діяльності спрямована на соціально-академічний розвиток і місцевих, і іноземних студентів та передбачає формування толерантного ставлення до представників різних груп населення. Зазначена функція забезпечує професійне становлення студента в соціумі, а також дозволяє бути активним учасником сучасного європейського ринку праці.

Джерела та література

1. Слущкий Я. Соціально-педагогічний супровід іноземних студентів у системі вищої освіти США : теорія та практика : монографія / Я. Слущкий. – Краматорськ : ЦТPI – «Друкарський дім», 2022. 912 с.
2. Cortellazzo L., Bonesso S., Gerli F., Pizzi C. Experiences that Matter: Unraveling the Link Between Extracurricular Activities and Emotional and Social Competencies // *Frontiers in Psychology*. 2021. Vol. 12. P. 1-15.
3. Supriatna E. Adaptation Strategies of Migrant Students in Adjusting to a New Campus Environment // *Al-Ishlah: Jurnal Pendidikan*. 2023. Vol. 15(2). P. 2209-2217.

4. Thies T., Falk S. International Students in Higher Education: Extracurricular Activities and Social Interactions as Predictors of University Belonging // Research in Higher Education. 2023. Vol. 64. P. 1143-1164.

РОЗДІЛ 4.

ІСТОРІЯ, ПЕДАГОГІКА, ГРОМАДЯНСЬКА ОСВІТА

Амбарцумян А. Г.

здобувач (другого) магістерського рівня вищої освіти спеціальності
014.03 «Середня освіта (Історія та громадянська освіта)»,
ЧНУ ім. Петра Могили

Науковий керівник:

Підберезних І. Є.

д-р. юрид. наук, професор кафедри історії ЧНУ ім. Петра Могили

ОСВІТА ОНЛАЙН: ПЛЮСИ ТА МІНУСИ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Зі стрімким розвитком цифрових технологій освіта невпинно еволюціонує, пропонуючи нові формати навчання. Дистанційне та онлайн-навчання стали популярними альтернативами традиційним шкільним та університетським програмам. Проте, хоча ці поняття іноді використовуються як синоніми, насправді вони суттєво різняться за організацією процесу та можливостями для здобувачів освіти. Спробуємо розібратися, які особливості має кожен формат, у чому їхні переваги й недоліки, і який із них краще відповідає потребам сучасних учнів і студентів.

Дистанційна освіта надає здобувачам освіти максимальну свободу у виборі часу та місця навчання. Всі навчальні матеріали – лекції, завдання, тести доступні в електронному вигляді на спеціальних платформах. Це дозволяє здобувачам самостійно керувати своїм освітнім процесом, поєднувати навчання з іншими обов'язками та зберігати індивідуальний темп.

Ключова перевага дистанційної освіти – її доступність. Наявність інтернету відкриває шлях до знань для людей із найвіддаленіших регіонів, а також для тих, хто через обставини не може відвідувати заняття особисто. Додатково навчання онлайн сприяє розвитку таких важливих навичок, як самодисципліна, організованість і відповідальність за власні результати.

Разом із тим, обидва формати мають і свої недоліки. Найголовніший із них – необхідність високого рівня самоконтролю. Без постійного

контролю викладача деяким здобувачам складно підтримувати мотивацію й ефективно організовувати освітній процес.

Окремою проблемою є обмеження в практичній підготовці для спеціальностей, що вимагають реального досвіду. Також дистанційний формат може створювати відчуття ізольованості через обмежене живе спілкування з викладачами й одногрупниками.

Щодо онлайн-навчання, то технічні збої можуть суттєво впливати на якість занять, а строгий розклад інколи стає незручним для тих, хто прагне гнучкості.

Онлайн-навчання здебільшого базується на синхронній участі в заняттях через відеозв'язок. Здобувачі освіти мають бути присутніми на уроках у чітко визначений час, що більше нагадує традиційний навчальний формат, але перенесений у віртуальне середовище.

Натомість дистанційне навчання дає змогу проходити курси в індивідуальному темпі. Учні самостійно визначають, коли і як опановувати матеріал. Уроки, лекції та тести зберігаються на навчальних платформах і доступні для перегляду в будь-який час.

Таким чином, основна різниця полягає в рівні свободи: дистанційна освіта надає більше можливостей для гнучкого планування освітнього процесу.

І дистанційне, і онлайн-навчання відкривають безпрецедентні можливості для здобуття освіти. Вони знімають бар'єри доступу до знань, дозволяють вчитися у зручних умовах і самостійно керувати своїм часом. Проте кожен формат вимагає високої самодисципліни, організованості й мотивації.

Онлайн-заняття більше підійдуть тим, кому важливо мати чітку структуру та живий контакт із викладачем у режимі реального часу. Дистанційне навчання буде кращим вибором для тих, хто прагне гнучкості й готовий самостійно планувати своє освітнє навантаження.

У будь-якому випадку обидва підходи постійно вдосконалюються, інтегруючи новітні технології та створюючи ще більше можливостей для якісного й доступного навчання у майбутньому.

Джерела та література

1. Використання електронних освітніх матеріалів у освітньому процесі: сучасні підходи і технології Нової української школи. Випуск 1: Навчально-методичний посібник. Київ, 2023. 117 с. URL: <https://uied.org.ua/wp-content/uploads/2023/03/metodychni-rekomendacziyi.pdf>

2. Інструктивно-методичні рекомендації щодо викладання навчальних предметів / інтегрованих курсів у закладах загальної середньої освіти у 2024/2025 навчальному році. Громадянська та історична освітня галузь. Додаток до листа МОН від 30.08.2024 1.1/15776-24. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/uploads/public/66d/ffe/c4c/66dffe4c92d2958213439.pdf>

Бойко В.

здобувачка (другого) магістерського рівня вищої освіти спеціальності 014.03 «Середня освіта (Історія та громадянська освіта)»,

ЧНУ ім. Петра Могили

Науковий керівник:

Підберезних І. Є.

д-р. юрид. наук, професор кафедри історії ЧНУ ім. Петра Могили

ГРОМАДЯНСЬКА ОСВІТА ЯК ІНСТРУМЕНТ ФОРМУВАННЯ ПАТРІОТИЗМУ У МОЛОДІ

У сучасному українському суспільстві, що перебуває у стані постійних трансформацій, викликаних як внутрішніми реформами, так і зовнішніми загрозами, питання патріотичного виховання молоді набуває особливої актуальності. У цьому контексті громадянська освіта виступає не лише освітньою галуззю, а й важливим засобом формування активної громадянської позиції, національної ідентичності та патріотизму серед молодого покоління. Громадянська освіта охоплює не лише знання про державу, права, свободи та обов'язки громадян, а й формує ціннісні орієнтири, критичне мислення та здатність до відповідального суспільного вибору. В українських реаліях, де триває боротьба за незалежність і самоідентифікацію, саме освіта набуває стратегічного значення у справі національного згуртування. Шкільні курси з громадянської освіти покликані не просто інформувати, а надихати – через практичні приклади, історії героїзму, волонтерські ініціативи. Ці елементи сприяють формуванню глибшого розуміння, що патріотизм – це не лише любов до Батьківщини, а й готовність діяти в її інтересах.

Сучасні освітні програми в Україні дедалі більше включають компоненти, спрямовані на патріотичне виховання: від вивчення історії

визвольних змагань до аналізу ролі громадянина у формуванні демократичної держави. Варто відзначити, що важливу роль відіграє саме контекст – як подаються теми, які джерела використовуються, наскільки вони відкривають правду про події, які формували націю. Наприклад, вивчення сучасної історії України – Революції Гідності, подій на Сході України, героїзму добровольців та ЗСУ – має колосальний вплив на молодь. Це допомагає розуміти, що патріотизм – не абстрактне поняття, а реальна дія, жертвність і відповідальність.

Традиційні лекційні форми не завжди здатні пробудити справжній інтерес до громадянських тем. Саме тому важливо впроваджувати інтерактивні методи навчання – дебати, симуляції парламентських сесій, рольові ігри, проєктну діяльність. Такі підходи не лише роблять навчання цікавим, але й дозволяють молоді відчути себе активними учасниками суспільного життя. Додаткову роль відіграють платформи для громадської участі – учнівське самоврядування, молодіжні ради, участь у волонтерських ініціативах. Все це формує не декларативний, а практичний патріотизм.

У нинішніх умовах трансформацій українського суспільства особливу роль відіграє молодь, яка є найбільш сприйнятливою до формування основ громадянської культури та національної ідентичності. Саме через активну участь у розбудові демократичного громадянського суспільства та прагнення до євроінтеграції молоде покоління формується як носій ключових цінностей: людяності, культурного розвитку, поваги до соціального простору, самопізнання та національної самосвідомості. Головною метою цього процесу є виховання свідомого, освіченого, відповідального патріота, здатного до постійного саморозвитку та морального вдосконалення.

Згідно з положеннями Концепції національно-патріотичного виховання в освітньому просторі України, особливу увагу слід приділяти термінологічному забезпеченню освітнього процесу. Громадянська освіта розглядається як систематизований комплекс знань, умінь, цінностей, світоглядних орієнтацій та навичок, які базуються на ідеях демократії, верховенства права, рівноправ'я, захисту прав людини, соціальної справедливості, турботи про власне здоров'я та добробут, а також усвідомленні рівності можливостей у суспільстві. У межах державної політики громадянська компетентність трактується як здатність індивіда ефективно реалізовувати та відстоювати свої права, виконувати обов'язки громадянина, активно брати участь у соціальних процесах, сприяти розвитку демократичних інституцій та

зміцненню принципу верховенства права. Цей рівень компетентності формується на основі інтеграції знань, особистісних якостей, навичок і переконань, що ґрунтуються на демократичних засадах.

Інтерес викликає й погляд на ключові напрями виховання в межах громадянської освіти. Зокрема, громадянсько-патріотичне виховання визначається як наскрізний процес, орієнтований на усвідомлення молодими громадянами своєї ролі у розвитку держави, формування почуття відповідальності за долю нації, готовність працювати задля добробуту українського народу. Духовно-моральне виховання у свою чергу базується на національних і суспільних цінностях і спрямоване на формування моральної стійкості та внутрішньої гармонії особистості.

Національно-патріотичне виховання, відповідно до офіційного визначення, це довготривалий, системний процес, спрямований на зміцнення національної та громадянської ідентичності, підвищення обізнаності у сфері обороноздатності держави, а також розвиток громадянської активності й правової культури. Це виховання має на меті підготовку молоді до виконання свого конституційного обов'язку щодо захисту територіальної цілісності та незалежності України. У ряді нормативних документів держави зазначається важливість утвердження в молодіжному середовищі почуття громадянської відповідальності, любові до Батьківщини, усвідомлення особистої причетності до долі нації. Пріоритетом є виховання нової генерації патріотів – осіб із активною громадянською позицією, які, спираючись на загальнолюдські та національні духовні засади, здатні до культурного й суспільного розвитку.

На тлі сучасних викликів, зокрема спроб зовнішнього впливу, втрати національної ідентичності та загроз для суверенітету, постає необхідність комплексного переосмислення підходів до патріотичного виховання. Потрібне системне впровадження заходів, спрямованих на зміцнення ціннісної бази молоді, яка формується з урахуванням як національних традицій, так і європейських принципів. Новий підхід до виховання має включати повагу до державних символів, залучення молоді до громадсько-політичної діяльності, екологічну свідомість, толерантність до культурної та мовної різноманітності, а також готовність до міжкультурного діалогу. Погоджуючись із тим, що виховання повинно відповідати віковим особливостям та психологічній зрілості молоді особистості, варто зазначити, що патріотизм має формуватися на основі моральних і духовних цінностей. Ці засади закладені у Стратегії національно-патріотичного виховання (2019), яка

окреслює цілісний підхід до підтримки української державності як ключового елементу консолідації суспільства, формування ідеології патріотизму та ствердження національних і європейських цінностей через різні аспекти виховного процесу – від духовного до військово-громадянського.

В умовах сьогодення національно-патріотичне виховання визначено як один із головних пріоритетів державної політики у сфері освіти та молодіжної роботи, що сприяє утвердженню української ідентичності й активній участі громадян у розбудові власної країни. Справжній патріотизм не вимірюється гучними словами, а проявляється у діях – готовності захищати країну, повазі до національних символів, турботі про громаду. Громадянська освіта має навчати саме такому патріотизму: розумному, дієвому і відповідальному. Показовим є приклад молодіжних ініціатив у період повномасштабної війни: тисячі підлітків долучились до зборів на потреби армії, проводили інформаційні кампанії, брали участь у культурних акціях. Це – результат не лише особистої ініціативи, а й правильного виховання в освітньому середовищі.

Громадянська освіта в Україні стає потужним інструментом формування патріотизму у молоді. Вона поєднує знання, цінності та практику, сприяючи становленню відповідальних громадян, які не лише ідентифікують себе як українці, а й готові діяти на благо держави. У світлі сучасних викликів важливо й надалі вдосконалювати зміст та методи громадянської освіти, аби молодь не просто знала, що таке патріотизм, а й жила ним щодня.

Джерела та література

1. Державна цільова соціальна програма національно-патріотичного виховання на період до 2025 року (2021). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/673-2021-п#Text>
2. Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» (2022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text>
3. Іванов М. С. Політична та громадянська освіта як важливі засоби реалізації демократичного потенціалу виборчого процесу в сучасній Україні. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Npchdu/Politology/2006_27/27-2.pdf
4. Колган Т. В. Громадянська освіта та виховання школярів. URL: http://kolgantv.blogspot.com/2009/11/blog-post_9052.html

5. Карнаух А. Громадянська освіта як засіб формування політичної культури молоді / Український центр політичного менеджменту. URL: <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=1&n=79&c=1905>

6. Жадько О. А. Роль громадянської освіти як вимога сучасності. URL:

http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/VKhnpu_filos/2009_29/13.html

7. Використання електронних освітніх матеріалів у освітньому процесі: сучасні підходи і технології Нової української школи. Випуск 1: Навчально-методичний посібник. Київ, 2023. 117 с. URL: <https://uied.org.ua/wp-content/uploads/2023/03/metodychni-rekomendacziyi.pdf>

Буйновська Є.

Державний історико-архітектурний заповідник «Хотинська фортеця»,
м. Хотин

БУДІВНИЦТВО НОВОЇ ФОРТЕЦІ В ХОТИНІ (1713–1718 рр.)

Значні зміни в історії Хотинського краю сталися в 1713-1715 рр., коли султан Ахмед III вирішив вилучити Хотинську волость з-під юрисдикції молдавського воєводи і включити її територію безпосередньо до складу Османської імперії. Турецьке командування з огляду на посилення військової могутності й активності Московії вирішило перетворити Хотин та Хотинську фортецю на головний стратегічний пункт Османської імперії.

На початку 1712 року турецький султан Ахмед III відправляє очаківського губернатора Абді-пашу до Хотина, який відтак тривалий час очолював військову адміністрацію Хотинщини. З території Боснії до Хотина було переведено дві турецькі дивізії, а з Бендер – липканський (татарський) охоронний полк.

У 1715 році турецька адміністрація цілковито перебрала владу в краї і здійснила перепис сіл та населення Хотинської округи, яка турецькою називалася нахіє. Через те, що турки позначали місцеве не мусульманське населення словом райя, або райяти, то Хотинську нахіє найчастіше називали просто райєю.

Порта збудувала у Валахії і Молдавії ряд нових фортець з райями, вибираючи для них військово-стратегічні, економічні, торгово-транспортні центри – Хотин, Тігіна (Бендери), Білгород (Аккерман),

Ізмаїл, Рені, Кілія, Оршова, Сілістрія, Северин, Турна, Журжа, Браїла тощо. Таким чином, ланцюг турецьких райя з фортецями тісним кільцем охопив дунайські князівства, виконуючи основну військово-політичну функцію – контроль над залежними територіями, захист кордонів від нападів з боку сусідніх держав.

Комендантами фортець і рай призначались паші з гарнізонами в 2-3 бунчуки яничар і сипаг, а також оборонною артилерією (близько 200 гармат). Паші були наділені необмеженою владою [1, с. 122].

Впродовж 1713-1718 років, одночасно з останньою значною реконструкцією Хотинського замку, турки збудували Нову фортецю бастионного типу, східна куртина якої мала спільний об'єм з південним пряслом оборонних мурів замку. Це було зроблено для значного підвищення обороноздатності укріпленого пункту й можливості використання далекобійної артилерії для його захисту.

До 1718 р. біля Хотинського замку була збудована нова фортеця прямокутної форми розміром 250 x 1200 м. Основу її укріплень становили масивні земляні вали, бастіони і широкі рови, вимурувані тесаним каменем. У валах було зроблено баштоподібні брами: Стамбульська, Кам'янецька, Тимішоарська, та Потаїна. В новій фортеці будувались казарми, конюшні, майстерні, склади, лазні, а також мечеть з мінаретом. На бастіонах стояли далекобійні гармати. Перед укріпленнями було влаштовано підземні мінні галереї.

У державному османському архіві зберігається «Реєстраційна книга будівельників, що були відряджені із Стамбула до Хотина», яка складається з 11 аркушів і датується 1715-1716 рр. У ній йдеться про надання матеріальної і фінансової допомоги, та про те, що за указом султана Ахмеда III для будівництва та реконструкції Хотинської фортеці зі Стамбула були відряджені архітектори, майстри, каменярі, ковалі, водопровідники та ін. Крім будівничих до Хотина також були відправлені необхідні будівельні матеріали та техніка [3].

Для посилення обороноздатності Хотинської фортеці османи використали технологію підземних мінних галерей – тунелів (лагим). В різні часи фортеця мала від 13 до 20 таких галерей. Їхнє основне призначення: знищення ворожої сили, під час штурму. До речі складались навіть спеціальні плани мінних тунелів, які мали статус секретних. Вони мали різну довжину від 22 до 174 метрів, ширина та висота в основному становила 3 метри. Є відомості, що один з тунелів, з західної сторони фортеці мав довжину 321 м. В кінці кожного тунелю була спеціальна камера – лагим хазінесі, де закладались порохові міни. Тунелі були двох видів криві (егрі лагим) та розгалужені (чатал лагим).

Крім того на території фортеці були спеціальні тунелі, які будувались як сховок від артилерійського вогню.

Особливо цікавим видом тунелів, у фортеці, були угрун лагим – тунелі для переслідування ворога та для здійснення нічних вилазок на позиції ворога. Обслуговувалася система мінних галерей і тунелів спеціальними військовими-інженерами – лагимджі (сапери) [2].

Хоча фортифікаційний комплекс нової фортеці був створений за європейським зразком. В оздобленні окремих споруд використовувалися елементи традиційного османського зодчества, а також знаки, пов'язані з військовою символікою. Також фасади брам прикрашали хронограми із золота по лазурі, виконані буквами талік (різновидом арабського письма). Ці віршовані написи були присвячені знаменним подіям і прославляли дії паші. На зображенні Стамбульських воріт кінця XVIII ст., таку хронограму оточують ще й численні малюнки, з яких збереглися лише поодинокі. У своїй більшості подібні малюнки («меч Алі», «серце», «перехрещені змії», «якір», «розетка», «риба», «мінарет») – це емблеми яничарських орта – військових підрозділів, які несли службу в фортеці.

Вся територія тогочасного міста та фортеці була пронизана водопровідною та каналізаційною системами. На той час навіть у деяких європейських країнах не існувало таких систем.

Отож, на період входження міста до складу Османської імперії воно набуло найбільшого розквіту, адже мало розвинену фортечну, адміністративну, цивільну та релігійну інфраструктуру, побудована нова фортеця стала найпотужнішим оборонним вузлом Османської імперії на її північно-західному кордоні.

Джерела та література

1. Кожолянюк Г. Хотинщина и Хотинская крепость в войнах второй половины XVIII – начала XIX в. // Русин. 2012. № 1 (27). С. 122–129.
2. Позняков Д. Підземні ходи Османської фортеці Хотина // ДІАЗ «Хотинська фортеця». URL: <https://khotynska-fortecya.cv.ua/>
3. Туранли Ф. Османські архівні документи про відбудову Хотина (XVIII ст.) // Ставчанська битва 1739 року в контексті європейської історії XVIII століття: матер. міжнар. наук. конф. Чернівці: Прут, 2004. С. 13–14.

Бурдейний В. О.
здобувач (першого) бакалаврського рівня спеціальності 032 «Історія та археологія», ЧНУ ім. Петра Могили
Науковий керівник:
Гаргаун Я. І.
канд. іст. наук, доцент (бвз) кафедри історії ЧНУ імені Петра Могили

БИТВА НА ЖОВТИХ ВОДАХ (КВІТЕНЬ–ТРАВЕНЬ 1648 р.)

Можна говорити багато про значення цієї битви: вона ознаменувала початок національно-визвольної революції українського народу, що змінила зрештою всю карту Східної Європи; стала славною сторінкою в історії української державності у вигляді козацької республіки. Але, головне, саме на Жовтих Водах усьому світові було явлено військовий геній запорозького гетьмана Богдана Хмельницького.

Почнемо з того, що ситуація зовсім не була сприятливою для запорозьких козаків. Після ординації 1638 року їх позбавили не тільки гармат і клейнодів (символи війська і гетьманської влади), але й впевненості у власній силі. На Січі разом з їх польським гарнізоном поселився і смуток, низка принизливих поразок у всіх попередніх повстаннях не могла не позначитися на бойовому дусі низового братства. У той же час переможці стали повновладними господарями в Україні: вище за Січ на Дніпрі було зведено добре укріплену фортецю Кодак, яку охороняли німецькі найманці, польське коронне військо мешкало в містах і містечках, що межували із Диким полем, магнати під захистом приватних армій володарювали в своїх латифундіях шляхта скуповувала за безцінь найкращі землі разом із селянами. І всі вони були впевнені, що з козацькою вольницею покінчено навіки, а коронний гетьман Микола Потоцький міцно замкнув січовиків з дніпровськими порогами, геть підохотивши їх бунтувати проти законної влади [1].

Відродити козацьку славу міг тільки неабиякий лідер, яким і став новий гетьман Богдан Хмельницький. Чигиринський сотник пройшов прекрасну військову школу, він брав участь у козацьких повстаннях, походах на Крим і Туреччину, навіть, можливо, - в європейських війнах на території Франції і Іспанії. Він чудово поєднував у собі рідкісні таланти тактика, стратега і природженого організатора. Богдан добре розумів, що у нього є лише один шанс – перемогти або померти, тому дуже серйозно поставився до підготовки майбутньої операції, заручившись підтримкою кримського ханства Іслам-Гірея і лідерів

реєстрового козацтва. Запорозжці в березні 1648 року розгромили польський гарнізон на Січі, що було рівносьильне оголошенню війни. Тепер шляху назад не було, і обидві армії почали готуватися до неминучого зіткнення.

Спочатку Хмельницький мав під своїм керівництвом 6 тисяч запорожців і 2–3 тисячі татар перекопського мурзи Тугай-бея [2]. Їм протистояли 16 тисяч солдатів коронного війська і реєстрових козаків, вірних польському королю. До того ж Потоцький розраховував ще й на магнатські приватні армії (лише у князя Єремії Вишневецького вона налічувала понад 6 тисяч людей). Оптимізм запорозького гетьмана ґрунтувався на впевненості, що етнічні українці, який в армії супротивника була більшість, обов'язково перейдуть на сторону повстанців. Проаналізувавши невдалий досвід минулих повстань, Хмельницький вирішив у жодному випадку не вдаватися на початковому етапі війни до оборонної тактики, вибравши наступальну. Потоцький, навпаки, був упевнений, що козаки і на цей раз сховаються за возами і відстрілюватимуться, тому не поспішав, спокійно збираючи своє військо. Щоб блокувати їх на Січі, польський командувач вислав уперед тритисячний загін солдатів, посилений шістьма полками козаків-реєстровців. Керував передовими силами 26-річний син коронного гетьмана Стефан. План старого Потоцького був не такий уже поганий: він припускав, що 4 козацькі полки спустяться на човнах Дніпром і блокують повсталу Січ, відрізавши її від річки. Якщо ж запорожці спробують прорватися, то пастки закриють польські корогви молодого пана Стефана і два полки реєстровців під керівництвом комісара Шемберга, що підійшли суходолом. Передовий загін мав головне завдання: оточити бунтівників і чекати підходу основних сил на чолі із самим коронним гетьманом. Розрахунок ґрунтувався на тому, що Хмельницький так і сидітиме за стінами укріпленого табору, чекаючи на ворогів, а той всупереч усім очікуванням теж вирішив наступати.

Уранці 18 квітня 1648 року неподалік від урочища Княжі Байраки татарський розвід загін вирізав бойовий дозор Стефана Потоцького. Після кількох невдалих спроб здолати ординців значнішими силами юний полководець зрозумів, що має справу не з окремою групою, а з передовими силами всього ворожого війська. Ухваливши рішення негайно зайняти оборону, поляки спішно почали зводити укріплений табір поблизу річки Жовті Води, серед озерець і боліт. Первинний план дій розвалювався на очах, тепер уже не йшлося про оточення

запорожців – шляхтичам потрібно було рятувати власні життя. Перший штурм, який відбувся 21 квітня, поляки успішно відбили, захопивши навіть у козаків одну невелику гармату. Молодий Стефан почувався впевнено, оскільки чекав швидкого підходу дніпровської флотилії і військ свого батька. Хмельницький же, навпаки, дедалі більше нервувався, йому не подобалося становище, що склалося. Запорожці не могли собі дозволити оточувати табір, тим більше не мали впевненості, що реєстровці обов’язково перейдуть на їхній бік.

Проте агенти Хмельницького в середовищі реєстрових козаків відмінно попрацювали, і 2 травня 1648 року чотири полки, піднявши повстання, прийшли на допомогу запорожцям. Вони промаршували повз обложений польський табір і на очах у здивованих таким віроломством шляхтичів вітали козацького гетьмана залпами мушкетів у повітря. Наступного дня реєстровці Переяславського і Білоцерківського полків також залишили Стефана Потоцького і приєдналися до повстанців. Тепер козацько-татарське військо досягло чисельності 15 тисяч бійців проти 2,5 тисячі оточених поляків [1]. Коронний гетьман Микола Потоцький довго відмовлявся вірити у зраду реєстровців, коли ж усе стало очевидним, дуже довго збирав війська і зволював із рішучими діями. У ньому боролися батьківські почуття і обов’язок полководця: з одного боку, він не міг кинути сина, а з іншого – йти у степ з 7 тисячами солдатів означало приректи себе на загибель залишки своєї армії.

Стефан Потоцький, що перебував у безвихідному положенні, вимушено пішов на переговори з Хмельницьким. Він згодився віддати козакам усі гармати (порох для них усе одно скінчився) в обмін на вихід з оточення. Але Тугай-Бей рішуче заперечував проти перемир’я і змусив запорозького гетьмана продовжити атаки. Уночі 5 травня 1648 року обложені зробили спробу прорватися під захистом возів: їм вдалося подолати дві милі, безупинно відбиваючись від татар. Коли рухомий, польський табір досяг урочища Княжі Байраки, на нього зусібіч накиннулися козаки, які й завершили повний розгром загону Стефана Потоцького. Сам юний полководець, як і багато його солдатів, загинув у бою, а голову комісара Шемберга торжествуючі реєстровці ще довго носили на списі. Нечисленні полонені дісталися татарам. Серед них був майбутній гетьман України Іван Виговський (Хмельницький викупив його обмінявши на коня), а також Стефан Чарнецький, якому в недалекому майбутньому ще належить розгромити величезну шведську армію [2].

Такою була перша перемога Богдана Хмельницького, що приголомшила всіх не тільки в Україні, але й за її межами. Козаки, що повірили у свої сили, тепер були готові йти за «Батьком Хмелем» і у вогонь, і у воду. Польське володарювання в українських землях поступово добігло кінця [1].

Джерела та література

1. Історія українського війська (від княжих часів до 20-х років ХХ ст.) / Колект. автор.: І. Крип'якевич, З. Стефанів, О. Думін, С. Шрамченко, Б. Гнатевич, М. Парцей, Я. Дашкевич. Львів: Світ, 1992. 702 с.
2. Потоцький В. П. Битви за українські землі. Харків: ВД «Школа», 2010. 160 с.

Гавриленко А.

здобувач (другого) магістерського рівня вищої освіти спеціальності
014.03 «Середня освіта (Історія та громадянська освіта)»,

ЧНУ ім. Петра Могили

Науковий керівник:

Пархоменко В. А.

д-р. іст. наук, професор кафедри історії ЧНУ ім. Петра Могили

В'ЯЧЕСЛАВ ЛИПІНСЬКИЙ ПРО РОЛЬ ОСОБИСТІСНИХ МОРАЛЬНО-ЕТИЧНИХ ЯКОСТЕЙ У СВІТОГЛЯДІ ДЕРЖАВНИКА – ПРЕДСТАВНИКА ГЕТЬМАНСЬКОГО РУХУ

На початку ХХ століття, сформувалося дуже багато різноманітних суспільно-політичних ідеологій, напрямів та концепцій в українському національно-політичному русі. Серед них яскраво виокремлюється консервативно-державницький, основним лідером і ідеологом якого був В'ячеслав Казимирович Липинський (1882-1931), видатний історик та політичний діяч, нащадок старовинного шляхетського роду Волині. Цікавість цей напрям викликає, через його протилежну позицію пануючому в той час національно-демократичному, соціалістичному українському рухові. Ідеї В'ячеслава Липинського сформувалися на початку ХХ століття і знайшли вираження, у його основних працях історичній монографії «Україна на переломі 1657—1659. Замітки до історії українського державного будівництва в XVII-ім столітті»

опублікована у Відні в 1920 році, перевидана у 1954 році [2], і «Листи до братів – хліборобів. Про ідею і організацію українського монархізму» написана в період з 1919-1926 рр. [1]. Перша праця досліджує період «Руїни» в історії України, в ній аналізується роль гетьмана Богдана Хмельницького в державотворенні, а головню в його намаганні (за висновками Липинського) побудувати в Україні міцну «дідичну», спадкову (гетьманську) монархію. Друга праця є своєрідним політико-ідеологічним та історіософським і соціософським трактатом, у якому автор намагається проаналізувати стан розвитку української нації, знайти шлях організувати її з метою побудови державності, та виявити помилки які стоять на заваді цього шляху, і запропонувати способи їх вирішення.

Праця наповнена критикою інших політичних і соціальних концепцій в українському у русі, а також і самокритикою, однак її цікавість, на наш погляд, полягає в тому, що дуже велику роль у справі організації української нації, і побудови держави В'ячеслав Липинський приділяє не зовнішнім політичним загрозам, і не внутрішній ідейній неорганізованості (хоча цьому приділяється велика увага), а свідомому моральному вибору, особистісним світоглядним рисам та установкам і вихованню кожної людини, що живе в Україні. Саме в здатності провідних класів, зорганізуватися відповідно до державницьких моральних ідеалів, а не короточасних політичних вигод, залежить успіх української нації та держави, на думку вченого.

«Хто приходить до Гетьманців, щоб забезпечити собі заздалегідь двірську, комісарську чи якусь иншу посаду, щоб одержати нагороду, концесію чи привілей, щоби здобути собі про запас вигідний монополъ на будучі блага нового державного ладу – тому місця серед нас немає. Бо Гетьманство Українське це не звиродніла монархія – не дійна, вигодувана батьками корова, яку сини, по батьках одідичивши, перестали годувати, а тільки доять. Гетьманство це нова форма державного життя нашої Нації, яку ми для синів і нащадків своїх *тяжкою працею, жертвами й посвятою* ще повинні допіру сотворити [1, с. 103].

Ідея Липинського полягає у творенні нової аристократії, яка може сформуватися виключно на моральних засадах, на відданій праці, на служінні, він пише: «Ми думаємо, що таку нову аристократію витворить в своїх класових організаціях кожний український клас на підставі власної класової традиції і власної класової селекції. Найкращі між хліборобами, найкращі між військовими, найкращі між робітниками, найкращі, між інтелігентами, найкращі між промисловцями і т. д. – ось нова українська аристократія» [1, с. 104].

Роль виховного, морального чинника в державотворенні у В'ячеслава Казимировича тісно-зв'язана з духовним, а саме з світоглядом, з вірою кожного представника, тих хто добровільно приймає «державницьку віру»: «Коли, увірувавши в свою ідею Національної Гетьманської Української Держави, побудованої організованими творчими і продукуючими українськими класами, ми під впливом цієї ідеї самі національно усвідомимось і станемо самі в своїм класі більше дисциплінованими, об'єднаними, більше здатними до організованої, творчої громадської праці...» [1, с. 108].

В цьому контексті ця «віра» вимагає за Липинським особливих, внутрішніх моральних якостей особистості, високої жертвовності та відданості: «Коли наша ідея, во ім'я збереження потрібних для її здійснення наших сил, зробить нас більш розважними, здержливими, скромними в щоденній життєвій і громадській праці, – відучить нас від шкідливих розкошів, від інтелігентського позерства і руйнуючого словоблуддя.... Коли, одним словом, ми самі під впливом нашої віри-ідеї станемо більш моральними; станемо кращими, здатнішими, духом сильними і спокійними, і коли за ідею нашу говоритимуть не слова, а діла, – вартість і здатність кожного з нас – то ідея наша мусить перемогти і переможе [1, с. 108].

Як бачимо з останнього уривку ключовим у перемозі ідеї побудови Української Держави є морально-духовні, і фізичні, високі якості носіїв цієї ідеї. Їй надається велике духовне значення, вона виступає основним регулятором діяльності людини, видається, що В'ячеслав Казимирович (як людина глибоко віруюча), сакралізує цю ідею, і не задля якихось політичних преференцій (він ніколи їх не мав), а задля того, щоб «захопити» цією ідеєю душі якомога більшої частини українців, і мотивувати їх віддано служити цій ідеї – незалежній Національній Гетьманській Українській Державі. Окрім того, автор надає ваги відданій праці людей, кожного у своїй сфері, праця підноситься Липинським як високий суспільно-цінний ідеал – цінність (що зрештою і лежить в основі головної ідеї вченого – Української трудової монархії). Саме віддану працю та впорядкований класократичний суспільний лад, Липинський протиставляє руйнівним комуністичним чи соціалістичним рухам.

Зрештою, всі ці погляди підсумовуються в кінці другої частини «Листів до братів хліборобів» (1920 рік): «Без відданих всею душею своїй ідеї і готових задля неї на жертви, без морально вартних, політично чесних, дисциплінованих і організованих, до творчої громадської праці здатних Гетьманців – не зможе бути реставроване традиційне, національне Українське Гетьманство, не зможе прибрати

українських національних форм період відбудови і творчості, що настане в Україні...» [1, с. 110].

Отже, узагальнюючи все вищевикладене, можемо дійти до висновку, що морально-етичні якості та риси у вихованні державника – представника гетьманського руху, для українського науковця та громадсько-політичного діяча першої третини ХХ століття В’ячеслава Липинського мали ключове значення. Саме у високій моральності, та відданості своїй «національній – гетьманській» ідеї та праці задля здійснення цієї ідеї кожної людини, залежить успіх Українського державництва.

Джерела та література

1. Липинський В. Листи до братів-хліборобів: про ідею і організацію українського монархізму : писані 1919–1926 р. Wien: Buchdruckerei Carl Herrmann, 1926. 580 с.

2. Липинський В. Україна на переломі 1657–1659: замітки до історії українського державного будівництва в XVII-ім столітті. Нью-Йорк: Булава, 1954. 304 с.

Гаргаун Я. І.

канд. іст. наук, доцент (бвз) кафедри історії ЧНУ імені Петра Могили

Хворостянюк І. В.

здобувач (другого) магістерського рівня вищої освіти спеціальності

032 «Історія та археологія», ЧНУ ім. Петра Могили

ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНЕ ЗНАЧЕННЯ АРХЕОЛОГІЧНОЇ КОЛЕКЦІЇ МИКОЛАЇВСЬКОГО ОБЛАСНОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ ДЛЯ ДОСЛІДЖЕННЯ НИЖНЬОГО ПОБУЖЖЯ

Нижнє Побужжя, розташоване в південній частині України, є регіоном з багатою історико-культурною спадщиною. Цей край був місцем перетину різних культур і цивілізацій, що залишили по собі численні археологічні пам’ятки. Миколаївський обласний краєзнавчий музей, заснований у 1913 році, відіграє ключову роль у збереженні та дослідженні цієї спадщини. Його археологічна колекція є важливим джерелом для вивчення історико-культурного розвитку Нижнього Побужжя [2].

Історія Миколаївського обласного краєзнавчого музею розпочалася з колекції рідкісних речей, зібраних у Кабінеті рідкісних речей у 1804–1806 роках. Офіційною датою відкриття музею вважається грудень 1913 року. Першим директором музею став Сергій Гайдученко, який активно займався археологічними розкопками та поповненням музейних фондів. У 1920 році було організовано Ольвійську експедицію, за результатами якої археологічна колекція музею поповнилася на 1634 предмети. З 1925 року музей брав участь у створенні археологічного заповідника «Ольвія», і всі матеріали з розкопок надходили до його зібрання [1].

Археологічна колекція музею налічує понад 200 тисяч експонатів, серед яких особливе місце займають артефакти, пов'язані з історією Нижнього Побужжя. Серед них – унікальні предмети з Ольвії, такі як колхідська амфора та грецька кратероподібна посуда IV століття до н.е., знайдені під час підводної експедиції біля Кінбурна. Також колекція містить бронзовий казан білозерської культури, знайдений на території городища «Дикий Сад» у Миколаєві в 1930 році. Колекція музею є важливим джерелом для вивчення історико-культурного розвитку Нижнього Побужжя. Зокрема, вона дозволяє дослідити процеси грецької колонізації регіону, що розпочалася у другій чверті VI століття до н.е. Заснування Ольвії та інших поселень сприяло розвитку ремесел, торгівлі та культури в регіоні. Колекція також містить матеріали, що свідчать про існування землянкового будівництва в античну добу, що є унікальним явищем для грецького світу.

Можемо стверджувати, що археологічна колекція Миколаївського обласного краєзнавчого музею має великий потенціал для подальших наукових досліджень. Зокрема, необхідно продовжити вивчення матеріалів, пов'язаних з грецькою колонізацією, а також дослідити взаємодію між греками та місцевим населенням. Також важливо звернути увагу на збереження та реставрацію експонатів, а також на популяризацію археологічної спадщини серед широкої громадськості.

Археологічна колекція Миколаївського обласного краєзнавчого музею є неоцінним джерелом для вивчення історико-культурного розвитку Нижнього Побужжя. Вона відображає багатство та різноманіття культур, що існували в цьому регіоні протягом тисячоліть. Подальше дослідження та збереження цієї колекції є важливим завданням для науковців та громадськості.

Джерела та література

1. Маньковська Р. В. Миколаївський обласний краєзнавчий музей [Електронний ресурс] // Енциклопедія історії України: Т. 6: Ла-Мі / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ: В-во «Наукова думка», 2009. 790 с.
2. Степанчук Ю., Кузьмінець Н. та Гаргаун Я. (2024). Археологічні пам'ятки Поділля в науковій спадщині Сергія Гамченка (за матеріалами 1909–1913 рр.). Емінак: Науковий щоквартальний журнал, 1(45), 202–226. [https://doi.org/10.33782/eminak2024.1\(45\).698](https://doi.org/10.33782/eminak2024.1(45).698).

Горохов В. В.

аспірант кафедри історії ЧНУ імені Петра Могили

ВПЛИВ ПОВСТАНСЬКИХ РУХІВ НА ЖИТТЯ СЕЛЯН МИКОЛАЇВЩИНИ 1917–1921 рр.

Одним із найважливіших періодів в історії України стали революційні події 1917–1921 років. Головним аспектом революції стала проблема селянства. Політична нестабільність, зміна влад, військові дії, радикально змінили повсякденне життя мешканців сільської місцевості. Не виключенням стала й Миколаївщина.

Селяни боролися не тільки за фізичне виживання, але й за збереження традиційного укладу життя. Вони масово брали участь у повстанському русі, створювали місцеві органи управління, захищали свої громади від примусового вилучення продовольства та насильства. Політика реквізиції продовольства і худоби, мобілізації до війська, репресії з боку різних режимів змушували селян шукати нові стратегії виживання: від приховування врожаю до збройної боротьби.

Миколаївські історики зробили значний внесок у вивчення селянства та повстанського руху періоду Української революції 1917–1921 років. Серед них, в першу чергу, відзначимо Ю. В. Котляра, Л. Л. Левченко, В. П. Шварця.

В умовах революційних подій, коли політична ситуація на Миколаївщині стрімко змінювалась, а державна влада була неспроможною гарантувати порядок, селяни залишалися наодинці зі своїми викликами. Повстанський рух у такій ситуації відігравав дуже важливу роль.

Повстанські загони, які формувалися в багатьох селах Миколаївщини, фактично ставали єдиними захисниками селян від різних державних структур. У деяких випадках вони забезпечували оборону громади від пограбувань, встановлювали справедливі норми розподілу, підтримували громадський порядок. Однак, в умовах тривалого протистояння й необхідності забезпечення самих повстанців, відбувалося поступове зростання насильства відносно селянства, вже з боку повстанських структур. Таким чином, селяни опинилися у складному становищі: змушені були підтримувати повстанців, але водночас нести витрати на їх утримання.

У важких умовах повсякдення, саме сільська громада продемонструвала свою пристосовуваність до нових умов життя. Сільські громади об'єднувалися для колективної праці на польових роботах, наданню допомоги незаможним родинам [2, с. 110–111].

Першочерговим критерієм, за яким селяни оцінювали державну владу, стало земельне питання. Кожна нова влада обіцяла вирішити аграрне питання в інтересах селянства, однак жодна з них не змогла або не захотіла втілити свої обіцянки на практиці. Центральна Рада пропонувала проведення аграрної реформи на основі законності, що було несумісне зі стихійними прагненнями селян до негайного перерозподілу поміщицької землі. Гетьман П. Скоропадський сприяв реставрації поміщицького землеволодіння, що викликало хвилю невдоволення незаможного селянства і призвело до активізації повстанського руху.

Особливо гостро селяни сприйняли політику радянської влади. Заявляючи про передачу землі селянам, більшовики одночасно впроваджували жорсткі механізми реквізицій, класового розшарування та репресій проти «куркулів». На практиці це означало жорсткий контроль над ресурсами з боку радянської влади. Спочатку підтримавши більшовиків через обіцянки соціальної справедливості, селяни швидко розчарувалися, побачивши у радянській владі нову форму гноблення.

Повстанський рух став логічною відповіддю на нездійснені обіцянки та насильницькі дії державних структур. На Миколаївщини створювалися численні повстанські загони, що прагнули не лише захистити землю й майно, але й відновити самостійність сільських громад. Селяни вітали місцевих повстанських ватажків – отаманів (на Миколаївщині діяли: Н. Григор'єв, К. Бондарук, І. Тишанін, Я.

Кошовий), які обіцяли реальне забезпечення прав на землю, захист від примусового вилучення хліба та втручання зовнішньої влади [1, с. 67].

Більшість селян боролася за збереження традиційного укладу життя, право розпоряджатися землею, майном та працею без стороннього втручання. Через те, що селяни були розпорошені, це дозволило більшовикам на початку 1920-х рр. придушити їх рух. Селянська недовіра до влади, посилена досвідом насильства, залишила глибокий слід у суспільній свідомості, який відчувався ще протягом довгих років і посилювався в 1930-х розкуркуленням і Голодомором [3, с. 223].

У багатьох селах саме повстанські ватажки брали на себе функції, які традиційно виконувала держава: забезпечення порядку, розподіл продовольства, оборона громади від реквізичійних загонів або мародерів. Селяни добровільно вступали до повстанських загонів або підтримували їх матеріально, сприймаючи як гарантів свого захисту [4, с. 89–90]. У повсякденному житті селяни почали самі виготовляти одяг та знаряддя з доступних матеріалів і обмінюватися ними один з одним.

Усе це підтверджується конкретними історичними фактами. Зокрема, проти денікінського режиму селяни Миколаївщини восени 1919 р. утворили Баштанську та Висунську республіки, які мали власні збройні сили, органи самоврядування та здійснювали спротив білогвардійським військам [1, с. 61–65]. Прикладом повстань миколаївських селян проти радянської влади стала поява у червні 1919 р. «Врадіївської Хліборобської республіки» [4, с. 87–88]. У серпні 1919 р. виступ болгарських колоністів Тернівки, який охопив і сусіднє село Червоне, створили загрозу Миколаєву. Лише застосувавши артилерію, більшовики відбили напад повстанців на місто [2, с. 59]. Повстанський рух став частиною народної культури, традицій, пам'яті селян. Він сприяв самоорганізації та збереження традиційних форм життя в умовах революційного часу.

Джерела та література

1. Котляр Ю. В. Селянське повстанство на Миколаївщині (1918–1921 рр.). Миколаїв: Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2021. 124 с.
2. Котляр Ю. В. Повстанство. Селянський рух на Півдні України (1917–1925). Миколаїв–Одеса: ТОВ ВІД, 2003. 196 с.
3. Горбуров Є. Г., Котляр Ю. В., Шитюк М. М. Повстансько-партизанський рух на Півдні України в 1917–1944 рр. Херсон: Олді-плюс, 2003. 340 с.

4. Шкварець В. П. Селянські повстансько-партизанські політичні утворення (формування) державного типу в Миколаївському краї // Краєзнавчий альманах. Історія. Археологія. Наука. Миколаїв: ОІППО, 2011. С. 81–91.

Кочетков В. В.

аспірант кафедри історії ЧНУ імені Петра Могили

ВПЛИВ США НА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНУ СФЕРУ КРАЇН АСЕАН

У сучасних умовах розвитку стратегічного партнерства між США та країнами Азії, а також пошуку нових шляхів налагодження відносин з країнами АСЕАН, для Сполучених Штатів стає все важливішим укладання угод про вільну торгівлю з КНР, Республікою Корея, Японією, Індією, Австралією та Новою Зеландією в рамках АСЕАН. Це сприятиме зміцненню економічних і торговельних зв'язків.

У центрі інтересів США перебуває розвиток двостороннього економічного діалогу з країнами АСЕАН, зокрема через розширення торговельних, інвестиційних, технологічних і виробничих відносин, а також поглиблення співпраці в таких сферах, як енергетика, інфраструктура, охорона здоров'я, освіта, інформаційні та комунікаційні технології, подолання наслідків катастроф і охорона природних ресурсів. Всі ці процеси відбуваються в контексті глобалізації та регіональної інтеграції, що має багатогранний вплив на форми та механізми торгово-економічних відносин на міжнародному рівні.

Серед важливих глобальних проблем, таких як поширення зброї масового ураження, зміна клімату, енергетична безпека, боротьба з тероризмом і екстремізмом, зростає потреба в більш ефективному поєднанні політичних і дипломатичних зусиль [1]. Це вимагає від адміністрації США перегляду військової взаємодії в регіоні, а також розширення співпраці в питаннях безпеки та вільної торгівлі.

Для правильного розуміння важливості, Південно-Східній Азії наразі необхідно враховувати уроки з минулих конфліктів між державами цього регіону, що стосуються складних заходів безпеки, що можуть виникнути під час криз. Оцінка того, як ці фактори сприяли

посиленню напруженості, яка в підсумку призвела до війни в Європі сто років тому, дозволяє розвивати стратегії для управління напруженістю в ПСА сьогодні. У зв'язку з цим, участь США в соціально-економічному розвитку регіону розглядається як важливий елемент забезпечення безпеки.

Підтримуючи політику «глибокої взаємодії» США в регіоні АСЕАН, науковці Стівен Брукс, Джон Айкенберрі та Вільям Уолфорт висунули гіпотезу, згідно з якою зусилля США та європейських держав щодо забезпечення безпеки на Близькому Сході та в Південно-Східній Азії, разом з американським домінуванням, сприяють зменшенню регіональних суперечностей та перешкоджають відновленню багатополлярної силової політики [2]. Вчені доходять висновку, що політика США може повернути безпеку, зменшити конфлікти між евразійськими державами.

Сполучені Штати протягом більше ніж століття займають провідну позицію в міжнародній ієрархії Західної півкулі та понад сімдесят років в Західній Європі. Їх взаємодія з Азією є досить давньою, оскільки США активно залучалися до цієї частини світу ще з XVIII ст. Так, у лютому 1784 року китайська імператриця відправила до Нью-Йорка партію китайських товарів, що принесло доходи в розмірі \$ 30 тис. У 1835 році США сформували ескадрилью для військово-морського флоту в Ост-Індії, що стало основою для подальшої військової діяльності в західній частині Тихого океану. У 1844 році Китай надав Сполученим Штатам торгівлі права через Вансяський договір. У 1846 році США спробували провести переговори з Японією для укладення торговельних угод, але ця спроба не увінчалася успіхом. Лише через десять років, 31 березня 1854 року, між США в особі коммодора Меттью Перрі та Японією був підписаний Канагавський договір, що відкрив японські ринки для американських товарів і передбачав створення вугільної станції для США. Дельта річки Чжуцзян стали першою американсько-азійською базою. Після Іспано-американської війни 1898 року Гуам і Філіппіни були передані США як території [3]. В XXI ст. дипломатичні, торговельні відносини та стратегічні інтереси США продовжують розвиватися, зокрема через активну підтримку регіонального миру та безпеки. Ці зусилля лежать в основі політики США щодо зміцнення та модернізації партнерств, і для цього вони використовують різноманітні інструменти: дипломатичні, політичні, військові, економічні та культурні.

Останнім часом економічні відносини між США та АСЕАН значно розширилися, охоплюючи не лише торгівлю та інвестиції, але й вдосконалення торговельних процедур, стандартів та вимог до товарів, захист прав інтелектуальної власності, а також розвиток взаємодії між державним і приватним секторами. США є основним партнером АСЕАН у просуванні технічної допомоги щодо стандартів і норм для ключових галузей, таких як електроніка, медичне обладнання та автомобільна промисловість.

Відносини США з АСЕАН спрямовані на підтримку розвитку соціально-економічного сектору та розширення інвестицій і торгівлі. Сполучені Штати активно займаються питаннями освіти, допомоги в разі стихійних лих і багатьма іншими сферами. Проте, ймовірність того, що США стануть глобальним лідером з величезним впливом у країнах АСЕАН, створює певні ризики та викликає занепокоєння у інших державах. Тому питання залишається надзвичайно актуальним для Сполучених Штатів, АСЕАН та інших зацікавлених у своєму домінуванні країн.

Протягом останнього десятиліття багато країн АТР стали свідками значних змін в управлінських режимах. Економічний підйом сприяв тому, що Азія знову стала важливим політичним і економічним двигуном світової економіки. Країни Східної та Південно-Східної Азії складають майже третину світового населення, генерують близько чверті глобального виробництва та займають четверту частину світового експорту. Азійські виробники значною мірою захопили частку в глобальних виробничих ланцюгах. До фінансової кризи темпи економічного зростання в багатьох частинах Азії були близькими або навіть перевищували двозначні цифри, що сприяло зростанню економіки і соціального добробуту регіону. Ринкова політика Азії і її успішна інтеграція в світову економіку стали прикладом для інших регіонів у контексті глобалізації. Зростання попиту на енергетичні ресурси та інші товари в Азії створює напруженість у відносинах між країнами та призводить до екологічних проблем і нових загроз. Наприклад, попит Китаю та Індії на енергію та сировинні товари визначає ціни на енергетичні та сировинні ресурси. Десять років тому Азія була важливим економічним регіоном, а нині її економіка має значний вплив на процвітання США. Торгівля між США та Азією становить майже 1 трлн доларів на рік, що складає 27% від загального обсягу торгівлі США з основними країнами світу та 19% з Європейським Союзом [4]. Азія також є важливим транспортним

вузлом для Сполучених Штатів, їхніх союзників і партнерів, адже шість найбільших портів світу розташовані саме в цьому регіоні. Незважаючи на серйозні наслідки азійської фінансової кризи 1997-1998 років, регіон швидко відновлюється і продовжує демонструвати стабільне зростання. Зростаюча економічна взаємозалежність корелює з посиленням інтересу до регіональної вільної торгівлі та укладання двосторонніх і регіональних торгових угод, що є не лише виразом мирних відносин між державами, а й комерційним інструментом.

Аналіз показує, що за останнє десятиліття цей регіон стає все більш важливим у політичному та економічному житті США. Провідні представники американської еліти підтримують ідею посилення військової складової в політиці США щодо АТР. Вони активно беруть участь в ухваленні рішень і відстоюють застосування сили для досягнення стратегічних цілей Сполучених Штатів у світі. Здатність США досягти більш активного та стратегічного підходу щодо АТР має стати пріоритетом на наступне десятиліття, оскільки це допоможе зберегти мир і стабільність у регіоні.

Джерела та література

1. Pidbereznykh I, Horbach-Kudria, I., Golubyskyi, S., Babichev, A., & Loshytskyi, M. (2024). Administrative-Law Status of National Security Agencies. *Revista Jurídica Portucalense*. P. 624–652. URL: [https://doi.org/10.34625/issn.2183-2705\(36\)2024.ic-27](https://doi.org/10.34625/issn.2183-2705(36)2024.ic-27)
2. David, A. Lake. Legitimizing Power: The Domestic Politics of U.S. International Hierarchy. *International Security*. Volume 38, Number 2, Fall 2013. URL: <http://muse.jhu.edu//>
3. Campbell, Craig. Friedman, Benjamin H. Debating American Engagement: The Future of U.S. Grand Strategy. *International Security*. Volume 38, Number 2, Fall 2013 pp. 181-199. URL: <http://muse.jhu.edu//>
4. Chong, Ja Ian. Hall, Todd H. The Lessons of 1914 for East Asia Today: Missing the Trees for the Forest. *International Security*. Volume 39, Number 1, Summer 2014 pp. 7-43. URL: <http://muse.jhu.edu//>

Макаришин С. В.

здобувач (другого) магістерського рівня вищої освіти спеціальності
032 «Історія та археологія», ЧНУ ім. Петра Могили

Науковий керівник:

Міронова І. С.

д-р іст. наук, професорка, завідувачка кафедри історії
ЧНУ імені Петра Могили

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ КІННОТИ В ЄВРОПЕЙСЬКИХ АРМІЯХ У XVI–XVII ст.

У XVI–XVII століттях європейська кіннота зазнала глибокої трансформації: традиційне лицарство поступово втрачало домінуючу роль, поступаючись місцем регулярній кавалерії з новими тактиками та озброєнням. Упровадження вогнепальної зброї і «військова революція» [7] змінили характер бою: піхота з мушкетами стала основним ударним чинником, а роль важких вершників зменшилась. Водночас кіннота в арміях зростала чисельно і організаційно, перетворюючись зі збірних лицарських дружин на професійні кавалерійські полки.

У добу раннього нового часу бої дедалі більше вирішувалися за рахунок ударів піхоти з вогнепальною зброєю і артилерії. Формування з великих колон пікінерів і мушкетерів (наприклад, іспанські терції) [5, р. 9] могли витримувати традиційний лицарський натиск. Відтак удар важких лицарів став малоефективним: постріли вогнепальної зброї проникали наскрізь через панцир, а добре вишколена піхота могла відбити кінний штурм довгими піками. З появою сильної польової артилерії змінилися й фортифікаційні системи «італійська сліпа» [3, р. 4], що відсунуло грубу контратаку кавалерії. Таким чином, важка кіннота, раніше кульмінація середньовічної битви, стала зустрічати більш організовані й небезпечні протидії.

Головні причини цих змін – технологічні і соціально-економічні. По-перше, широке запровадження порохової зброї і артилерії суттєво послабило традиційну кінноту: мушкети, аркебузи та гармати пробивали броню лицарів, тому важке кавалерійське обладнання втрачало сенс. Одночасно зростали чисельність і важливість піхоти; ефективніше стало тримати велику піхотну армію з мушкетонами та пікінерами, ніж утримувати дороге лицарське ополчення. По-друге, централізація державних структур і поява регулярних армій створили

умови для перетворення кавалерії на професійний рід військ, відірваний від феодалних укладів.

Зі зростанням державної армії лицарські дружини та ополчення зазнавали реформ. У багатьох країнах вершників об'єднували у великі регулярні формування замість невеликих особистих загонів. Наприклад, у Франції вже в 1445 році король Карл VII сформував Жандармерію – перші постійні важкоозброєні кавалерійські підрозділи, укомплектовані лицарями з феодалної знаті. Членство у таких ескадронах було обмежене благородними, що лише консолідувало «особливий статус» вершника [8, р. 15]. Однак поступово навіть найзнатніші воїни перетворювалися з іррегулярних дружинників на кадровану армійську частину; на зміну чисельним індивідуальним розрізненням прийшло формування полків і ескадронів, до яких набирали на службу як дворян, так і найманців.

Однією з найсуттєвіших змін було озброєння кавалерії вогнепальною зброєю. Вершники почали носити одразу по кілька пістолетів (з колісцевим замком, потім мушкетони). Спочатку на полях виникала тактика караколю: трохи відстаючи у декілька шеренг, вершники відкривали вогонь по піхоті, а потім від'їжджали, даючи місце наступній глибині побудови. Однак такий прийом жертвував мобільністю та масою удару кавалерії і часто не давав суттєвих результатів, проте це ймовірно зіграло велику роль у створенні дисципліни серед загонів вершників [4, р. 124]. Згодом на озброєнні кавалерії закріпилися більш ефективні поєднання: наприклад, після артобстрілу полеглих піхотних побудов відправляли у прорив важкі кавалерійські шеренги з холодною зброєю.

Новим явищем стали драгуни – вершники, які при необхідності скидалися з коней і діяли в строю піхоти. Початково це були піхотинці на конях, озброєні мушкетами; з часом їхня роль переросла у так звану середню кавалерію. Як зауважує історик Марк Картрайт, у міру еволюції бойових систем «кавалерія ставала менш важко озброєною і захищеною, так що іноді її було практично неможливо відрізнити від драгунів» [2] – цей термін згодом ототожнили з легкою чи середньою кавалерією. Фактично, масове поширення вогнепальної зброї серед вершників зробило їх універсальними: одночасно мобільними і здатними вести дистанційний вогонь.

У ході реформ значно зріс відсоток легкої кавалерії, призначеної для розвідки, охоплення флангів і швидких ударів. У XVI ст. на перший план у західноєвропейській армії виходять формування кінних

аркебузирів, тобто вершників зі стрілецькою зброєю. У цей період почали виникати рейтари – найбільш численні у Німеччині найманці з мушкетонами – та карабінерна й аркебузерна кіннота. Найвагомішим досягненням стало формування кірасирів: важкої кавалерії, озброєної палашем і мушкетом, яка поступово замінила лицарів у штурмових атаках.

В інших регіонах легкої кінноти було і раніше багато: наприклад, угорські та польські гусари вже у XV–XVI ст. були грізною ударною силою. Із XVI ст. вони набувають великого значення і на заході: наприкінці століття гусарські полки з’являються у Франції, Нідерландах та інших державах. Упродовж XVII ст. легкі частини – гусари, улани, козаки – остаточно закріплюються в європейській військовій системі як самостійний рід кінноти. У військах Речі Посполитої, зокрема, утвердилась гусарія – спочатку як легка кіннота, а згодом як найдосконаліша важка кавалерія польського війська [6, р. 183]. У таких умовах важливою була роль нерегулярних військових формувань, які спиралися на кавалерію. Одним із таких прикладів були лісовчики – особливий тип нерегулярного загону, що виник у складі Речі Посполитої в період раннього Нового часу. Їхнє формування стало наслідком як економічних, так і соціальних потрясінь. Вони діяли переважно як легка кавалерія, використовуючи тактику раптових атак, розвідки та перерізання комунікацій, і згодом були частково інтегровані до регулярної армії [9].

Таким чином, важка кіннота не зникла повністю, але її становище остаточно похитнулося, на зміну прийшли «нова генерація» вершників із комбінованою зброєю та гнучкішою тактикою.

У результаті перетворень традиційне лицарство фактично зійшло з авансцени битв. Натомість в арміях утвердилися професійні кавалерійські полки. Кількість кавалерії у складі армії різко зросла. Нові тактики й зовнішня зброя сформували прагнення дворянства перейти на офіцерські посади: з’явився чітко окреслений «професійний корпус офіцерів» кавалерії, в якому зберігалося благородне походження, але також і новий бойовий досвід.

Події епохи Раннього Нового часу стали фундаментом для подальших змін. Під час наполеонівських війн кавалерія продемонструвала всю свою ефективність – від виснажливих маршових ударів гусарів до блискавичних атак крилами шеволежерів. Водночас із поширенням нарізної зброї та скорострільних гвинтівок у XIX ст. роль кінноти знову почала зменшуватися, а практика наступних конфліктів

підтвердила її спеціалізоване значення (розвідка, прикриття артилерії, швидкі маневри на флангах).

Таким чином, трансформація європейської кінноти XVI–XVII ст. – це історія поступової заміни середньовічного лицарського кінного воїнства на нового зразка регулярну кавалерію. Зміни в тактиці та технологіях зробили традиційний «лицарський напад» застарілим. Водночас держави навчилися інтегрувати кінноту у стандартизовані військові системи: кавалерія зберегла важливу роль у війську, але змінила спосіб дії, озброєння та соціальний склад. Наслідком стало виникнення багатоступеневих кавалерійських формувань – важких, середніх і легких – та поступовий відхід лицарства як окремого стану. Ці процеси заклали основу для подальших військових революцій, і їхній ефект відчувався аж до сучасної доби, коли кіннота трансформувалася в інші роди військ.

Джерела та література

1. Bäckström, Olli. 2023. Military Revolution and the Thirty Years War 1618–1648: Aspects of Institutional Change and Decline. Helsinki: Helsinki University Press.
2. Cartwright, Mark. 2022. “Dragoons in the English Civil Wars.” World History Encyclopedia, January 27, 2022. <https://www.worldhistory.org/article/1935/dragoons-in-the-english-civil-wars/>.
3. Coleman, Joseph T. n.d. “What Was Revolutionary about the ‘Military Revolution’ in Early Modern Europe?” Academia.edu. https://www.academia.edu/123759124/The_Military_Revolution_2.
4. Delbrück, Hans. 1990. History of the Art of War. Vol. 4, The Dawn of Modern Warfare. Lincoln: University of Nebraska Press.
5. Jorgensen Christer. Fighting Techniques of the Early Modern World: AD 1500–AD 1763: Equipment, Combat Skills, and Tactics. Thomas Dunne Books, 2006. 256 p.
6. Małeck, Marcin. n.d. “Życie codzienne wojska Rzeczypospolitej Obojga Narodów podczas kampanii moskiewskich w latach 1579–1582.” Studia Elbląskie 18: 179–205.
7. Roberts, M. n.d. “Military Revolution 1560–1660.” In Military Revolution Debate: Readings on the Military Transformation of Early Modern Europe, edited by Clifford J. Rogers. Boulder: Westview Press, Inc.

8. Thomas J. Milligan. From Chivalry To Cavalry: The Development Of French Cavalry During The Early Modern Period West Point Undergraduate Historical Review 2, Vol. 2 2012. P. 13–20.

9. Wisner, H. 1976. Lisowczycy. Warszawa: Książka i Wiedza.

Маніяк В. С.

здобувач (другого) магістерського рівня вищої освіти спеціальності
014.03 «Середня освіта (Історія та громадянська освіта)»,
ЧНУ ім. Петра Могили

Науковий керівник:

Пархоменко В. А.

д-р. іст. наук, професор кафедри історії ЧНУ ім. Петра Могили

ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ (НА ПРИКЛАДІ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМАТИКИ ВІЛЬНОКОЗАЧОГО РУХУ ПОЧАТКУ XX ст.): МЕТОДИЧНИЙ КОМЕНТАР

Формування національної ідентичності є однією з пріоритетних складових сучасного освітнього процесу в умовах соціальних трансформацій. Освіта – це не лише засіб передачі знань, вона є унікальним інтегруючим елементом в процесі формування в дітей ціннісних орієнтирів, що в подальшому кристалізується в їх здатність осмислювати власне історичне коріння, цінувати національні традиції та плекати державницькі ідеї. Важливим інструментом у формуванні самоідентифікації здобувачів освіти є вивчення малодосліджених, але надзвичайно значущих сторінок історії України. Одним із таких феноменів є «Вільнокозацький рух» початку XX століття – явище, що поєднало традиції українського козацтва із новими суспільно-політичними реаліями доби Української революції (1917–1921 рр.). Актуальним є розроблення ефективних методичних підходів до її вивчення, що сприятимуть формуванню стійкої громадянської позиції, історичної пам'яті та патріотичних переконань у здобувачів освіти.

Ми переконані, що розгляд здобувачами освіти теми «Вільнокозацького руху» можна ефективно адаптувати до STEM-підходу шляхом міждисциплінарного аналізу, розвитку критичного мислення та залучення учнів до дослідницької діяльності. Абревіатура

STEM розшифровується як Science (Наука), Technology (Технології), Engineering (Інженерія), Mathematics (Математика). Адже саме ці напрями лежать в основі даної методики освіти, при цьому дані дисципліни вивчаються у комплексі [1, с. 591–595]. У дослідженнях вітчизняних та зарубіжних учених приділяється значна увага різним аспектам впровадження та використання STEM-технологій у закладах освіти. Серед дослідників, які зробили вагомий внесок у цю тематику, варто відзначити Н. В. Валько, В. В. Камишина, О. В. Лісового, В. В. Осадчого, С. О. Семерікова, О. Є. Стрижака, О. В. Струтинську, а також зарубіжних науковців – Е. Зейнеп, Т. Барнабі, С. Баумера, Б. Н. Су, А. П. Карневала, Т. Корбета, С. С. Думареска, Х. Фірмана, Х. Джанга, І. Каниаваті, К. Сейта, П. Корбела [2, с. 4]. В. П. Тименко та С. М. Меньяйлов, аналізуючи практичні аспекти впровадження STEM-освіти в Україні, підкреслюють, що особливістю STEM-підходу є орієнтація на творче вирішення реальних життєвих ситуацій і повсякденних проблем, що, безперечно, позитивно впливає на всебічний розвиток особистості [4, с. 80]. Інтеграція STEM-моделі в навчальний процес сприяє розвитку в учнів таких ключових компетентностей: здатність формулювати проблеми; вміння ставити дослідницькі завдання та знаходити шляхи їх вирішення; вміння використовувати набуті знання в різних контекстах і приймати альтернативні точки зору [3, с. 10]. Інтеграція STEM-технологій у вивчення історії, є надзвичайно перспективним напрямом сучасної освіти. Методологія інтеграції теми «Вільнокозацького руху» в освітній процес за допомогою STEM-технології базується на реалізації наступних кроків:

Крок 1 – (Science). Визначення теми та формування навчального завдання. На цьому етапі учням пропонується дослідити архівні документи, мемуари, фотоджерела, використовуючи навички історичного аналізу як форму гуманітарної науки. Орієнтовані проблемні питання для дослідження можуть мати наступне формулювання: *Які соціально-політичні умови сприяли виникненню Вільного Козацтва на початку XX століття?* Реалізація досліджуваного етапу, учнями ускладнюватиметься в умовах відсутності ресурсного інструментарію для пошуку джерел, який ми взяли сформувати: *архівні та наукові онлайн-ресурси* ([Український інститут національної пам'яті](#) в якому містяться статті, історичні довідки, фотоматеріал); *фотоджерела* ([Google Arts & Culture](#) – це ресурс пошук історичних зображень).

Крок 2 – (Technology) Технологічна візуалізація результатів. В межах цього етапу здобувачі залучаються до створення інтерактивних карт, відеопрезентацій, історичних блогів або віртуальних виставок, присвячених вільнокозацькому руху. Орієнтований перелік проблематики, яку учні можуть візуалізувати: *географія руху* (основні осередки Вільного Козацтва); *історичні постаті* (біографічні дані та роль у розгортанні руху провідників); *події* (ключові бої, збори, віче, проголошення козацьких республік; дати, хронологія та значення окремих подій). Онлайн-ресурси для візуалізації учнями дослідженої проблематики: *інтерактивні карти* ([Google Earth](#); Google My Maps – ресурс, що дозволяє наносити маршрути та осередки поширення певної соціальної спільноти); *відео, презентації та виставки* ([Genially](#) – чудовий інструмент у розробці інтерактивних презентацій, віртуальних виставок з елементами анімації; [Canva](#)); *історичні блоги та сторінки* ([Google Sites](#) – допоможе у створенні тематичного блогу або міні-сайту).

Крок 3 – (Engineering) Проектно-конструкторська діяльність. На цьому етапі учнів можна долучити до створення: *макету козацького табору* Вільного Козацтва, що включає в себе намети, сторожові вежі, зброю, емблематику; *дослідити типові елементи одягу вільного козака* (жупан, шаровари, головний убір); сконструювати макет прапорів і емблем. Конструкторська діяльність учнями може здійснюватися із залученням *онлайн-платформ* ([Tinkercad](#) – 3D-моделювання об'єктів (табір, зброя, вежі); Sketch Up Free – створення складніших архітектурних моделей; Minecraft Education – моделювання історичних сцен у віртуальному середовищі; [Blender](#) – складне 3D-моделювання для користувачів). Застосування відповідних засобів дає можливість: стимулювати креативність в учнів; розвиває інженерне мислення, планування та логіку; формує командну роботу, розподіл обов'язків; надає історичним фактам об'ємність і практичну цінність.

Крок 4 – (Mathematics) Статистичне осмислення та математичне узагальнення. Учні безпосередньо залучаються до аналіз чисельного складу вільного козацтва в різних регіонах, демографічних змін населення під час революційних подій. Пропонуємо наступний перелік проблемних завдань, які варто запропонувати учням: *реалізація демографічного аналізу, що передбачає дослідження віку, статі, соціального статусу учасників руху* (передбачає побудову гістограм, кругових діаграм). В ході роботи учні можуть залучати наступні цифрові інструменти: таблиці та діаграми ([Google Sheets](#) або Microsoft Excel Online – прості та зручні інструменти для створення таблиць,

побудови кругових, стовпчикових, лінійних діаграм; *онлайн-генератори графіків* ([ChartGo](https://chartgo.com/) – ресурс який допомагає в побудові лінійних і кругових графіків онлайн).

Ми переконанні в тому, що використання цього підходу у вивченні теми «Вільнокозацького руху» початку ХХ століття забезпечує не лише глибше розуміння історичних процесів, а й формує в учнів важливі компетентності, необхідні для життя в інформаційному суспільстві: учні не просто опрацьовують готову інформацію, а самостійно аналізують документи, що дозволяє формувати історичне мислення та аналітичні здібності; завдяки залученню цифрових технологій учні поглиблюють своє усвідомлення національної історії; STEM-підхід мотивує учнів до активної участі у навчальному процесі, розвиває критичне мислення, креативність та вміння працювати в команді;

Отже, на прикладі вивчення проблематики «Вільнокозацького руху» ХХ століття продемонстровано потенціал історико-патріотичної тематики для осмислення здобувачами освіти складних суспільно-політичних процесів, пов'язаних із боротьбою за українську державність. Застосування інтегрованого дидактичного підходу STEM (*на перетині історії, технологій, інженерного мислення та мистецтва*) у вивченні даної тематики довело свою ефективність. Беззаперечно, висвітлений нами підхід активізує когнітивну діяльність учнів, сприяючи формуванню цілісного історичного мислення, розвитку творчих і критичних навичок, а також закріпив національні цінності через практичну та емоційну залученість.

Джерела та література

1. Актуальність застосування STEM-технологій в навчальному процесі // Actual Priorities of Modern Science, Education and Practice: Proceedings of the XII International Scientific and Practical Conference, Paris, France, March 29 – April 01, 2022. Paris: Sci-conf.com.ua, 2022. С. 591–595.
2. Гриневич Л. М., Морзе Н. В., Вембер В. П., Бойко М. А. Роль цифрових технологій у розвитку екосистеми STEM-освіти // Інформаційні технології і засоби навчання. 2021. Том 83. № 3. С. 4.
3. Морзе Н. STEM: проблеми та перспективи. К.: Київський університет імені Бориса Грінченка, 2016. С. 10.
4. Шовкун Т. М., Коваленко С. О., Лобань Л. О., Кузьменко Л. П. Особливості впровадження STEM освіти в позакласній роботі учнів // Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. 2023. Вип. 1. С. 79–85.

Міронова І. С.

д-р іст. наук, професорка, завідувачка кафедри історії
ЧНУ імені Петра Могили

ГЕНДЕРНА ІСТОРІЯ ТА ЖІНОЧИЙ ДОСВІД У ДРУГІЙ СВІТОВІЙ ВІЙНІ: ПРОБЛЕМИ МЕТОДОЛОГІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ

До середини ХХ ст. історія фактично була «чоловічою історією», тобто історією, орієнтованою на чоловіків і різноманітні види їх діяльності. Проблематика і методологія «жіночої історії» сформувалася у країнах Західної Європи та США наприкінці 1960 – на початку 1970-х рр. У цей час, в рамках «нової соціальної історії», яка запозичила методи і прийоми досліджень із соціальних наук, зокрема соціальної психології та антропології, відбулося переродження «жіночої історії», яка згодом отримала назву гендерної. Багато вчених, зокрема Д. Келлі та Д. Скотт (США), М. Фокаулт і Ж. Лакан (Франція), Е. Джейнсей і С. Александер (Великобританія), почали розвивати історію жінок, обґрунтовано доводячи, що вивчення минулого, як і аналіз сучасності, має спиратися на інформацію про становище та внесок у господарську, духовну і культурну сферу обох статей.

Сьогодні гендерна історія в її широкому тлумаченні є величезним міждисциплінарним полем, що охоплює соціально-економічний, демографічний, соціологічний, культурно-антропологічний, психологічний та інтелектуальний вимір. Серед актуальних проблем гендерної історії, на думку багатьох авторів, – є збереження жіночої пам'яті, зокрема про досвід в екстремальних умовах життя у воєнні часи.

«Війна – справа чоловіча». Однак у ХХ ст. участь жінок у війні, причому не тільки як медичного персоналу, але й зі зброєю в руках, стала реальністю. Особливо масовим це явище стало в період Другої світової війни. Війна мобілізувала як чоловіків, так і жінок, утім історія жінок у війні довго залишалася малодослідженою. Упродовж десятиліть істориків цікавили лише військові і дипломатичні аспекти конфлікту, зокрема причини війни. Історія зосереджувалася довкола чоловічої військової еліти. І лише починаючи з 1970-х рр. разом із соціальною історією вивчення суспільства у стані війни, повсякденним життям та економікою почала розвиватися жіноча історія, головною метою якої було висвітлення подій із жіночої перспективи та засвоєння досвіду жінок.

Наприкінці 1980-х рр. історики відкрили культурну історію Другої світової війни з більш чутливим підходом до всіх форм насильства та страждання. З одного боку, гендерна історія аналізує стосунки і відповідні ролі жінок і чоловіків, а з другого – уважно ставиться до соціального уявного і соціального конструювання маскулінності та фемінності. Упродовж останніх років пріоритетними для істориків стали три нові теми: статеве і сексуальне насильство, інтимне у війні та способи виходу з війни. Також треба додати, що війна інколи підживлювала й модернізувала сімейне життя. Жінки, які під час війни брали на себе відповідальність і незвичні ролі, відкрили нові грані своєї особистості і відтак прагнули мати права на своє життя [1].

Після війни, зважаючи на високу смертність чоловіків, для жінок відкрилося багато робочих місць і можливостей, навіть якщо їх закликали повернутися до своїх домівок і народжувати дітей. Війна започаткувала фемінізацію сфери обслуговування, що тільки підсилювалося упродовж XX ст. Емансипований вплив війни особливо позначився на молодих дівчатах із буржуазного середовища, вони отримали можливість вийти з-під контролю батьків і здобути професію. Звісно, наслідки війни для жінок були дуже різними, як різними є і самі жінки, проте можна стверджувати, що війна стала поштовхом для усвідомлення жінками своїх прав і можливостей.

Застосування гендерного підходу у таких дослідженнях дозволяє подивитися на війну не лише як на територію військових дій, а й як на повсякденний простір, в якому впродовж років боролися і виживали мільйони чоловіків та жінок. Умовність межі між фронтом і тилом впливала на гендерні режими та ідеології в цілому. Відтак, залишаються відкритими питання про те, яким чином участь жінок у війні та їхній досвід вплинув на соціальну політику, які можливості відкрилися перед жінками в період війни, коли, в умовах масової мобілізації, звільнялися тисячі робочих місць. Також – чи відбувалося розширення політичних прав жінок після війни, і чи отриманий ними досвід змінював їхню самооцінку та пріоритети. Війна спонукає до поляризації чоловічого і жіночого, де, з одного боку, чоловіки як захисники, реалізують свою чоловічу роль, а з іншого – жінки в тилу забезпечують відносну стабільність і відтворення суспільства. Це розвиває межі традиційного розуміння жіночності, коли жінка, яка вважалася відповідальною за «домашнє вогнище», стає поруч з чоловіками у військовій боротьбі.

Важкий досвід війни, як у радянських, так і європейських жінок, не був по справжньому сприйнятий та оцінений суспільством, хоча саме війна визначила їх долі не тільки в післявоєнні роки, але й у наступні

десятиліття. Війна, якою б жорстокою вона не була, дала змогу суспільству та й самим жінкам, зрозуміти, що жінка – це не слабка стать, це сильний духом справжній воїн, який може боротися не лише за свою сім'ю, а й за свою країну і свободу. Хоча жіночий досвід спочатку й не був оцінений, а сприймався як належний, проте з розвитком феміністичних студій та жіночої історії жінка почала розглядатися як окрема особистість, яка почала виходити з тіні чоловіка [1].

У зарубіжній історіографії проблема «Жінка і Друга світова війна» аналізується як у контексті воєнної, так і нової соціальної, зокрема жіночої історії. Для більш повного відтворення проблеми, дослідники спочатку намагалися розібратися, в якій же мірі жінки можуть приймати участь у війні. Для цього вони вдавалися до філософського переосмислення суперечливого співвідношення таких понять як «жінка» та «війна», які, на їх думку, не мають між собою абсолютно нічого спільного. Автори піддавали глибокому аналізу природу жіночої натури, сприймання жінкою війни, її відношення та спонукальні мотиви, що невідворотно ведуть до боротьби не за життя, а за смерть. У той же час простежувалося намагання дослідників віддати належну роль жінкам, виразити щиру подяку за порятунок нації, високо цінуючи їх героїчний вчинок.

Фундаментальним результатом тривалої інтелектуальної роботи вчених різних країн стала багатотомна праця «Історія жінок на Заході» під редакцією Н. Девіс, Ж. Дюбі, М. Перро, А. Фарж та ін. [2]. У дослідженні авторами обґрунтовано, що у роки Другої світової війни жінки з викликом намагались отримати визнання та служити своїй країні в якомога більшій кількості сфер діяльності, ніж вони могли у попередні роки. Спочатку з'явилися сумніви та вагання, чи зможе жінка працювати у військовій ситуації. У п'ятому томі цієї праці автори розділів, присвячених участі жінок у Другій світовій війні (у США, Англії, Франції) констатують, що упродовж війни на тлі різноманітних труднощів, які привнесла війна, особливо драматично вплинула вона на становище жінок. «Дзвони війни били смертельно і все більше й більше солдат вимагала війна. Коли чоловіки пішли на фронт, проблеми з'явилися через дефіцит робочої сили в тилу. Жінки не могли виконувати свої традиційні обов'язки, через велику кількість факторів, на які треба було звернути увагу, щоб вижити» [3].

Своєрідний «жіночий бум», який пережила Західна Європа і США у 60–80-х рр. XX ст., на початку XXI ст. не оминув і Україну. Серед нових явищ у нашому житті, породжених трансформацією пострадянського суспільства і утвердження власної держави, вагоме місце займає

українське жіноцтво, яке намагається знайти своє місце як в сучасному світі, так і в українському соціумі. Про це свідчать багаточисленні науково-практичні конференції, семінари, де обговорюються проблеми становища сучасної української жінки на ринку праці, в сім'ї, її репродуктивне здоров'я, місце у розбудові національної держави та в сучасній політичній еліті, у реформуванні освіти тощо.

Важливим джерелом для вивчення гендерної історії є мемуари, щоденники, листи, які найбільш повно передають як духовний світ їх авторів, так і епоху в цілому. Дослідників гендерного аспекту історії Другої світової війни має зацікавити щоденник вчительки Л. Нартової, яка пережила гітлерівську окупацію у Києві. Цей документ відображає психічний стан її авторки у важкий період [4]. Як свідчать зроблені нею записи, не всі жителі Києва зуміли пережити матеріальні труднощі, морально-психологічний стрес, викликаний голодом, терором, насильством, страхом. При цьому населення побоювалося не тільки фашистів, але й радянських спецслужб, тому що було впевнене: за життя при німцях, а також вимушену працю в окупаційних органах доведеться рано чи пізно відповідати. Майже кожного дня авторка щоденника писала, що у людей поганий настрій, мешканці Києва цілими днями намагалися знайти якусь роботу заради елементарного бажання вижити. Запис від 26 листопада 1941 р. свідчить про те, що сама Л. Нартова вже перебувала у стані відчаю: «Ну навіщо ми залишилися тут на такі страждання!» [4].

Жінки писали більш відверто про війну з тими почуттями, про які соромились писати чоловіки в силу своєї приналежності до сильної статі, якій не лічить видавати почуття, але це зовсім не означає, що вони не відчували постійного страху, болю, співчуття, жалю, жаху.

Отже, увага до жіночого досвіду у війні була актуалізована лише у другій половині XX ст. зусиллями істориків феміністської школи, в рамках антропологічного повороту. Відтак, військові конфлікти, і, насамперед, Друга світова війна, почали вивчатися дослідниками не лише через призму політичних, ідеологічних і мілітаристських практик, а й через безпосередню увагу до повсякденного людського, і, зокрема, жіночого досвіду.

Джерела та література

1. Яременко К. Історія жінок у Великій війні. URL: <https://korydor.in.ua/ua/stories/women-in-war.html>
2. Davis N. Z. Histoire des femmes en Occident / Sous la direction de N. Z. Davis, G. Duby, A. Farge. V. 1–IV. Paris, 1985. 255 p.

3. Women's History in Global Perspective / ed. by Bonnie G. Smith. V. 1–3. University of Illinois Press. 2004–2005. 936 p.

4. Витяг з щоденника вчительки м. Києва Л. Нартової про життя в окупованому Києві. URL: https://history.kby.kiev.ua/publication/doc_2006.Vityag_z_shchodennika_v_chitelki_m._Kiyeva_L.Nartovoyi_pro_gittya_v_okupovanomu_Kiyevi.html

Павліченко Т. С.

здобувачка (другого) магістерського рівня вищої освіти спеціальності 014.03 «Середня освіта (Історія та громадянська освіта)»,
ЧНУ ім. Петра Могили

Науковий керівник:

Міронова І. С.

д-р іст. наук, професорка, завідувачка кафедри історії
ЧНУ імені Петра Могили

ГРОМАДЯНСЬКА КОМПЕТЕНТНІСТЬ УЧНЯ ЯК ОСНОВА ДЕМОКРАТИЧНОГО СУСПІЛЬСТВА: СУТНІСТЬ, СКРУКТУРА ТА ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ

Громадянська компетентність як інтегративна характеристика особистості відіграє ключову роль у формуванні активного, відповідального та освіченого громадянина. Її актуальність зростає в контексті оновлення освітніх стандартів, зокрема впровадження курсу «Громадянська освіта» у 10 класі Нової української школи [1].

У Законі України «Про освіту» громадянська компетентність визначена однією з ключових, необхідних для повноцінної самореалізації особистості [2]. Вона передбачає здатність діяти відповідально, поважати права інших і активно брати участь у демократичних процесах [8]. На думку О. Кучер, громадянська компетентність у широкому сенсі є функцією громадянського суспільства, а у вузькому – характеристикою соціалізованої особистості, яка володіє громадянськими знаннями, цінностями й уміннями [4, с. 40–41].

Аналіз літератури дозволяє виокремити кілька підходів до структурування громадянської компетентності. Найбільш комплексною є модель, що охоплює такі складники:

1. **Мотиваційний** – передбачає ініціативність, бажання впливати на соціальне середовище.
2. **Ціннісний** – відображає внутрішнє прийняття демократичних принципів, прав людини та гідності.
3. **Когнітивний** – охоплює знання про політичну систему, права громадян, механізми взаємодії з владою.
4. **Операційно-поведінковий** – передбачає практичні навички соціальної взаємодії, комунікації, критичного мислення [7, с. 66–67].

О. Пометун додатково виокремлює особистісно-творчий компонент, що охоплює сферу самореалізації [7].

Сформованість громадянської компетентності виявляється у таких компетенціях: соціально-комунікативна (вміння вести діалог, брати участь у громадських обговореннях); інформаційно-медійна (критичне мислення, робота з інформацією); здатність до солідарності, мирного вирішення конфліктів; відповідальний вибір та ухвалення рішень; громадянська участь (участь у суспільних і політичних процесах) [1].

За результатами анкетування вчителів (39 осіб), виявлено низький рівень усвідомлення цілей громадянської освіти та нерозуміння її зв'язку з формуванням громадянської компетентності. Лише один респондент прямо пов'язав громадянську освіту з розвитком компетентностей.

Необхідною умовою формування громадянської компетентності є комплексний підхід: інтеграція у зміст освіти, організація спільної діяльності вчителя й учнів, створення ситуацій для застосування знань у практиці [9]. Освіта повинна не просто передавати знання, а формувати відповідальну особистість, здатну до критичного мислення та самореалізації в демократичному суспільстві [10].

Джерела та література

1. Громадянська освіта. Навчальна програма інтегрованого курсу для 10 класів ЗЗСО. URL: <https://osvita.ua/school/program/program-10-11/58875/>
2. Закон України «Про освіту». URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
3. Експертна оцінка проекту Концепції громадянської освіти та виховання в Україні. URL: http://centromonitor.com.ua/_p=1279.html

4. Кучер О. А. Формування громадянської компетентності учнів профільних класів засобами варіативних суспільствознавчих предметів. Київ, 2014. 252 с.
5. Нова українська школа: основи Стандарту освіти. Львів, 2016. 64 с.
6. Овчарук О. В. Характеристики освіти для демократичного громадянства: європейський контекст // Постметодика. 2013. № 3. С. 48–54.
7. Пометун О. І. Компетентнісний підхід у сучасній освіті. Київ, 2004. С. 66–72.
8. Пометун О. Формування громадянської компетентності // Вісник програм шкільних обмінів. 2005. № 23. С. 18–20.
9. Смагіна Т. М. Формування громадянської компетентності учнів у процесі навчання правознавства. – К., 2007. – 267 с.
10. Степанова Н. М. Формування громадянської компетентності учнів відповідно до вимог нових стандартів. Черкаси, 2014. 42 с.

Пархоменко В. А.

д-р. іст. наук, професор кафедри історії ЧНУ ім. Петра Могили

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНЕ ЖИТТЯ КИЄВА 1918–1920 рр. У ДИТЯЧОМУ СПРИЙНЯТТІ (ЗА МЕМУАРАМИ Л. КОПЕЛЄВА)

Серед величезного комплексу мемуарної літератури доби Української революції 1917–1921 рр. взагалі, і подій у Києві зокрема, досить незначними виглядають мемуарні нариси, засвідчені у дитячому віці. Проте, і вони дають яскраві замальовки подій, що закарбувалися у пам'яті на все життя, і були зафіксовані людиною у похилому віці, після багатьох життєвих перевірянь і випробувань ХХ століття.

Мова йде про мемуари відомого літературознавця, письменника, громадського діяча Лева Копелєва (1912–1997). Народився Л. Копелєв в єврейській родині. Батько його був земським агрономом. З 1917 р. родина мешкала у Києві. Примітно, що його прадід, дід і бабка у побуті, крім їдиш, розмовляли українською мовою. Автор спогадів у 1929 р. на короткий термін, у 17-річному віці, ув'язнений за звинуваченнями у троцькізмі. У 1932 р. працював у редакції газети Харківського тракторного заводу, і брав участь у кампанії по суцільній колективізації.

Став свідком Голодомору. Це вразило його на все життя – в Україні від голоду помирали хлібороби ! У спогадах він писав: «Цього гріха не відмолити. Ні в кого. І нічим не спокутувати. Залишається лише жити з ним по можливості пристойніше. Для мене це значить – не забувати, не приховувати й намагатися розповісти якомога більше правди і якомога точніше» [1, с. 292]. Проте, він був вдячний долі, що сталінськими таборами, він хоч якось спокутував свою провину. У похилому віці визнав, що його життя нещасливе, трагічне, в дійсності було справедливим, і табори стали тим покаранням, яке він вже відбув у цьому світі.

Л. Копелев – учасник Другої світової війни. У 1945 р. за доповідний лист командуванню про факти мародерства та насильства бійцями Червоної армії в Східній Пруссії, засуджений на 10 років таборів. Відбуваючи покарання познайомився із О. Солженіциним. У 1960-х рр. став активним діячем правозахисного руху. Був знайомий з українськими шістдесятниками і дисидентами Л. Танюком та І. Світличним. У 1980 р. виїхав до Німеччини, і був позбавлений радянського громадянства. Залишив декілька книг спогадів. Нас цікавить саме доба Української революції, і цей період (1910–1930-хх рр.) автор висвітлив у книзі «І сотворив собі кумира», яка опублікована у 1978 р. в США. В Україні перше видання світ побачило в Харкові у 2010 році [1]. У якості епітафії до книги, автор взяв вислів письменника В. Короленка: «Совість – єдиний господар вчинків, а кумирів нам не треба» [1, с. 4].

У 1918 році Леву було 6 років, і перші його осмислені спогади, пов'язані з початком революційних подій. Мемуари не місять аналітики, автор передає лише емоційні дитячі враження пов'язані або з ним, або з його близькими. В ці роки вплив на нього мала його нянька Поліна Максимівна, за поглядами монархістка, яка постійно жалкувала за скинутим царем і ненавидила революціонерів і німців. Скільки себе Лев пам'ятав з дитячих років – тривала Перша світова війна, і до німців ставлення було як до лютих ворогів. У 1918 р. у маленького Лева відбулася перша «ідейна криза», яка була пов'язана із приходом саме німецьких військ. «Коли до Києва увійшли німці, на стінах з'явилися плакати з малюнками: цар Микола говорить по телефону з кайзером Вільгельмом, просить допомогти йому навести порядок. Цей плакат дуже вразив і няньку, і мене. Адже ми знали, що кайзер – злий ворог!... Німці були явною силою. Багато солдатів у великих важких касках, величезні гармати, ситі товсті коні. І все це – за царя» [1, с. 13]. Першою

несподіванкою, для автора спогадів, стало те, що німецькі каски були глибокі і сталеві, а не з гострими шишаками, як малювали у журналах. Друга несподіванка – плакат з царем і кайзером. І нарешті, третя: спокій у місті, доброзичливе ставлення чужих військових до дітей, переконали хлопця, «що німці – хороші люди і не лише за царя, а й за всіх нас» [1, с. 14].

Восени 1918 р. пішли чутки, що німці уходять і прийде Петлюра. Що таке Гетьманат, Директорія автор не згадує, в політичних особливостях, він тоді ще не розбирався. Коли вступали до міста війська УНР, родина перебувала вдома, побоюючись погромів. З вікна квартири було видно петлюрівських солдатів у сірих папах або французьких касках з гребінцями. «Минуло кілька днів, ми знову почали гуляти. Кіннота петлюрівців зупинилася біля скверика. В них теж були великі гармати. А співали вони «Ой на горі та й жінці жнуть» і «Стоїть гора висока» [1, с. 17], ті самі пісні, що любив співати й батько Лева.

Незабаром, очікувалась зміна влади, наближались більшовики. Про них розповідали страшні речі: хто, інтелігент, той для них контрреволюціонер, його відразу розстрілюють. «У нашому будинку на Дмитрівській вулиці, 37, я не пам'ятаю прибічників радянської влади» [1, с. 18]. Прихід більшовиків на початку 1919 р. запам'ятався «вилученням надлишків» – у родини зібрали батьківську мисливську рушницю, постільну білизну та серветки. Сусіда по будинку, поважного прокурора розстріляли у Надзвичайній комісії. Після приходу денікінців, сусіди ходили шукати його тіло. «Мама повернувшись, довго плакала. Багатьох розстріляних не встигли поховати. В синематографі демонстрували фільм «Звірства Чека». Мене не пускали, але у вітрині були фото: трупи лежали на сходах, на тротуарах» [1, с. 21].

Однак, і новий денікінський режим викликав розчарування. У перший день, якийсь козак заарештував батька і мати Лева, як євреїв, і відвів їх до в'язниці. Вдова прокурора і сусіди, наступного дня, визволили арештованих. Після цього, Лев став ненавидити білогвардійців. До цього ж в родині додався постійний страх очікування погромів. Восени білі війська почували себе в Києві невпевнено. Мати усім розповідала слова одного офіцера: «Білий рух гине. В червоних залізна організація. Комуна – це сила. А в нас – хаос» [1, с. 22]. Заможні сусіди сподівалися на підтримку Антанти. «Антанта була велика й могутня, але дуже далеко. А червоні десь близько. Про них згадували все частіше і завжди зі страхом» [1, с. 23]. Взимку 1920 р., після приходу

більшовиків, квартиру Копелевих «ущільнили» – в одну з кімнат вселився «латиш-чекіст», у всякому випадку, так його усі називали. На стінах він почепив «свої ікони» – портрети Леніна та Троцького.

В травні 1920 р. знову переворот. «Польські війська недовго займали Київ. Хлопчаків вразив грандіозний парад. Марширували колони однаково обмундированих сіро-фіолетових солдатів. Вони чітко топали під музику, високо задираючи ноги. Йшла риссю кавалерія... Солдати вигукували дружно, голосно і незвично: замість «ура» – «віват» [1, с. 28]. Перед відступом поляків, якісь мародери увірвалися до квартири, і погрожуючі розстрілом батька, примусили віддати їм золоті та срібні речі. Прихід більшовиків, в цей раз, в будинку сприйняли більш позитивно – польська влада ніким не сприймалась. В квартиру увійшло двоє червоноармійців: командир і рядовий, їх почали пригощати. Лев уважно слухав розповідь командира: «Ми армія Будьонного... Товариш Ленін закликав... товариш Троцький наказав...» [1, с. 30]. Свою оцінку цим більшовикам дала мати автора, яка потім часто повторювала: «Ось що значить рівність, офіцер і солдат сидять за одним столом» [1, с. 30].

Через декілька днів, біля пам'ятнику Б. Хмельницького відбувся парад червоних військ. Перед ними виступив, за свідченнями Л. Копелева, Л. Троцький, у всякому разі, що виступає саме Троцький, він чув у натовпі присутніх містян. Це дало йому підстави, потім, в юнацькому віці хвалитися, що він бачив і слухав цього радянського вождя революції. Щоправда, про що говорив Троцький він не запам'ятав, мовляв, ще не було йому тоді й 9 років [1, с. 31].

Отже, висвітлюючи буремні 1918–1920 рр. мемуарист визнавав, що тоді в нього «не було ні політичних переконань, ні вождів, ні героїв» [1, с. 24]. Захоплення комуністичною доктриною відбудеться пізніше в 1920-х рр. Автора спогадів очікував подальший непростий життєвий шлях.

Джерела та література

1. Копелев Л. И сотворил себе кумира. Харьков: Права людини, 2010. 482 с.

Підберезних І. Є.

д-р юрид. наук, професорка кафедри історії ЧНУ імені Петра Могили

АКТУАЛЬНІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДІВ КОЛЕКТИВНО-ГРУПОВОГО НАВЧАННЯ У ВИКЛАДАННІ ФАХОВИХ ДИСЦИПЛІН У ГАЛУЗІ ПРАВА

Відповідно до Закону України «Про вищу освіту» основною метою системи вищої освіти є підготовка конкурентоспроможних фахівців, які забезпечать високотехнологічний та інноваційний розвиток країни, сприятимуть самореалізації особистості та задовольнятимуть потреби суспільства, ринку праці та держави. Для досягнення цієї мети реалізується ряд завдань, зокрема, головним є формування освічених, креативних і конкурентоспроможних професіоналів, здатних успішно працювати на сучасному ринку праці. На сьогоднішній день заклади вищої освіти активно впроваджують новітні педагогічні технології, серед яких особливо популярними є електронне навчання, інтерактивні методики та тренінгові технології.

Учасники освітнього процесу, коли діляться своїми думками та досвідом, часто мають страх критики або неприйняття помилок. Так, для науково-педагогічного працівника, що працює у закладі освіти, надзвичайно важливо спочатку запропонувати атмосферу взаємоповаги та впевненості, щоб показати, що студенти є серед друзів та доброзичливих людей, які можуть почувати себе вільно та захищеними, підкреслити, що науково-педагогічний працівник поважає та враховує їхні думки та побажання; а також зняти усі перешкоди між здобувачем знань та науково-педагогічним працівником.

Роль науково-педагогічного працівника полягає в тому, щоб здобувачі освіти зрозуміли, що вони мають потребу в отриманні цієї інформації. Вчитель повинен розробити план заняття, переконати студентів, що він – не лише викладач, але й друг, підтримувати зв'язок зі студентами та отримувати зворотний зв'язок, поєднуючи теорію з практикою за допомогою мультимедійних засобів.

На початку вивчення предмету корисно використовувати метод «Ознайомлення» та «Прийняття правил», щоб встановити атмосферу співпраці й взаємоповаги, оцінити ставлення до теми, зробити предмет цікавим і стимулювати активність студентів.

Для забезпечення сприятливої атмосфери для навчання в академічній групі, важливо встановити певні правила, які будуть

обов'язковими для всіх учасників. Серед них варто виділити: повагу до часу, відсутність запізнь, ввічливе ставлення, позитивний настрій, добровільна активність, збереження конфіденційності, використання «стоп», вказівка на підняту руку, надання зворотного зв'язку тощо.

Мозковий штурм – це метод навчання, який можна використовувати для обговорення проблемних питань у групі учасників, будь-то вся група разом чи під час роботи в невеликих групах. Метод «мозкового штурму» можливо застосовувати у різних варіаціях, наприклад: 1) у невеликих групах з 5-7 учасників, де в аудиторії формується декілька таких груп. Робота розпочинається з постановки основної проблеми, яку потрібно вирішити. Після відведення часу на колективну роботу, учасники представляють ідеї, які були запропоновані під час обговорення. Разом з науково-педагогічним керівником починається аналіз цих ідей щодо їхньої ефективності у вирішенні проблеми;

2) можливе проведення колективного «Мозкового штурму» до 25 учасників, де умови залишаються незмінними, а час проведення може бути збільшений до 30 хвилин. Під керівництвом ведучого відбувається оцінка ідей та вибір найбільш оригінальних пропозицій. Вибір можна зробити через голосування або шляхом піднятої руки на вибір найкращої ідеї. Оцінюється оригінальність та нетрадиційність ідей, а також проводиться аналіз можливості їх втілення та ефективності у вирішенні питання.

Спілкування у формі **діалогу** розглядається як специфічний спосіб взаємодії науково-педагогічного працівника та здобувача освіти, де кожен вважається рівноправним партнером з правом на власну думку та індивідуальний підхід до сприйняття світу. Під час практичного заняття проводиться бесіда, в якій обидва учасники освітнього процесу мають однакові можливості висловитися, а не просто відповідати на питання. Діалог включає в себе обговорення та аналіз проблемних питань, ідей та різних підходів у розв'язанні завдань і розумових викликів.

Конструктивна дискусія – це ефективний метод не лише для запам'ятовування матеріалу, але й для зближення з ним. Ставлячи запитання, учасник обговорення має вдуматися в процес мислення співрозмовника або науково-педагогічного працівника.

Дебати є одним з найбільш складних способів вирішення дискусійних питань, де протилежні точки зору набувають особливого значення. Для студентів необхідний тривалий час на підготовку і аргументацію своєї позиції публічно.

Круглий стіл – є способом організації освітнього процесу, де основним методом вирішення завдань є обговорення та дискусія. Сутність його полягає у визначеній заздалегідь темі та питаннях для обговорення. Цей метод є ефективним на різних етапах вирішення проблеми - від ідентифікації до пошуку рішень.

«Акваріум» є інтерактивним методом, спрямованим на практичне покращення навичок роботи у малих групах, уміння дискутувати й аргументувати свою думку. Головна мета - вивчення поведінки учасників в групі. Усі учасники поділяються на дві команди, одна з яких вирішує певну проблему або проводить обговорення, тоді як друга команда спостерігає та робить записи щодо роботи першої команди. Після завершення завдання результати обговорюються, після чого учасники обох команд міняються ролями.

«Снігова куля» - це метод групового пошуку спільного рішення або спільного розуміння певного об'єкту. Цей метод дозволяє першій, ще не досконало висловленій думці (знання, погляду, потребі) кожного учасника, отримати назву, записати, запам'ятати, переконати всю групу у тому, що ретельне обговорення кожного окремого досвіду допоможе сформулювати найповнішу концепцію багатогранного образу та знайти рішення, яке влаштовуватиме всіх.

Метод «Карусель» представляє собою варіант кооперативного навчання, при якому одночасно залучаються всі учасники освітнього процесу. Цей підхід допомагає обговорити будь-яку гостру проблему з різних позицій, зібрати інформацію на якійсь темі, інтенсивно перевірити обсяг та глибину наявних знань та розвинути навички аргументувати свою позицію.

«Brain-ring» - це інтерактивний метод, який базується на колективній взаємодії та допомагає оцінити рівень знань учасників команд як колективно, так і індивідуально. Ці методи дозволяють гравцям покращувати свої психологічні якості та навчальні здібності. «Brain-ring» є ефективним засобом мотивації для активізації навчально-творчої діяльності під час проміжного або підсумкового контролю знань у навчальній дисципліні. Крім розв'язання дидактичних завдань, цей метод сприяє розвитку виховних та творчих здібностей студентів у процесі здобуття знань.

«Оксфордські дебати», як один з найскладніших методів обговорення дискусійних питань, вимагають від учасників вміння працювати в групах і використовувати технології розв'язання проблем. Під час дебатів боротьба між протилежними поглядами стає особливо

гострою, оскільки учасникам потрібно витратити час на підготовку й переконати публіку у вірності своєї позиції. Кожна група має переконати опонентів переглянути свою думку. Однак можна також спробувати знайти спільне рішення. Під час таких дебатів важливо, щоб учасники виступали з розумінням, слухаючи одне одного й шукаючи компроміс. Необхідно уникати емоцій та спілкуватися раціонально.

Використання **методу кейсів** (або методу ситуаційних вправ) в навчанні є важливим, тому, що він наближає освітній процес до реальних життєвих ситуацій. Цей метод сприяє розвитку творчих навичок, умінню розв'язувати проблеми, а також розвиває здатності аналізу та діагностики. Використання кейсів дозволяє студентам глибше зануритися у тему, розвиває їх критичне мислення, збагачує знання та сприяє розвитку аналітичного й стратегічного мислення. Вони вчаться знаходити вирішення проблем та поєднують теорію з практичними завданнями.

«Дерево рішень» – метод ситуаційного аналізу для прийняття рішень з певного питання, що виникає з конкретної ситуації. Цей підхід допомагає краще розібратися у механізмах складних рішень, де можливо пов'язати цілі з діями, які потрібно реалізувати. Досягнення мети на кожному рівні забезпечується рядом заходів з попереднього рівня. Кожен рівень має своє місце в ієрархічній послідовності, яка базується на взаємозв'язках причинно-наслідкового характеру, що включає п'ять елементів: момент прийняття рішення; точку виникнення події; зв'язок між рішеннями та подіями; ймовірність настання події; та очікуване значення (наслідки), що представлене кількісно в кінці кожної гілки.

Метод «Коучингу» – це метод консультування і тренінгу, який відрізняється від традиційного підходу тим, що коуч не нав'язує жорсткі поради, а допомагає знайти спільне рішення. Коучинг спрямований на вирішення проблем з мотивацією і включає розгорнуте викладання про механізми та вплив мотивації на успіх. Це сприяє розвитку та реалізації здібностей учнів.

Метод «Мікрофон» дозволяє кожному учаснику висловити свою думку швидко та послідовно, відповідаючи на питання або висловлюючи свою позицію. Учасники відповідають на запитання викладача або однокласників, висловлюючи власні думки та погляди.

«Інтерв'ю» - це один із методів навчання, який включає в себе активний процес створення діалогу з ключових питань. Цей метод часто використовується при запрошенні спеціаліста на заняття, коли він не

має готової презентації, але згоден відповідати на питання інтерв'юера. Інтерв'юер може бути членом академічної групи або науково-педагогічним працівником. Проведення інтерв'ю включає встановлення контакту з опитуваним на початковому етапі, а також оцінку його здатності правильно розуміти. Це допомагає визначити, як найкраще побудувати процес інтерв'ювання в цілому.

Анкета «5 з 25» - це метод активного та систематизованого обговорення великого обсягу матеріалу. Цей підхід навчає учасників доводити свої аргументи, переконувати і слухати інших, а також досягати згоди. Він дозволяє використовувати досвід та думки всіх учасників групи, включаючи тих, хто зазвичай мовчить. Цей метод допомагає обрати найбільш пріоритетне рішення після ретельного аналізу всіх альтернатив. Він особливо ефективний у випадках, коли треба розглянути багато різних варіантів. Кожен учасник академічної групи має можливість взяти участь у дискусії під час застосування цього методу.

Існує метод, який дозволяє вивчити характер людини шляхом **використання незавершених речень**. Ця техніка спрямована на допомогу особі у розумінні своїх взаємин, виявленні розбіжностей у цих відносинах та сприянні пошуку шляхів для їх усунення.

Через процес самоаналізу, відомий як **«рефлексія»**, людина може свідомо розглядати свої дії та вчинки. Цей процес відбувається протягом усього освітнього процесу, виконуючи різні функції на кожному етапі. Важливою умовою є залучення до проведення рефлексії як учнів, так і педагогів.

Отже, застосування інтерактивних методів навчання під час викладання професійних предметів у галузі права дозволяє змінити підхід до предмету навчання. Студент стає співавтором лекцій, семінарів, практичних занять та інших видів занять.

Джерела та література

1. Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/988-2016-%D1%80#n8>
2. Інструктивно-методичні рекомендації щодо викладання навчальних предметів / інтегрованих курсів у закладах загальної середньої освіти у 2024/2025 навчальному році 7. Громадянська та історична освітня галузь. Додаток до листа МОН від 30.08.2024

1.1/15776-24. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/uploads/public/66d/ffe/c4c/66dffec4c92d2958213439.pdf>

3. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>

4. Про затвердження професійного стандарту «Вчитель закладу загальної середньої освіти»: Наказ МОН України від 29.08.2024 р. № 1225. URL: <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennia-profesiinoho-standartu-vchytel-zakladu-zahalnoi-serednoi-osvity>

5. Правознавство. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів (профільний рівень). 10-11 класи. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2018-2019/pravoznavstvo-10-11-profil-16-travnja-2017.docx>

Райда В.

здобувач (другого) магістерського рівня вищої освіти спеціальності 014.03 «Середня освіта (Історія та громадянська освіта)»,
ЧНУ ім. Петра Могили

Науковий керівник:

Підберезних І. Є.

д-р юрид. наук, професорка кафедри історії ЧНУ імені Петра Могили

ТЕХНОЛОГІЇ КРИТИЧНОГО ЧИТАННЯ У НАВЧАННІ ІСТОРІЇ

Критичне читання є важливим інструментом, який сприяє розвитку у студентів навичок аналізу, оцінки та інтерпретації історичних джерел. З огляду на зростаючу кількість інформації та її різноманітність, уміння розуміти, ставити під сумнів і оцінювати джерела історичних відомостей стає все більш важливим аспектом сучасного навчання. Особливо це стосується викладання історії, де критичне мислення та здатність до аналізу є ключовими для формування об'єктивного та багатогранного бачення минулого.

Історія як наука має специфіку, що полягає в необхідності аналізу джерел, оцінки їх достовірності та контексту, в якому вони були створені. Тому технології критичного читання, які можуть бути використані в навчанні історії, є невід'ємною частиною формування в учнів та студентів навичок дослідницької діяльності. Важливо, що

технології критичного читання не лише допомагають засвоювати факти, але й вчать учнів ставити питання, аналізувати інформацію та розуміти різні перспективи.

Критичне читання визначається як процес взаємодії з текстом, який передбачає активну роль читача в оцінці, аналізі та інтерпретації отриманої інформації. В історії критичне читання є надзвичайно важливим, оскільки джерела історичних знань можуть бути неоднозначними, суб'єктивними, мати різні інтерпретації подій.

Ключовими аспектами критичного читання є: аналіз достовірності джерела; контекстуалізація інформації; ідентифікація упередженості.

Існує низка технологій, які сприяють розвитку критичного читання у контексті навчання історії. Вони можуть включати як традиційні методи роботи з текстами, так і новітні підходи, зокрема, інтерактивні технології та інструменти цифрового навчання.

Основним методом критичного читання в історії є метод аналізу джерел, який включає декілька етапів: вивчення походження джерела; визначення контексту; аналіз мовних особливостей.

Такі методи є основою для формування навичок критичного мислення у студентів, що дозволяють їм глибше розуміти минуле та оцінювати різні інтерпретації подій [1].

Для розвитку критичного мислення в навчанні історії широко застосовуються ігри та симуляції. Вони дозволяють студентам зануритися в історичні ситуації, де вони мають не тільки читати текст, але й активно взаємодіяти з інформацією, приймати рішення і відстоювати свою позицію. Це не тільки робить навчання цікавішим, але й сприяє розвитку навичок аналізу та інтерпретації. Наприклад, використання рольових ігор, де студенти виступають в ролі історичних осіб чи груп, дозволяє розглядати історичні події з різних перспектив, що підвищує критичне сприйняття [2].

Застосування методів колективної роботи є важливим елементом у технологіях критичного читання. Групові обговорення, дебати та колективний аналіз історичних джерел дозволяють студентам співпрацювати і обмінюватися думками, що сприяє глибшому розумінню теми та розвитку критичного мислення. Інтернет-платформи, як-от форуми та спеціалізовані освітні ресурси, допомагають організувати ці процеси навіть у дистанційному навчанні.

Дослідження показують, що робота в групах значно покращує навички критичного аналізу та сприяє створенню різноманітних точок зору на одні й ті ж самі події [3].

Цифрові технології відкривають нові можливості для розвитку критичного читання в історії. Наприклад, використання онлайн-баз даних, цифрових архівів та інструментів для візуалізації даних дозволяє студентам працювати з оригінальними джерелами, оцінювати їхню достовірність та контекстуалізувати історичні події. Веб-ресурси, такі як Europeana або Digital Public Library of America, надають доступ до тисяч оцифрованих документів, що є важливим для навчання.

Ці цифрові інструменти дають можливість працювати з історичними джерелами безпосередньо, що дозволяє проводити більш глибокий аналіз і вивчення історії [4; 5].

Критичне читання допомагає студентам формувати історичне мислення, яке включає здатність до аналізу, порівняння різних точок зору та оцінки значення подій у контексті їхнього часу. Це особливо важливо для формування історичної компетентності, яка передбачає не тільки знання фактів, але й розуміння причинно-наслідкових зв'язків між подіями, здатність до їх інтерпретації та оцінки.

Розвиток критичного мислення через читання історичних джерел допомагає студентам не тільки розуміти минуле, але й ефективно застосовувати ці знання для аналізу сучасних подій. Це стає важливим інструментом для формування осмисленого та відповідального ставлення до історії.

Технології критичного читання в навчанні історії є важливим аспектом освітнього процесу, який дозволяє студентам не лише засвоювати історичні факти, але й розвивати важливі навички аналізу, оцінки та інтерпретації інформації. Вони сприяють формуванню історичного мислення та критичного ставлення до джерел історичних знань. Застосування різноманітних технологій, від аналізу джерел до інтерактивних методів, дозволяє зробити навчання більш ефективним та цікавим. Зважаючи на швидкий розвиток цифрових технологій, важливо продовжувати вдосконалювати методики критичного читання в історичній освіті, що дозволить студентам краще розуміти як історичні факти, так і їхнє значення для сучасності.

Джерела та література

1. Wineburg S. Historical thinking and other unnatural acts: Charting the future of teaching the past. Temple University Press. 2001. p. 43–45.
2. Paul R. & Elder L. Critical Thinking: Tools for Taking Charge of Your Learning and Your Life. Pearson/Prentice Hall. 2006. p. 89.

3. McCormick P. Critical Reading for College and Beyond. Bedford/St. Martin's. 2004. p. 150.

4. Europeana. Digital Library for European Cultural Heritage. URL: <https://www.europeana.eu/>

5. Digital Public Library of America. Digital Archives for Historical Research. URL: <https://dp.la/>

Рудковський В.

здобувач (першого) бакалаврського рівня вищої освіти спеціальності 032 «Історія та археологія», Миколаївський національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова

Науковий керівник:

Пархоменко В. А.

д-р. іст. наук, професор кафедри історії ЧНУ ім. Петра Могили

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНЕ ЖИТТЯ НА МИКОЛАЇВщині В ЧАСИ ГЕТЬМАНАТУ 1918 р.

Події 1918 року на Миколаївщині в добу Гетьманату, стали важливою складовою загальноукраїнських процесів, що вплинули на подальші суспільно-політичні зміни. В умовах Гетьманату регіон переживав складні трансформації, що супроводжувалися політичною боротьбою, соціальними конфліктами та становленням нових форм організації влади. Цей період наклав значний відбиток на історію краю та був відображений у цілій низці історичної літератури і мемуарів, особливо цінними, в цьому контексті, є записи Вальтера Феста, керівника прес-служби Миколаївського гарнізону, який перебував в місті під час його контролю німецькими військовими та залишив свої спогади.

Суспільно-політичне життя регіону тісно взаємопов'язане з його етнічною складовою. Логічним буде припущення, що приналежність до певної етнічної спільноти впливала і на політичні уподобання населення. Етнічний фактор відображає всеросійський перепис населення 1897 р. Хоча він і відбувся за 21 рік до описуваних подій, проте його результати можна вважати актуальними і для 1918 року. Згідно з даними перепису, найбільш уживаною в Херсонській губернії і

загалом на Миколаївщині була українська мова, особливо в містечках та селах, проте у великих містах використовувалася російська [5, с. 90].

Селяни, які були переважно україномовними, не дивлячись на низький рівень самоідентифікації, закономірно тяжіли до влади в Києві, більш за все їм імпонувала Центральна Рада. Тому, недарма М. Грушевський наголошував на тому, що ключова роль у формуванні і зміцненні новоствореної Української держави має належати саме селянству: «Бо кінець кінцем все чисто – і свобода, і революція, і воля України, і справа земельна – залежить від того, чим буде наше селянство: чи розпорошеною купою піску, котру перший подув вітру може підняти і рознести, чи твердою опорою, міцним фундаментом, на котрім опреться свободна, автономна, народна Україна» [1].

Містяни мали доволі різноманітні політичні уподобання, що обумовлювалося декількома чинниками: соціальною та етнічною приналежністю та промисловою спеціалізацією міста. В першому випадку, в багатонаціональному Миколаєві, влада Гетьманату, не знаходила достатньої підтримки, оскільки виходила за межі звичного для більшості міщан світосприйняття. А в другому, більшовицька пропаганда доволі вдало поширювалася серед робітничого класу. У Миколаєві більшовизм знайшов сприятливий ґрунт серед робітництва та деморалізованих солдатів, що повернулися з фронту [6, с. 36].

Встановлення Гетьманату П. Скоропадського 29 квітня 1918 р., суттєво не вплинуло на організацію міського адміністративного апарату (з'явилися градоначальник, отаман міста), оскільки Миколаїв з березня контролювали австро-німецькі війська. Німецька комендатура, яку очолював генерал-майор Ю. фон Гільхаузен, фактично визначала життя міста. Так, 8 травня 1918 р. фон Гільхаузен відсторонив від обов'язків членів демократичної Миколаївської думи (обраної в 1917 р.) і сформував новий склад міського управління з 62 гласних, обраних у 1916 р. на підставі ценового законодавства Російської імперії [3, с. 29]. Тобто, реальна влада в Миколаєві належала німецькій адміністрації. Водночас німці активно відновлювали економічне життя, як зазначав В. Фест: «Повільно, після хвилювань попередніх місяців, громадське життя міста за німецької влади, яка виявилася ефективнішою, ніж уряд країни, нарешті заспокоїлося» [6, с. 52]. За планом розробленим Військовим міністерством Гетьманату в Миколаєві та Вознесенську планувалося дислокувати піхотні полки, у Очакові – курінь морської піхоти [4, с. 68], проте німецька військова адміністрація всіляко гальмувала створення боєздатної української армії.

Німецька присутність у Миколаєві стала наслідком виконання мирного договору між Німеччиною та Українською державою, в рамках якого німці боролися з більшовизмом, а українська влада зі свого боку зобов'язувалась забезпечувати Німеччину сільськогосподарськими продуктами та сировиною. Однак німецькі інтереси виходили далеко за межі сільськогосподарської продукції. Миколаїв, як головний центр суднобудування на Чорному морі, не міг не зацікавити німецьке військове командування, яке продовжувало вести війну з Антантою та потребувало залучення якомога більших суднобудівних потужностей для свого флоту. В. Фест згадував: «Великі заводи Миколаєва («Наваль» і «Руссудверф») із самого початку привернули особливу увагу німецького військового уряду» [6, с. 54]. Взявши ці підприємства під свій контроль, німецька адміністрація залишила безробітними десятки тисяч працівників, що напружило соціальну ситуацію в місті. Наприклад, у травні 1918 р. до 40 тис. робітників у Миколаєві не мали роботи.

Важливість Миколаєва для Німеччини підкреслює створення окремого військово-адміністративного органу. Миколаїв став частиною німецького губернаторства, де губернатор мав широкі повноваження стосовно цивільного населення, органів міського самоврядування, промислових підприємств, портів, продовольчої справи [3, с. 27]. Усі ці перипетії навколо суднобудівних заводів ще більше посилили вплив більшовиків серед робітництва, яке вважало гетьманський уряд винним у такому принизливому становищі перед німцями, які не дивлячись на помірковану політику щодо міського населення, продовжували сприйматись як окупанти.

Напруженою стала ситуація в сільській місцевості. Незаможне селянство незадоволене аграрною політикою гетьманської влади, яка полягала у проведенні реквізицій на потреби Німеччини та підтримці поміщицького землеволодіння на селі. Окремої згадки заслуговують німецькі колоністи, які не стільки підтримували нову владу, скільки раділи присутності австро-німецьких військ, оскільки вбачали в них захисників від вороже налаштованого селянства. Причиною підтримки колоністами німецької адміністрації стали дискримінаційні заходи проти них, які мали місце в Російській імперії з початком Великої війни [2, с. 73]. Своєю прихильністю до іноземних військ, німецькі колоністи, викликали ще більший гнів серед українських селян.

Незабаром Миколаївщиною шириться селянський повстанський рух. Здебільшого селяни мали низький рівень ідеологічної прихильності, їхні політичні орієнтири коливалися в залежності від ситуації. Серед багатьох політичних таборів найбільш сприйнятою для селянства залишалася УНР. Однак, набувала поширення більшовицька ідеологія, прихильники якої вдало використовували популістські гасла серед селян. Антигетьманський повстанський рух на селі не вщухав до падіння Гетьманату, та відзначився своєю масштабністю. Так, австро-угорське командування м. Новий Буг зверталось до селян із обіцянкою грошових виплат: тому, хто вкаже на більшовицького агітатора - 100 крб, тому хто його затримає 200 крб, а за ватажка «розбійницьких банд» - 500 крб. [3, с. 196]. Значні повстанські загони селян діяли в районі Вознесенська, Баштанки, Лисої Гори.

Таким чином, гетьманський режим, через свою залежність від австро-німецької військової адміністрації, не мав значної підтримки ані серед міського населення (тут відігравали соціальні та національні чинники), ані серед незаможного селянства. Навпаки, аграрна політика уряду П. Скоропадського сприяла виникненню повстанського руху, який суттєво вплинув на розстановку сил і подальший перебіг революційних подій у регіоні.

Джерела та література

1. Грушевський М. С. Велике діло // Народна воля. 1917. № 25. URL: <https://www.m-hrushevsky.name/uk/Publicistics/1917/VelykeDilo.html>
2. Котляр Ю. В. Повстанський рух етнічних меншин Півдня України (1917–1931). Київ–Миколаїв : Видавництво МДГУ імені Петра Могили, 2008. 132 с.
3. Миколаївщина у вирі революційних подій: травень 1918 р. – квітень 1919 р.: Документи та матеріали / упорядник Л. Л. Левченко. Миколаїв: Іліон, 2020. 704 с.
4. Пархоменко В. А. Українські національні військові формування на Миколаївщині у 1917 – на початку 1919 рр. // Миколаївщина: нариси історії революції 1917–1921 років. Миколаїв: Іліон, 2017. С. 59–74.
5. Первая всеобщая перепись населения Российской империи 1897 г. [в 89 т., 119 кн.] / под ред. Н. А. Тройницкого; Центр. стат. ком. М-ва

внутр. дел. [Санкт-Петербург: б.и.], 1897–1905. Т. 47: Херсонская губерния. 1904. [5], XV, [1], 319 с.

6. Фест В. Николаев: последний форпост немецких войск на Черном море. Николаев: Видавництво «Віртуальний музей Миколаєва», 2016. 192 с.

Смєлов Д. І.

здобувач (першого) бакалаврського рівня вищої освіти спеціальності
032 «Історія та археологія», ЧНУ ім. Петра Могили,

Салтовський М. Б.

здобувач (першого) бакалаврського рівня вищої освіти спеціальності
«Міжнародні відносини», Факультет політичних наук і міжнародних
відносин, Університет Матея Бела
(м. Банска-Бистриця, Словачка Республіка)

ЧОРНОМОРСЬКІ НІМЦІ ТА ЄВРЕЙСЬКА СПІЛЬНОТА

З XVIII ст. землі Південної України стали домівкою для багатотисячної спільноти німців – колоністів, які прийшли зі своєї Батьківщини, втекли від релігійної нетолерантності тогочасної Пруссії і руїни Західної Європи після Наполеонівських війн, та, через наказ російської імператриці Катерини II, отримали землі та привілеї. Також у той час на Півдні України існувала інша велика спільнота – євреї ашкеназі, які на початку XX століття складали близько 1/8 населення регіону. Станом на 2001 рік обидві ці спільноти складали вже незначний відсоток населення регіону.

Катерина II, копіюючи приклад держави Габсбургів з регіоном Банат, почала запрошувати на землі між річками Дністер та Південний Буг німців. Надалі цю політику продовжив Олександр I. Південь України був також частиною «смуги осілості» – території, на якій дозволено було заселятися євреям, що було частиною програми Олександра I «заселення великої єврейської спільноти як натуральних землеробів». Для цього імператор заснував «Комітет допомоги для іноземців в Одесі», метою якого було не тільки наглядати та допомагати місцевим німцям, євреям та іншим національностям, але й допомагати їхній співпраці.

З 1847 року «Комітет допомоги» почав використовувати чорноморських німців, які були технологічно розвинутими, в галузі

агрокультури та землеробства, як модель для місцевих експериментальних штетлів. Десятки німецьких родин переїхали до німецьких поселень.

Співпраця між євреями та німцями у південному регіоні України стала нормою. Хоча певний рівень антисемітизму, який був характерним для тогочасної Європи, існував й серед чорноморських німців. Шлюби між українцями та німцями або євреями були рідкісним явищем. Також українці переважно негативно ставилися до цих національностей, яких вони часто вважали однією меншиною. Під час погромів на Півдні України німецькі колонії також часто ставали жертвами. Чинником цієї дискримінації, окрім антисемітизму у християнських спільнотах, можна вважати той факт, що обидва народи, євреї та німці, отримували певні економічні привілеї.

На початку Першої світової війни євреї та німці, через їх спільну німецьку мову (або ідиш – для єврейської спільноти), були метою страху Ніколя II. Хоча чорноморські німці та євреї не страждали, як їх побратими на прифронтових територіях, вони також втратили більшість своєї автономії, у тому числі в питаннях мови, релігії та освіти.

Після встановлення радянської влади в Україні відношення між німцями та євреями почали погіршуватись. Німецька спільнота сильно постраждала від політики розкуркулення – 15 % німецького населення, яке проживало на Півдні України, було визнано радянською владою «куркулями».

У період Другої світової війни нацистська влада захищала чорноморських німців, називаючи їх «Volksdeutsche». Чорноморські німці були готові протистояти людям, яких вони вважали своїми ворогами – євреїв, комуністів, але як діло дійшло до втрати своїх сусідів, більшість чорноморських німців не виказали євреїв. Частими були випадки протистояння чорноморських німців до втрати місцевих керівників, яких вони вважали «добрими», а також протистояння проти втрати єврейських партнерів німців, дітей змішаного єврейсько-німецького походження, яких часто німецька спільнота приховувала. За словами анонімного представника німецької спільноти, під час німецької окупації близько половини «Volksdeutsche» були справді євреями.

Хоча нацистські сили принесли із собою смерть та руїну (знищено 1/3 німецьких сіл регіону, вбивство великої частини спільноти), вони все одно легко знайшли колаборантів геноциду єврейського народу серед німецької спільноти, яка складала близько 300 тис. осіб під час окупації. Німці отримали землі, індустрію в

німецькій окупації, їх школи та церкви були відновлені. Школи мали напрямок на ідеологічне навчання – вчити молодь в ідеях націонал-соціалізму.

Німецька окупаційна влада використовувала місцевих німців як допоміжні війська у прифронтових діях, особливо в допомозі геноциду проти єврейського народу. Місцеві німці також отримували матеріальну допомогу через страту єврейського населення – «Volksdeutsche» отримували власність нещодавно страчених чорноморських німців.

Джерела та література

1. Edmund Heier – Study of the German Lutheran and Catholic immigrants in Canada, formerly residing in tsarist and soviet Russia. University of British Columbia, 1955.

2. Eric Conrad Steinhart – CREATING KILLERS: THE NAZIFICATION OF THE BLACK SEA GERMANS AND THE HOLOCAUST IN SOUTHERN UKRAINE, 1941-1944– Chapel Hill, New York, 2010.

3. Eric Conrad Steinhart – The Holocaust and the Germanisation of Ukraine – Cambridge University Press, New York, 2015.

4. Eric Conrad Steinhart – THE TRANSNISTRIA'S ETHNIC GERMANS AND THE HOLOCAUST, 1941–1942– Chapel Hill, New York, 2006.

Снівак А.

здобувач (першого) бакалаврського рівня вищої освіти спеціальності
032 «Історія та археологія», ЧНУ ім. Петра Могили

Науковий керівник:

Міронова І. С.

д-р іст. наук, професорка, завідувачка кафедри історії
ЧНУ імені Петра Могили

ШВЕДСЬКА ДІАСПОРА УКРАЇНИ

Серед усіх національних меншин, що оселилися на теренах України впродовж століть, шведи є однією з найменш чисельних, але водночас однією з найунікальніших. Історія шведів України є прикладом того, як невелика спільнота здатна зберегти власну мову, віру й ідентичність попри тиск імперій, режимів і війни. Так, Південь України, а саме село

Зміївка на Херсонщині стало центром існування цієї діаспори та єдиним місцем компактного проживання шведів в Україні.

Поява шведів на теренах сучасної України пов'язана з драматичними подіями XVIII століття. Після поразки шведів у Північній війні (1700–1721 рр.) за Ніштадським мирним договором частина шведських земель, зокрема острів Даге (нині естонський Гіюмаа) опинились під контролем Російської імперії. Пізніше, у 1775 році, коли Російська імперія відвоювала в Османській імперії південноукраїнські землі, Катерина II почала формувати там іноземні колонії. Так, 1781 року близько тисячі шведів вирушили з острова Даго до Північного Причорномор'я, однак, до кінця маршруту дійшла лише половина переселенців. У 1782 році у тодішньому Херсонському повіті вони заснували поселення Гаммальсвенскбі (швед. Gammalsvenskby – Старошведське).

Разом із шведами сюди переселялися естонці, німці та українці, створюючи унікальне багатонаціональне середовище. Так, у 1804 році німецькі колоністи оселилися біля Старошведського та утворили поряд зі шведами села Шлангендорф, назва якого пов'язана із формою русла Дніпра (нім. die Schlange – змія, das Dorf – село), Мюльгаузендорф (нім. das Mühlhaus – млин) та Клостердорф (нім. das Kloster – монастир).

З приходом радянської влади шведська громада, як і інші етнічні меншини, зазнала тиску. Релігійне життя було обмежене, кірха закрита, а шведська мова витіснена зі шкільного та офіційного вжитку. Політика радянського уряду призвела до поступової втрати багатьма шведами мовної та культурної ідентичності. Частина шведської спільноти зазнала репресій – депортацій, колективізації, звинувачень у ворожості. За радянських часів села отримали українські назви: Гаммальсвенскбі стало Вербівкою, Шлангендорф – Зміївкою, Мюльгаузендорф – Михайлівкою, а Клостердорф – Костиркою, а після Другої світової війни, село Зміївка стало охоплювати території всіх чотирьох поселень.

Після розпаду СРСР у Зміївці почалося поступове відродження шведської самосвідомості. Велику роль у цьому процесі відігравала підтримка з боку Швеції. Наприклад, у 1990-х роках на кошти шведського уряду та євангельської церкви було відновлено кірху, а також відкрито дитячий садок зі шведською мовою.

Село почало приймати делегації зі Швеції, розвивалися культурні зв'язки, з'явилася можливість для молоді навчатися у Швеції або брати участь у спільних проєктах, а однією з найбільш визначних подій для шведської громади в Україні став візит короля Швеції Карла XVI

Густава та королеви Сільвії до Зміївки у 2008 році. Ця подія не лише підкреслила історичний зв'язок між Швецією та невеликою шведською спільнотою на Херсонщині, але й стала символом визнання зусиль місцевих жителів у збереженні своєї культурної спадщини. Під час візиту королівське подружжя відвідало лютеранську кірху, зустрілося з представниками громади та ознайомилося з історією переселення шведів із острова Даге на українські землі. Король Карл XVI Густав висловив підтримку нащадкам переселенців у збереженні мови, традицій та духовних цінностей. Візит королівської родини став потужним імпульсом для розвитку культурних взаємин між Україною та Швецією, а також привернув увагу суспільства до маловідомої сторінки української історії, а саме існування шведської діаспори, яка навіть через кілька століть продовжує зберігати свою ідентичність.

Нині у Зміївці діє лютеранська громада, яка проводить богослужіння шведською мовою, а також зберігається унікальна стара шведська говірка, близька до діалекту острова Готланд. Проте громада суттєво зменшилась: нині лише близько 100 осіб називають себе шведами, а ще менше вільно володіють мовою.

Отже, шведська діаспора України є унікальним явищем, що демонструє, як навіть невелика за чисельністю громада може протягом століть зберігати мову, віру, культурні традиції та історичну пам'ять. Попри численні історичні випробування: релігійні утиски, асиміляцію, радянські репресії, воєнні загрози шведи Зміївки не тільки вціліли, а й зуміли зберегти елементи своєї ідентичності. Відродження, яке почалося після здобуття Україною незалежності, засвідчувало, що громада не лише збереглася, а й готова розвиватися: була відновлена кірха, запроваджені шведськомовні ініціативи, відбувся візит короля Швеції.

Однак новітня історія поставила під загрозу шведську громаду. Російсько-українська війна не оминула й Зміївку. Під час російського вторгнення в Україну 2022 року село окупували російські війська. Херсонщина стала одним із головних театрів бойових дій. 11 листопада село було звільнено Збройними Силами України під час контрнаступу на Херсонщині, проте село стало прифронтовою зоною. З моменту деокупації Зміївка, яка знаходиться на самому березі Дніпра, стала жертвою постійних обстрілів з боку російських військ. Більшість населення покинула село, багато будинків зруйновані чи сильно постраждали.

Таким чином, постає ризик повного зникнення шведської громади. Щоби цього не сталося, український уряд має нарешті сформувати чітку політику підтримки малих автохтонних меншин. Йдеться не лише про культурні проєкти чи символічне визнання, а про реальні кроки: фінансування освітніх ініціатив, захист місцевої спадщини, розвиток регіональних програм співпраці з іноземними країнами.

Інакше ми втрачимо ще одну нитку, що з'єднує Україну з її багатим і різноманітним минулим.

Джерела та література

1. Ukraïner. «Шведи України: Зміївка». URL: <https://www.ukraïner.net/shvedy-ukrainy/>
2. BBC Україна. Шведське село на Півдні України: як живуть люди, що говорять старою мовою Готланду. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-56906424>
3. Етнічні шведи, німці та бойки Зміївки: від радянських репресій до російської окупації. URL: <https://mipl.org.ua/etnichni-shvedy-nimczita-bojky-zmiiivky-vid-radyanskyh-represij-do-rosijskoyi-okupacziji/>

Стоянова І. В.

аспірантка кафедри історії ЧНУ ім. Петра Могили

ЕВОЛЮЦІЯ ЕТНОСОЦІАЛЬНОГО ТА ДЕМОГРАФІЧНОГО ЖИТТЯ СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ ПІВДЕННОЇ УКРАЇНИ У ПОРЕФОРМЕННИЙ ПЕРІОД ТА НАПРІКІНЦІ 80–90-х рр. XIX ст.

Скасування кріпацтва у 1861 році та подальші реформи стали відправною точкою масштабних змін у соціальній, етнічній та демографічній структурі сільського населення Південної України. У другій половині XIX століття регіон став центром внутрішньої колонізації. Це зумовлено переселенням вихідців із центральних та північних губерній, представників інших етносів – німців, болгар, греків, молдаван тощо. Усі ці чинники впливали на приріст населення та формування особливого середовища.

Площа Херсонської губернії, за виключенням Одеського градоначальства та Миколаївського військового губернаторства складала 69 976 км². Вона була однією з п'ятидесяти найбільших

губерній на території тогочасної Російської імперії. В адміністративному відношенні губернія поділялася на шість повітів: Херсонський, Єлисаветградський, Александрівський, Одеський, Ананіївський, Тираспольський. Кількість населення губернії у 1895 році, за даними Губернського статистичного комітету, становила 2 127 566 жителів: 1 079 611 чоловіків та 1 047 955 жінок. Населення повітів, без міст та посадів складало 1 773 546 жителів обох статей: 904 304 чоловіків та 869 242-жінок [7]. З часом ці відомості було уточнено під час першого в Російській імперії перепису населення 1897 року.

Більша кількість чоловічого населення в регіоні за жіноче була зумовлена такими чинниками.

На Південь України їхали селяни-чоловіки освоювати нові землі, відставні солдати, яким давали землю, чоловіки-робітники – на будівництво залізниць, портів, заводів тощо. Ці переселенці часто прибували самі або першими з родин, а жінки приєднувалися пізніше або взагалі не приїжджали. Також південний регіон України активно індустріалізувався, а це потребувало чоловічої праці більше, ніж жіночої. Традиційно Південь України був військовим регіоном, тут дислокувався Чорноморський флот, були розташовані військові гарнізони. Звісно, будівництво верфі, заводів, майстерень, фабрик, обробка землі вимагали великої кількості працьовитих людей. Багатство і родючість землі, вільне працевлаштування – ці відомості швидко поширювалися серед населення Російської імперії. Наприклад, Миколаїв зазнав славу «вільного міста», де кожен міг отримати роботу, а на околицях – можливість отримати вільну ділянку землі. Дійсно, в Херсонській губернії землеробство становило 95,8 %, при цьому 47 % землі належало вільним землевласникам [2].

Поряд із високими показниками народжуваності прослідковувалася велика смертність населення, особливо дитяча. За даними А. Скальковського, який описав демографічний стан Новоросійського краю, стверджувалося, що у середині XIX століття смертність залишалася доволі високою, але упродовж 60–70-х років XIX століття загальна смертність у Херсонській губернії мала динаміку до зменшення. В динаміці коефіцієнти були такі: 1897 р. – 28,9; 1900 р. – 30,1; 1905 р. – 28,5; 1913 р. – 23,6 [1]. Як правило, високу смертність населення у сільській місцевості спричиняла відсутність належного медичного обслуговування.

Детальніше зупинимося на медичному обслуговуванні сільського населення, зокрема жіноцтва. Допомога вагітній жінці упродовж

багатьох віків йшла від повитухи (повивальної бабки). До 1890 року у Миколаєві не існувало жодного пологового будинку або відділення. У сільській місцевості справи були ще гірші. Пологи приймалися дома, без належної медичної допомоги. Із запровадженням у 1861–1865 роках губернських земських медичних управ Херсонської губернії до штату управи, крім лікаря, спочатку були введені губернські, пізніше повітові повитухи, які повинні були надавати допомогу вагітним під час пологів. У селах волостей для допомоги призначалася жінка, яка мала певні знання, що були передані їй спадково [4].

Безперечно, життя жіноцтва наприкінці XIX століття було сповнено труднощів та перешкод, особливо, якщо це торкалося сільської місцевості. Наприклад, в одному з номерів газети «Южанін» за 1899 рік обговорювалося болюче питання: «Як простий сільський вчитель, який має дочок, може надати їм гідну освіту та роботу у майбутньому?». У кращому випадку вони могли стати домашньою прислугою, покоївкою, мити посуд та ін. Діти сільських вчителів не звільнялися від оплати у середніх навчальних закладах, і загалом підготувати дівчину до «практичного життя» та «вивести в люди» було великою проблемою. У статті наголошувалося, що саме земства повинні надавати матеріальні кошти на ці добрі справи. Тому можна впевнено говорити про успішне проведення реформ та діяльність земств.

Поширення грамотності, відкриття сільських шкіл та релігійних закладів (церков, молитовних домів) – усе це зміцнювало ідентичність етнічних груп та сприяло формуванню нових цінностей серед сільського населення, зокрема, жіноцтва [3]. Наприклад, у Таврійській губернії земства почали активно з'являтися лише у 1890-х роках. Селяни та міщани мали мінімальний вплив, тому що їхні голоси були обмежені майновим цензом. Якщо проаналізувати вплив земської реформи на жіноцтво Півдня України, то можна зробити висновки, що вона торкнулася таких важливих галузей, як охорона здоров'я, покращення системи сільської освіти, певний доступ жінок до роботи у земських структурах (вони мали змогу працювати у лікарнях, були швачками, прибиральницями, кухарками, могли викладати рукоділля для дівчат), тобто з'явилися перші, хоча і низькооплачувані місця для жінок. Водночас, достатньо сильним залишалися патріархальні традиції про те, що жінка, виключно «берегиня домашнього вогнища», вона повинна займатися домашніми справами та вихованням дітей, особливо це стосувалося сільських родин, які важче сприймали нововведення.

Отже, пореформений період в історії Південної України став ключовим етапом глибоких етносоціальних та демографічних перетворень у сільській місцевості. Розпочалися масштабні процеси переселення, зміни структури володіння землею, утвердження нових форм господарювання. Активне заселення південного регіону України переселенцями з інших частин імперії сприяло формуванню унікального багатонаціонального середовища, а також відіграло чималу роль на формуванні гендерних особливостей. Демографічний розвиток супроводжувався як зростанням чисельності населення, так і посиленням соціального розшарування. Водночас відбувалася поступова інтеграція нових етнічних груп у спільний соціокультурний простір, що формував особливу ідентичність південноукраїнського села.

Таким чином, кінець XIX століття для сільського населення Південної України означав не лише перехід до нових економічних моделей, а й утвердження етносоціальних та демографічних особливостей як сталого феномену регіонального розвитку.

Джерела та література

1. Діяльність земських установ на Херсонщині 1865 –1920 рр. / 36. документів: Статистическое описание Херсонского уезда. Сборник Херсонского земства. Херсон: Айлант, 2015. С. 163.
2. Гончаренко І. М. Етнічний склад сільського населення Півдня України у другій половині XIX ст. // Наукові праці історичного факультету ЗНУ. 2016. Вип. 44. С. 78–84.
3. Газета «Южанін». 1899 (березень).
4. Скальковский А. Досвід статистичного опису Новоросійського краю. Одеса, 1899. URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Skalkovskyj_A (дата звернення: 30.04.25).
5. Статистичний щорічник Російської імперії за 1897 рік. СПб., 1899.
6. Діяльність земських установ на Херсонщині 1865 –1920 рр. / 36. документів: Статистическое описание Херсонского уезда. Сборник Херсонского земства. Херсон: Айлант, 2015. С. 163.

7. Центральний державний історичний архів України (м. Київ). Ф. 442, оп. 1, спр. 2235 «Звіти Херсонської губернської статистики за 1885–1895 рр.».

Сябро І. Г.

аспірант кафедри історії ЧНУ імені Петра Могили

ДО 60-РІЧЧЯ ЗАСНУВАННЯ УКРАЇНСЬКОГО ІСТОРИЧНОГО ТОВАРИСТВА

2025 року виповнюється ювілейне 60-річчя заснування Українського Історичного Товариства. Любомир Винар, відомий український історик, виступив як ініціатор цієї події. Першим головою Українського Історичного Товариства став Олександр Петрович Оглоблин, його заступницею – Наталія Дмитрівна Полонська-Василенко, а Любомир-Роман Винар – секретарем-скарбником.

Перед створенням Товариства серед науковців точилися дискусії. Олександр Оглоблин визначив головні обов'язки українського історика в умовах екзилу, які стали головними принципами Українського Історичного Товариства на майбутнє. Серед них:

- 1) збереження та продовження традиції української історіографії на еміграції;
- 2) захист прав української історичної науки;
- 3) підтримка та розвиток зв'язків з іноземними істориками, іноземними історичними товариствами та міжнародною історичною спільнотою, зокрема в країнах, де знаходяться українські діаспорні осередки;
- 4) реалізація нових наукових досліджень з історії України;
- 5) активний пошук та збирання зарубіжних джерел і наукової літератури для подальшого дослідження минулого України;
- 6) критичний аналіз української радянської історіографії.

Останній пункт розумівся в контексті того, що українські емігрантські історики повинні були виступати проти офіційної радянської парадигми щодо історії України, водночас зберігаючи об'єктивність і наукову неупередженість у критиці окремих праць українських радянських істориків. Такі аналітичні роботи мали враховувати умови, в яких працювали історики, визнаючи помилки,

недоліки і фальсифіковані факти, а також і беззаперечні наукові здобутки в цих працях.

У 1960 р. історична комісія «Зарево» розпочала свою діяльність. Комісія організувала кілька наукових конференцій і мала плани відновити видання журналу «Розбудова Держави», що припинив видаватися у 1958 році. В цьому журналі публікувалися наукові дослідження цієї комісії та українських науковців старшого покоління. Однак, у 1961 році спроби відновити цей журнал були невдалими. Натомість історики запропонували започаткувати «Історіографічний збірник». Це мало бути неперіодичне видання. Перший випуск збиралися присвятити результатам розвитку української історіографії в період з 1945 по 1960 роки.

Як згадував Любомир Винар, перед тим як розпочати видання журналу «Український Історик», він консультувався з Наталією Полонською-Василенко, Богданом Винаром, Олександром Домбровським, Олександром Оглоблиним, Марком Антоновичем та іншими дослідниками. Не дивлячись на сумніви, журнал «Український Історик» вийшов у світ в 1963 році. Через 2 роки (1965), внаслідок листового референдуму серед 45 істориків, було засновано Українське Історичне Товариство (УІТ).

Головні завдання Українського Історичного Товариства полягали в:

- 1) об'єднанні всіх істориків і тих, які цікавляться історією України;
- 2) підтримці і захисті української вільної історіографії та її традицій;
- 3) пошуку, виправленні і критичному аналізі фальсифікацій та помилок в радянській історичній науці щодо українського минулого;
- 4) підтримці та розвитку журналу «Український історик», а також сприянні публікацій наукових монографій з історії України;
- 5) виявленні, реєстрації та вивченні джерел з історії України, що зберігаються у закордонних бібліотеках і архівах;
- 6) співпраці з українськими науковими інституціями у вільному світі та налагодженні зв'язків з міжнародними науковими товариствами.

З 1966 року УІТ розпочало співпрацю з такими українськими науковими осередками як-от: історична секція Української Вільної Академії Наук у США, Німеччині та Канаді; Історико-Філософська секція Наукового Товариства імені Шевченка; Україно-Американська асоціація університетських професорів у США; Дослідницький інститут Східної Європи імені В. Липинського у США; Український Вільний Університет в Німеччині; Український військово-історичний інститут у

Канаді; Український музей у Клівленді (США); Українське генеалогічне та геральдичне товариство.

Значна частина документів УІТ зберігалась в архівах товариства у містах США Кент (штат Огайо), Нью-Йорк. Архів заснував Любомир Винар. За дослідженням «Український історик: генеза, тематика, постаті» Людмили Сакади (2003), ці матеріали на той час були практично недоступними для широкого кола суспільства. Водночас важливим джерелом вивчення діяльності УІТ залишається сам журнал «Український історик», в якому публікувалися документи та матеріали з діяльності товариства.

Дослідниця виділяє три основні групи документів:

1. Документація інституції. До цієї групи документації належать: публікації текстів офіційних документів; матеріали наукової хроніки; програмні статті засновників УІТ, статті Олександра Оглоблина, Марка Антоновича та Любомира Винара, які визначали основні напрями діяльності Товариства і відображали актуальні проблеми української діаспорської історіографії (наприклад комунікати, обіжні листи тощо).

2. Документи спеціального оприлюднення. До цієї групи відносяться архівні матеріали, які були введені до наукового обліку вперше або повторно опубліковані пізніше у вигляді тематичних добірок. Прикладом цього є підбірка, присвячена 30-річчю журналу «Український історик».

3. Наративні джерела. До наративних належатть мемуари засновників журналу та членів УІТ, опубліковані на сторінках журналу, та епістолярна спадщина.

Таким чином, процес видання «Український історик» та формування Українського Історичного Товариства були поступовими, ускладненими низкою внутрішніх та зовнішніх обставин. Водночас сформульовані завдання Товариства дозволили закласти фундамент для розвитку української історіографії в екзилі, яка стала опозицією офіційній радянській історіографії.

Джерела та література

1. Сакада Л. «Український історик»: генеза, тематика, постаті. Київ: Вид-во імені Олени Теліги, 2003. 328 с. URL: [Сакада Л. Український історик: генеза, тематика, постаті \(2003\)](#)

2. Українське Історичне товариство (Комунікат) // Український історик. 1964. Ч. 4. С. 1. URL: [1964_N4.pdf](#)

3. Українське Історичне Товариство // Український історик. 1966. Ч. 11–12. С. 112–113.

4. Українське Історичне Товариство // Інститут історії України. URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/Ukrainske_Vynar_tov

Тригуб О. П.

д-р. іст. наук, професор, професор кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики ЧНУ ім. Петра Могили

ХЕРСОНСЬКЕ ЦЕРКОВНО-АРХЕОЛОГІЧНЕ ТОВАРИСТВО ТА МУЗЕЙ: НЕРЕАЛІЗОВАНИЙ ПРОЄКТ ПОЧАТКУ 20 ст.

У 1830-х роках в Російській імперії відбувається становлення нової наукової дисципліни – церковної археології. Розвиток даного дослідницького напрямку втілювався у створення різноманітних церковно-археологічних об'єднань: товариств, комітетів і церковних музеїв, т.зв. «древлехранилищ», або давньосховищ. Вказані об'єднання створювалися з ініціативи місцевого духовенства за підтримки єпархіального начальства, що почасти було ключовим поштовхом і стимулятором діяльності товариств.

На початку 20 ст. церковно-археологічні об'єднання своєю діяльністю довели користь для розвитку духовної освіти, науки, музейної справи. Основними їх завданнями було виявлення, описування й охорона церковних речових, архітектурних і писемних пам'яток, дослідження історії церковно-релігійного життя, історико-археологічне просвітництво. Товариствами засновувалися музеї старожитностей (давньосховища), видавалися періодичні чи монографічні праці, найбільш активні учасники брали участь у підготовці та проведенні археологічних з'їздів в Україні (Київ – двічі, Одеса, Харків, Катеринослав і Чернігів), а також брали участь у з'їздах у російських і прибалтійських губерніях (Казані, Петербурзі, Москві, Новгороді, Рига, Вільнюс тощо).

В Україні на початок 20 ст. діяло 9 об'єднань (дані за І. Демуз): 1. Подільський єпархіальний історико-статистичний комітет (м. Кам'янець-Подільський, 1863-1903 рр.; з 1903 р. реорганізовано у товариство); 2. Церковно-археологічне товариство при Київській духовній академії (з 1872 р.); 3. Волинське церковно-археологічне

товариство (м. Почаїв, з 1894 р.; мало відділення у Луцьку та Володимирі-Волинському); 4. Херсонське церковно-археологічне товариство (з 1904 р.); 5. Полтавський церковно-археологічний комітет (з 1906 р.); 6. Чернігівський церковно-археологічний комітет (з 1906 р.); 7. Харківське церковно-археологічне товариство (з 1912 р.); 8. Таврійське церковно-археологічне товариство (м. Сімферополь, 1913 р.); 9. Сімферопольський церковно-археологічний комітет (м. Сімферополь, 1914 р.). На жаль, українська дослідниця не вказала конкретне джерело отримання даної інформації, але аналіз використаної літератури підказує, що цим джерелом стала робота радянсько-російської дослідниці І. Комарової («Церковно-археологические учреждения и охрана памятников культуры в России конца XIX – начала XX вв.», 1992 р.). Звідти інформація про існування/заснування у 1904 р. Херсонського церковно-археологічного товариства перекочувала й до новітніх авторів (див., наприклад, працю Є. Полякової та Г. Вітовтої, 2014 р.).

Інформація про існування Церковно-археологічного товариства у Херсоні підштовхнула автора до пошуку інформації про історію його відкриття, діяльності і провідних членів. Вперше інформація про товариство з'являється на сторінках одеської газети «Одесский листок» (1903, № 78, 29 жовтня), звідки вона перекочувала в «Известия Императорской археологической комиссии» (1904. Т. 9а. С. 22). Зокрема газета повідомляла, що 24 жовтня 1903 р. у покоях єпископа Новомиргородського Киріона (Садзаглишвілі, або Садзагелов) та за ініціативи останнього відбулося зібрання міського духовенства та учителів Херсонського духовного училища з приводу заснування у Херсоні церковно-археологічного товариства та музею при ньому. Перед обговоренням означеного питання владика зауважив, що «Мета створюваного церковно-археологічного музею – збирати численні пам'ятники місцевої старовини. Музей не обмежуватиметься лише пам'ятками церковної старовини; він охоче прийматиме колекції й інших предметів, як залишків історичного культурного життя, так і пам'яток живої старовини». При цьому зазначалося, що церковно-археологічний музей вже почав функціонувати й тимчасово розміщувався в одній з архірейських кімнат.

На засідання одноголосно були затверджені усі пункти складеного задалегідь статуту товариства. На ім'я архієпископа Херсонсько-Одеського Іустина (Охотіна) було направлено клопотання про звернення до Св. Синоду щодо отримання дозволу на заснування

товариства та музею з бібліотекою. Одночасно було прийнято рішення, що після отримання дозволу музей із бібліотекою, до придбання власного приміщення, повинен був розміщуватися у будівлі Херсонського духовного училища.

У 1905 р. єп. Каріон опублікував брошуру «Церковно-исторический очерк основания в Херсоне викариата и его жизнедеятельность (по поводу его пятидесятилетия, 1853-1903 гг.)», де, ймовірно маючи амбітні плани, обґрунтовував ідею розподілу Херсонсько-Одеської єпархії на дві частини, з виділенням східної частини єпархії в окрему самостійну єпархію з центром у Херсоні (проект не було підтримано). Одним із елементів даного прояву церковного сепаратизму і було заснування Церковно-археологічного музею у Херсоні. У брошурі уточнювалися задачі, які ставилися перед музеєм, а саме:

а) історичне дослідження зовнішнього та внутрішнього розвитку місцевої церковно-релігійного та громадського життя;

б) дослідження та вивчення речових пам'яток старовини, а також пам'яток живої старовини у вигляді місцевих народних звичаїв, переказів і легенд;

в) поширення відомостей та опис усяких пам'яток старовини й архівів церков, монастирів, єпархіальних та інших установ;

г) спостереження за збереженням старовинних храмів та інших церковних споруд, кладовищ, надгробних й інших пам'яток, старовинних церковних речей, письмових документів і прийняття заходів проти їх псування, знищення та розкрадання;

д) збирання та зберігання пам'яток старовини, церковно-релігійних та інших;

е) поширення у суспільстві, переважно серед духовенства, церковно-історичних та археологічних знань, приваблення уваги й інтересу до старожитностей, облаштування археологічних виставок і публічних читань тощо.

5 грудня 1903 р. архієпископ Іустин підтримав ідею свого вікарія та власноруч склав клопотання до Св. Синоду про відкриття музею та затвердження його статуту, яке було відправлене до Синоду 9 грудня того ж року. Звертаємо увагу, що вже у брошурі уточнено, що на засідання було прийнято не статут товариства, а статут *Херсонського церковно-археологічного музею*, і про Церковно-археологічне товариство жодної згадки немає.

На жаль, відповіді Св. Синоду на вказане клопотання архп. Іустина ми не знайшли, але подальший перебіг подій з музеєм дають можливість

реконструювати їх розвиток. Ймовірно за все, Св. Синод у цілому погодився із необхідністю створення подібного музею. Натомість 23 квітня 1904 р. головний ініціатор саме «херсонського» варіанту музею – єпископ Киріон був переведений до Орловської єпархії. Протегувати вказану ідею було нікому і було вирішено облаштувати музей у новобудованому Одеському єпархіальному будинку. Цей варіант музею протегував новопризначений у 1905 р. на одеську кафедру архієпископ Дмитрій (Ковальницький).

Протягом 1908-1910 рр. під управлінням єпархіального архітектора Лева Прокоповича стара будівля Одеської духовної семінарії була реконструйована та перетворена в Херсонсько-Одеський єпархіальний будинок. Поряд з бібліотекою і було розміщено Церковно-археологічний музей.

Вже під час реконструкції музей активно поповнювався експонатами з усієї єпархії. Окрім церковних речей духовенство та миряни надсилали й предмети історико-археологічного характеру. Так, вчитель земської школи с. Кубанка Одеського повіту І. Завадський подарував давньогрецький глиняний воднонос, що було знайдено під час розкопок у с. Парутине, а псаломщик с. Кубанка Щепков подарував цілу античну колекцію: глечики, сльозниці, світильники, вазочки, 20 грецьких і римських монет, бронзову булавку, остатки бус і мідні наконечники для стріл. Усе це було здобуто місцевими селянами с. Парутине. Свящ. Н. Железняк подарував закам'янілу кістку та шматок дерева, 6 монет (4 російських 18 ст., турецьку та 2 срібні Марії Терезії) і старовинний натільний срібний хрест. Вже станом на 1910 р. у колекції музею було бл. 200 предметів, що походили з Ольвії та її хори. За 1913 р. до музею надійшло: бл. 20 екземплярів російських та іноземних мідних і срібних монет, давньогрецька ваза із с. Троїцьке Одеського повіту та 20 дрібних ольвійських предметів із с. Парутине.

Таким чином, можна зробити наступні попередні висновки. *По-перше*, Херсонського церковно-археологічного товариства ніколи не існувало й навіть не було в планах, а першопричиною його «появи» стала неухважність і помилка дописувача газети «Одесский листок». Пізніші твердження російських та українських дослідників про існування подібного товариства є помилковими. *По-друге*, проєкт єпископа Киріона у його початковому вигляді (як музей у Херсоні) так і не було реалізовано, але ця ідея підштовхнула архієп. Дмитрія до відкриття Церковно-археологічного музею у новоствореному Херсонсько-Одеському єпархіальному будинку. На жаль, відкритим залишається

питання про подальшу долю вказаної музейної колекції, яка, на нашу думку, на 1917 р. налічувала не менше тисячі найменувань предметів церковного та історико-археологічного характеру.

Редактор *О. Михайлова*. Комп'ютерна верстка *К. Гросу-Грабарчук*
Друк *С. Волинець*. Фальцювальню-палітурні роботи *О. Мішалкіна*

Підп. до друку 26.05.2025.

Формат 60x84^{1/16}. Папір офсет.

Гарнітура «Times New Roman». Друк ризограф.

Ум. друк. арк. 8,8. Обл.-вид. арк. 7,9.

Тираж 5 прим. Зам. 7038.

Видавець та виготівник:

Чорноморський національний університет імені Петра Могили

54003, м. Миколаїв, вул. 68 Десантників, 10.

Тел.: 8 (0512) 50–03–32, 8 (0512) 76–55–81, e-mail: rector@chmnu.edu.ua.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 6124 від 05.04.2018.